

5

Magyar
történelmi
TANULMÁNYOK
1.

ZÜRICH 1993

TANULMÁNYOK
1.

ZÜRICH 1993

Sorozatszerkesztő:
dr. Csihák György
A ZMTE elnöke

ISSN 1217-4629

Készítette a Kaposvári Nyomda Kft.
— 131055 — 1000 —
Felelős vezető: Mike Ferenc

2. MAGYAR
TÖRTÉNELMI
ISKOLA
1993
TAB
augusztus 15-21.

Készült
Somogy megye
és
Tab város
pénzügyi
támogatásával

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadása

ELŐSZÓ

**a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület
Második Történelmi Iskolája – Tab,
1993. augusztus 15–21. – elé**

Túlértett az idő a tette, és kikerülhetetlen a felelősségünk mai magyaroknak, hogy megmentjük nemzeti tudatunk számára az igaz történelmet. A teljes történetet, mely egyenrangú összetevők önálló életként tárul elénk, és felöleli a múltbeli események, dolgok és összefüggések emberszempontú megragadásán túl azoknak kultúrtörténeti, néprajzi, sőt tudományelméleti vonatkozásait is.

Másodrangú mozgató csupán ebbeli törekvésünkben az, hogy a tegnapi és tegnapelőtti tudósok mennyi mulasztására kell odafigyelnünk; elsődlegesen az a kimeríthetetlennek látszó gazdag múlt lelkesít, amely előttünk, kutatók előtt megmutatkozik, s reményt keltve feljogosít a jövőbe vetett hitre. Jövőnket, a holnap és holnapután megteendő lépéseinket kell tehát a múltból feltárt szilárd tényeken és adatokon megalapoznunk, s mindenkinek tudomására hoznunk, mindenkivel megvitatnunk, s nem valamilye öncélú kíváncsiskodó hajlamot kielégítve kutatgatni a régmúlt érdekességeket. A pillanat ugyanis mindig jelentős volt, az ember minden időben komolyan vette saját hivatását, és valami pótolhatatlannal járult hozzá az emberiség túléléséhez: önmaga boldogításával és az utódok számára levonható tanulságokkal. S mondható, még inkább így van ez a mi őseink esetében, s a nemzeti létében régóta veszélyeztetett magyarság számára még azért is fontos a történelmi folyamat áttekintése, mert az ember–emberiség tengelyt keresztező nép–nemzet vonal erősödésének és halványodásának színtereként magatartási mintákkal szolgálhat egyének és csoportok számára a nemzeti lét és keretek megőrzéséhez, fenntartásához és megújításához.

Vigaszt nyújthat a nemzeti folytonosság elősegítése azoknak, akiknek egyéni életükben sikertelenséggel, üldözéssel kell szembenézniük; és méltó jutalmat nyújthat az egyes fáradozásokért, eredményekért a nemzeti közösség gyarapítása.

Végso soron különleges magyarságunkban mindnyájan megtalálhatjuk munkánk, törekvéseink, céljaink, örömeink egyes és általános, megfogható és beláthatatlan, kárhoztató és üdvösséget hozó területeit. Eme meggyőződések miatt szükségszerűségeként tornyosul a történelmet kutatók előtt egy másik feladat, a

megismert múlt tudott tételeinek a közzététele. Ami csak lépcsőzetesen, fokozatosan érintheti meg a többnyire ezirányú közönybe takaródzó nagyközönséget.

Legelőbb az érdeklődők, az ilyen tudásért maguk is tevők, áldozók jönnek szóba a tudásátadásnál, akik méltó társaivá válnak a hasonló indíttatású és érdemű kutatóknak. Ők fogják aztán majd érdemben elterjeszteni, a közösség kovászaként, a történelemből kiküzdött útmutatást. Erre a formára épül a szervezők szándékai szerint a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület minden nyáron megrendezett történelmi iskolája, melyek sorában a Második Történelmi Iskolának örvendetesen Tab városa ad otthont. A résztvevő oktatóknak és hallgatóknak sok sikert és gazdagodó figyelmet kíván az Iskolavezetőség nevében:

dr. Darai Lajos egyetemi adjunktus
a ZMTE alelnöke
az Iskolavezetőség elnöke

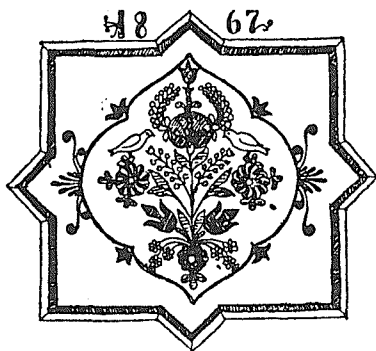

BALÁS GÁBOR
SZÉKELYEK ALAKULTAK
S ALKOTTAK

*A történelmi még néprajzi részt írta Balás Gábor a 150 éve
még halt és még a lehetetlent is megkísérlő
Kőrösi Csoma Sándor emlékére, hogy
a lehetséges felé törekvésre ösztönözzön.*

*A rajzokat Sándorffy Éva, Balás Gábor, Péter László,
Balás Márk, Romhányi Boróka munkáinak felhasználásával
készítette: Rótzai György*

Bevezetés

Székelységből nőtt a csontom,
amikén a fejem hordom.
Amig élök, székely vagyok,
meghalva és az maradok.
Ki népéért mit sém tészén,
abból pedig csak por leszén.

A Székelyek Nyomában s Székely Művelődés Évszázadai könyveimben íróársakkal szélesebb keretekben ecseteltük azt, amit az akkori kutatások alapján lényegesnek véltünk. Ám egyrészt az 1980-as évek óta nem egy vonatkozásban fény derült részletkérdésekre, másrészt pedig nem egy meghalt jeles székely működéséről kell még megemlékezni. E könyvben megkísérelem a korábban megjelenteknél tömörebb képet adva az azóta feltárultakat is közreadni.

A székelyek mondája hun eredetről szól, amint a 16. században az első magyar nyelvű világtörténet írója, Székely István is állította. Ám voltak, akik bennünket szkítáknak, jászoknak, besenyőeknek, kabaroknak, bolgároknak, eszkileknek, szicíliaiaknak, görögöknek, zsidóknak, perzsáknak, tatároknak, gótoknak, gepidáknak s még románoknak is nevezték és gondoltak. Hóman Bálint minket onoguroknak vélt. Ez a vélemény az, amely a leghihetőbbnek látszik, de okfejtése még további érvekkel megerősíthető.

Hunok országa

"Ezék most mind hunok és minden ifjesztő nép egyesült." – írta Maotun.

A kínaiak i. e. 2000 óta írák történelmüket, s így tudjuk, hogy i. e. 177-ben a fenti mondatot írta a kínai császárnak az i. e. 209-ben uralkodni kezdő hun király (aki neve török nyelvükön Matuqan lehetett), amikor a mai Mongolország északi részéről indulva a

lovasnépeket meghódította. Az "Ég fia őmagassága" című uralkodó alatt levő népeknek élén kánok, kágánok voltak. Erdélyi István régész 1989-ben legrégebbi hun településüket meg is találta Ulánbátortól északra. A hunok ellen épült a kínai nagy fal, s velük nem egy háború dúlt. A hunok országa így nyugatra tolódott. Számos népet vontak uralmuk alá, s így a szintén török ogurokat is.

A hunok, amint a gót Jornandes 500 körüli írásában jelezte, 374-ben keltek át az Etil (oroszul Volga) folyón Balambér (törökül Balamur) vezérletével. 381 táján érték el a Duna s Tisza táját. A hun birodalom ezután a Rajnáig is terjedt, számos népet uralmuk alá vonva. E nagy birodalom legismert uralkodója Etila (magyarul Etele, gótul Attila) volt, aki 453-ban halt meg. Fiai közül Illek, majd Dengizik volt utóda, s egymás után háborúskodás folytán életüket vesztették. A harmadik fiú, Irnäk, a szétesett birodalomnak azt a részét tudta megmenteni, ahol az Azovi- és Kaszpi-tenger közt a Fekete-tenger közelében az ogurokból lett onogurok letelepedtek. A későbbi bolgár kánok Irnäktől származtatták magukat. Az 525 körül uralkodó s megkeresztelkedő Gordást a görögök még hun uralkodónak nevezték. Őt azonban a pogánysághoz ragaszkodó fivére, Mogyeri, legyőzte. Érdekes, hogy Gordás nevét egy Marosvásárhelybe olvadt székely falu még Orbán Balázs idejében is megtartotta. A hun alapítású birodalom 6. századi utóda már lényegében onogur jellegű volt.

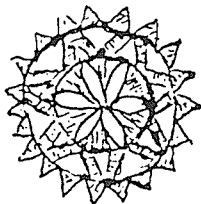
Onogurok fejlődése

Onogurok voltunk,
nevet változtattunk.

Ázsiában az ogur törökök nyugatra vonulásukkor a hajdan a Bajkál-tótól származott finnugor manysikhoz jutottak. Így alakult az onogur (=tíz nyíl) szövetség, amely e két nép együttélésének 250–450 között való összeszokásán alapult. Irnäk és utódai idejében a Fekete-tenger északkeleti partja táján lakhattak. Az 580-as években e tenger délkeleti partján lakó örmények, akik már a 300-as években

keresztényekké lettek, hittérítőket küldtek az onogurokhoz. E megtérők hitoktatása után előbb Qardusát püspök 589-ben csoportosan keresztelte a hívőket, s később utóda, Mag püspök, is folytatta a csoportos keresztelést. Az örmények akkori országa Kappadócia szomszédságában volt, ahonnan a vértanú Szent György származott. Az örmények ennek nevét Gevorgnak mondták. Figyelemre méltó, hogy a Székelyföldön e névből lett György, és a 16. században a felkelő vezér Dósa Székely György nevet használt. Nyugaton aránylag későn terjedt Szent György tisztelete. Nyugaton később lett Georg, ebből György.

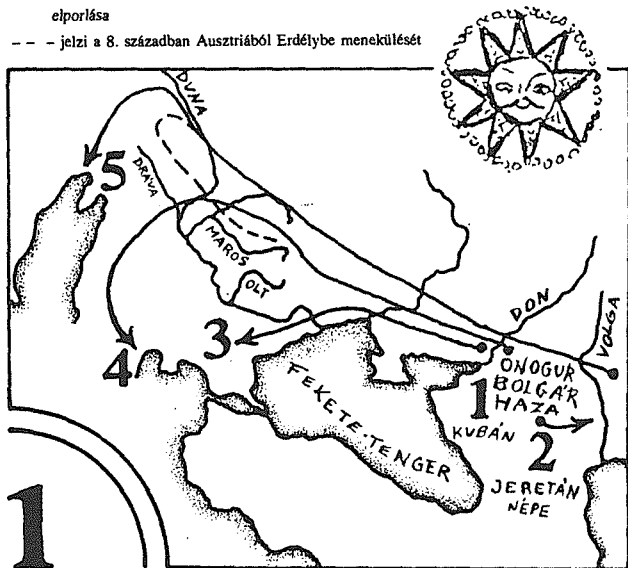
Változatos lett egy ideig az onogurok sorsa, s a 30 hadú uturgur török szövetségben, majd Baján aba (=avar) országának keleti részében lehettek. Baján népe 567-ben már a Kárpát-medencébe jutott, ő maga a 600-as évek eleje táján halt meg. 619-ben már Irnäk leszármazottja, Kürt, akit Qubrat (gyűjts össze) uralkodói néven is ismernek, Herakliosz császár udvarában megkeresztelkedett, és népét hamarosan az abáktól felszabadította, s még bolgár (=vegyes) népeket is uralma alá hajtott. Talán a század közepe táján halt meg. Utóda, Gosztun (=Guzdaw?), majd Bezmer (=Bázärgän?) lehetett. Tény, hogy Qubrat 5 fivér leszármazottja az onogur birodalom népét szétesztotta. Batbaján 7 onogur haddal helyben maradt, Kurtag több töredékkal keletebbre vonult (talán a Baskírföldre, s vele lehettek a Julianus találta magyarok ősei). Eszperikh vegyes néppel (s még esetleg szlávokkal is) a Balkánon megalapította Bolgárországot. Küver (=kékesszürke) 3 onogur haddal a Kárpátokon belül az abákhoz ment. Alzik még nyugatabbra ment szerencsét próbálni, de népe felmorzsolódott harcban, s kevés menekülttel a Ravennához tartozó területen elporladt.

7. században szétrajzott onogur-bolgár országból Qubrat leszármazottainak útját jelzik a számok:

1. Batbaján helyben maradt 7 hadú onogurjaival
2. Kurtag töredéke, talán Julianus magyarjainak őse
3. Eszperikh a balkáni Bolgárországba menőkkel
4. Külver (=Csaba) 3 hada az abák országában s ő Szaloniki táján való seregestől eltűnése
5. Alzik töredékének bajorországi veresége s a menekülőkkel Ravenna területében elporlása

-- -- jelzi a 8. században Ausztriából Erdélybe menekülését

Az abák 670 táján a későbbi Alsó-Ausztriát és vidékét meghódították. Így a Küverrel jött onogurok jelentős részben e területre telepedtek, ám igen sokan a Kárpátokon belüli területen szóróvnyokban kaptak helyet. Küver egy ideig az abáktól hivatalt is kapott, de törekvő ember lévén, az aba kágánnal harcba került. A váltakozó eredményű csaták után Küver, bátyja országa szomszédságában, birodalmat akart Szaloniki táján létesíteni. A névtelen írta görög forrás, amelyet Jacques-Paul Migne *Patrologia series graeco-latina* 116/II. kötetének 1204–1384. oldalain közöl, erről részletesen tudósít. Küver terve nem sikerült. Terve, a második bolgár kán felirata említi nagybátyjának s családjának ekkori tartózkodását. Küver már vissza nem jutott. A székelység Csaba (=törekvés) néven szőtte mondába. Kézai szerint korozmin felesége volt. A háromszékiekben volt Köver-fiai és Koromza ág, s ez rá utalhat. Csabát Anonymus „visszanemtért”-ként említi.

Onogur őseink Alsó-Ausztria mai területén s annak környékén több mint egy évszázadig aránylag békésen éltek, amint a horni múzeumban levő leletekből következtem. Herbert Mitschamärheim jegyzéke 40 leletet említ az aba birodalom ottani birtoklásának idejéből a mostani Várvidéktől északra s nyugatra. Ezenkívül legalább 7 ausztriai s morvaországi helynév is onogurok hajdani ottlétére utal. Megjegyzem, hogy a tullni múzeum vezetője kérdezte tőlem, hogy Tulln neve eredetéről van-e adat. Véleményem szerint ez a római időben Comagenae nevű dunai hadi kikötő tutajozáshoz szükséges bőrtömlők "tulun" török nevéből eredve kapta új nevét. A Váradi Regestrumban szerepel egy Tulun nevű székel is, mivel e török szó másodlagos mai értelme is kövér emberre utal.

791-ben Nagy Károly frank birodalma sorozatos hadjáratokat indított. 797-ben volt a döntő csata Tulln és Cezumor (Zeislmauer) között, s frank győzelemmel végződött. Az elesetteket St. András területén temették. A csatáról Kézai megemlékszik, s szerinte a "hunok", akiknek menekülniük kellett, "zakul" néven menekültek Csiglamezejére. Rásonyi László turkológus szerint ez utóbbi nevet szükülnek kell olvasni, amely név fehérfoltos barna lovat jelent,

s ebből eredt a székely név. A Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás 1985-i számában nyomozásom eredményét közölték. Kiderült, hogy az 1849-ben felosztatott székely lovas határőrség ménese ilyen lovakból volt, és e lovakat régi fajta lovaknak nevezték. A lovas népeknél elterjedt szokás volt, hogy őket lovaik színéről nevezték el. Ami a Csiglamezeje hollétét illeti, Ignaz Lenk von Treuenfeld tábornaszernagy földrajzi lexikona Erdélyben "zigla" nevű számos magaslati helyet a Mezőségen s Kalotaszeg táján említ. Karácsonyi János erre 1896-ban székely hagyományt is jegyzett fel. A Mezőség 10 helyének neve lényegében székelyföldi nevekkal egybehangzó.

A Kárpát-medence Erdélyen kívüli területén mintegy 500 olyan helyet kutattam fel, amelyek közelében kései abakori lelet és székely szervezeti név egymással közel található. Erről vármegyenként felsorolást lehet összeállítani:

Jelölések:

A vármegye neve: – település kései avarkori lelettel
 – székely szervezeti név (kurzív)
 – ! = okirat-rovás
 – + = hagyomány

Nyitra: Sasvár! Boleráz-Béla falva! *Szomorlovászi*, Bélapatak-
Székelyirtvány, Zoborvidék+Vágselye, Érsekújvár

Pozsony: Baralóc-Dió! Nagylévárd! *Székelyfalva*, Cifér-Balázsház, Ábrahám (=Ábrán), Vajasvata, Pozsony, Dunaszerdahely-
Balázsfá, Morvaszentjános, Cseklész, Dévény, Dévényújfalú, Vajka

Moson: Barandanbe-Pándorfalu! Nemesvölgy, Dunacsun, Mosonszentpéter, Mosonmagyaróvár, Mosonszentjános, Lébény, Lajtafalú, Nyárfalu, Miklóshalma, Védony, Ilmic

Sopron: Csepreghmeggyes, Fertőmeggyes, *Ábrányháza*-puszta, Rábászová, Bágyog, Nagyhoflány, Völgyfalú, Darázsfalu, Ruszt, Savanyúkút, Borbolya, Lajtapordány, Rábapordány, Sorvor, Veszkeny, Sopronkőhida (székely portartólelet)

Vas: Borostyán, Rohonc, Őrség+Velem, Szombathely, Bód-Bud, Adorjánháza, Balazse, Balozsamegyes, Szentgotthárd-Újbálázsfalva, Medgyes, Bud-gyepű, Adrián (mint az Adorjánok szintén Odurján keresztényesítése), Ábráncsakolc, Szomoróc=Kerceszomor

Zala: Göcsej+Telegd, Vöckönd (Ecken?), Balasolc, Zalamegyes, Meddes, Ábrán (ma keresztényesítve Ábrahám), Adorjánfalva, Lisperzentadorján, Zalaszentbalázs, Ligetvár, Letenye, Keszthely, Alsópáhok, Gyenesdiás, Raposka, Lesenceistvánd, Lencsetomaj

Somogy: Böhöneyi Székelyerddő, Bálványos-Posonykút, Kötcs-Meggyespuszta, Mezőcsokonya-Lófőpuszta, Hetes-Lófősára, Somogyapáti-Adorján és Balásokháza, Balazsé, Adriántelek, Fonyód, Somogyvár, Gyugy, Nagyberény, Somodor, Kapospu-la, Kaposvár

Baranya: Nagyváty! Vinea Sicula! Balázsfalva, Szőkéd-Telegér, Balazsé, Bodvölgye, Hercegszöllős-Seprőshát, Adorján, Pécs, Pécsvárad, Mecseknádasd, Szalatnak, Dunaszekcső, Kővágószöllős, Romonya, Nagypall, Szebény, Erzsébet, Kéked, Fazekasboda, Bár, Gyüd, Kozármisleny, Szellő, Babarc, Mohács, Egerág, Kiskassa, Bóly, Villány, Darázs, Sepse

Tolna: Nagyszékely, Kisszékely, Alsószékely, Felsőszékely, Felsőmeggyes, Alsómeggyes, Adorján (=Odorjan), Ábrahámmonostor, Döbrököz-Vajadpuszta, Felsőnyék, Ozora, Bölcse, Bikács, Nagydorog, Dunakomlód, Regöly, Gyöngy, Szakály, Szárazd, Gerjen, Zomba, Hógyész, Szedres, Bonyhádvarasd, Harc, Tolba, Nagymányok, Szekszárd, Öcsény, Váralja, Cikó, Kórág

Győr: Balázsfalva, Balázspéc, Győr, Győrszemere, Táp

Komárom: Ógyalla-Balázstag, Szovát, Komárom-Balázsszigetpuszta, Szomor, Alsógellér, Bajna, Tatabánya (portartó), Csalólóköz+

Veszprém: Dudar, Adorjánháza, Bodföldre, Tüskevár-Vácánydűlő, Devecser-Meggyespuszta, Szentkirályszabadja-Meggyespuszta, Bakonytamási, Bakonykoppány, Jutas, Őskű, Halimba, Bakonycsernye

Esztergom: Esztergom! Párkány, Pilismarót, Dömös
 Fejér: Székely! *Bod, Mór-Vajal, Vértesacsa, Vál, Sukoró, Iváncsa,*
Hercegfalva, Dunapentele, Székesfehérvár! Igar, Pusztægres,
Cece, Előszállás
 Trencsén: *Nemeskút-Vágbalázi, Orlóc* (talán Örlöc változata)
 Turóc: *Ábrahámfalva, Balázsfalu, Turócmeggyes*
 Zólyom: *Balázsfalu*
 Bars: *Szekula* (székelyből lehet), Zsikva! Keresztúr! Óbars
 Hont: *Székelyfalu! Gyerk-Szovátpusztá, Zsély, Szob, Felsőszemeréd!*
 Gömör: *Balázspusztá, Zubogy-Lófejrét*
 Nógrád: *Salgótarján-Lófődűlő, Nógrádmegyer-Pozsondűlő, Perse, Szécsény, Mátraverebély, Szirák*
 Borsod: *Nagyvisnyó-Boroszlótanya, Balázsháza, Bélapátfalva-Lófődűlő, Emőd-Adorjántanya, Felsőábrány, Alsóábrány, Miskolc, Nyékládháza, Sályi, Muhi, Tiszadorogma-Pálypusztá, Ároktó*
 Abaúj: *Meggyes, Székely-tó, Füzér! Regéc!*
 Zemplén: *Balázsfölde, Sárospatak-Szomor és -Balázslapos, Orlócpusztá, Tokaj!*
 Sáros: *Orló, Balázsvölgy, Ábrahámfalva, Tapolymeggyes, Balázi, Ábrány, Boroszló, Lemes*
 Szepes: *Ábrahámfalva, Székelyfalva*
 Bereg: *Ábránka, Kisábránka, Nagyábránka, Balázsvágás, Balázsér*
 Ugocsa: *Halmi, Sasvár!*
 Szatmár: *Nyírmeggyes, Adorján, Aranyosmeggyes, Meddes, Kápolnokmonostor-Balázsszeg, Mátészalka, Sikarló*
 Szilágyság: *Tasnádbalázsháza, Almásbalázsháza, Halmosd, Vaja, Érkávás, Zilah, Szovárhely, Tüskehát+*
 Szabolcs: *Demeter-Balázstanya, Vaja, Székely, Nyírábrány, Nyírgyulaj-Kisábránytanya, Kisléta-Vadmeggyes, Nagyálló-Halomtanya, Kemecse, Tiszaeszlár, Tiszalök, Telegdi tó*
 Hajdú: *Felsőjózsa-Ábrány, Hajdúszovát, Hajdúszovát, Hortobágy*
 Bihar: *Székelyszáz! Sályi-Éradony-Halompusztá, Székelyhid, Vedresábrány, Érábrány, Szalárd-Adorján, Adorjánpusztá,*

Adorjánvára, Nagyszántó-Meggyestanya, Szovárhely, Mezőtelegd, Váradcsehi-Ábrahámpuszta, Ókány-Balázspuszta, Balázsszege, Székelytelek, Sarkad-Meggyespuszta, Tagadó-meggyes

Jász-Nagykun–Szolnok: *Meggyes-Pélipuszta, Tiszasüly-Halomtanya, Vaja, Jászberény, Alattyán, Jánoshida, Jászboldogháza, Tiszaroff, Nagykőrű, Fegyvernek, Szolnok, Tiszavárkony, Mezőtúr, Dévaványa, Cibakháza, Tiszakürt, Tiszaug, Szelevény, Kunszentmárton*

Csongrád: *Szuát, Zaward, Mártély-Adrián, Bod-Gorzsája, Ásotthalom, Csongrád, Felgyő, Szentés, Derekegyháza, Nagymágocs, Sövényháza, Mindszent, Pusztamérges, Algyő, Szentmihálytelek, Szeged, Horgos, Tápé, Hódmezővásárhely-Ábrány!*

Csanád: *Ófeldeák, Battonya!*

Békés: *Békésszentandrás, Pusztacsege, Kőrösladány, Békés, Gerla, Csorvás, Gyula, Gyulavári, Kardoskút, Mezőberény! Kondoros-Balázstanya*

Arad: *Medgyesbodzás, Medgyesegyháza, Ottlaka-Meggyespuszta, Balázsfalva, Mácsa-Ábránypuszta, Sólymos-Budiszőlő, Seprős, Sicula! Nagykararás, Elek, Zódivár!*

Krassó–Szörény: *Balázsfalva, Béga-balázsd, Budfalva, Szörény-balázsd*

Temes: *Székeskút-Székelyszeg, Székelyfalu, Belsőábrány, Külsőábrány, Vaja, Szentandrás-Borszékely, Ábránfalva, Felsőszékely, Alsószékely, Székelytelek, Balázsd, Adorjánfalva, Meggyes, Székelykeve, Székelyfalu, Denta, Palánk, Dunadombó*

Torontál: *Székelytelek, Szőreg, Deszk, Klárafalva, Ferencszállás, Koszombor, Kumán, Alsóelemér, Ilonc, Pancsova-Pancsal*

Heves: *Vaja, Tarnabod, Meggyestanya, Pásztó, Ecséd, Visznek, Dormánd, Füzesabony, Tiszafüred (Abasár-Pálosvörösmarton sok a Székely családnév)*

Pest–Pilis–Solt–Kiskun: *Püspökhátvan-Ecskendpuszta, Vecsés-Halomegyház, Tápiószele-Ábrahámtelek, Ráckeve-Ábrahámtelek, Tas-Meggyes, Szabadszállás-Balázsipuszta, Fülöpszállás*

lás-Balázsi, Kalocsa-Halompusztá, Ordas-Meggyes és Halom (ahol 5 lépés széles és nyíllövés hosszú nyilas nevű telkek századunkban is voltak), Tahitótfalu, Váchartyán, Galgagyörk, Solymár, Budapest, Pestújhely, Pécel, Boldog, Üllő, Zagyvarékás, Bugyi, Hernád, Mikebuda, Abony, Tatárszentgyörgy, Ladánybene, Lajosmizse, Dunaegyháza, Kecskemét, Ballószög, Tiszakécske, Tiszaújfalu, Csengőd, Orgovány, Kiskunfélegyháza, Gátér, Ordas, Kiskőrös, Homokmégy, Kecel, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Pomáz! Ladánybene! Kerekegyháza!

Bács-Bodrog: Adorján, Ábrahám apátság, Bodhalma, Magyar-kanizsa-Adorján, Bácskertes-Ábrahám szállás, Baja, Davod, Madaras, Zombor, Szond, Combos, Kishegyes, Bácsfeketehegy, Palánka

Szerém: Balazse, Adriánfalu, Székelyfalu, Újszalánkemén, Szurduk, Novi Banovci

Verőce: Balázsfalva, Balázstelke, Eszék, Dálya, Lipovác

Pozsega: Brodski Drenovac

(Antoni Judit és Fülöp Gyula térképe mintegy 400 kései avarkori leletet jelez)

(Az erdélyi Mezőségen és a székelység későbbi települési táján egyforma falnevek: Ikland, Bodon, Szovát, Magyarós, Sólymos, Sófalva, Kecsed, Berkenyes, Bő)

Az évszázadok hoznak módosulást, ám a "kései avarkori" lelőhelyek közelsége székely szervezeti nevű falukkal jelentős összefüggésre utal. Az Ábrán s Odurján nevek Ábrahám, Adorjánna változása egyházi hatású. Szabó Károly 1880-ban a tolnai Székelyfalvak közelében Odorján pusztát talált, a Nyárád menti Kis- és Nagyadorján székelysége századunkban is Odurjánt mondott. Asok Balázs név (ami halvány rubindrágakő nevéből jő) oly gyakori székely név, hogy pl. Gyergyóremetén (Bécsi, Birtok, Karikó stb.) ragasztéknevet használnak. A Meggyes gyakorisága nem a meggyfások sokaságából eredőnek látszik. Lényegében arra következtethetünk, hogy a székelység szerteszét szóródva is települt az onogur korban, s erre itt-ott hagyomány is emlékszik. A Róbert Károly idején Háromszékből Máramaroszi-

getre, Técsőre, Husztra, Viskre s Hosszúmezőre telepítés sem hagyományörzés nélkül maradt. A 19. és 20. századok településeire még külön kell megemlékezni.

Az abák birodalma a frankok előretörése folytán egy ideig még tengődött, de a Dunántúl keleti részéig a frankok hatalma alatt. A Dunától keletebbre a Kárpát-medence sem maradt az abák uralma alatt sokáig, mert a 800-as évek eleje után a bolgár Krum kán hatalma alá kerültek. A bolgár rendszerben a későbbi időben azt látjuk, hogy a Duna–Tisza köze, Biharország, a Temesköz meg Erdély északnyugati része tartomány lehetett. Erdély déli sávja központi közigazgatás alatt lehetett, mert Szeben (bolgárul Szevin) és Brassó (bolgárul Barasug) jelentős gócpont lehetett. A csigramezei székelységről, ez időben változásról adat nem szól, de nyugati szomszédjaiként megjelentek a karluktörökökből kivált bulakok. Ez utóbbiakra utal előbb az Esküllő és Gyalu helynév, később Zágor, Zajzon és Zágon, Bolgárországban pedig az Aszen uralkodócsalád.

Amikor a 9. sz. második felében a 7 hadú onogurok Álomossal Kijev mellett elvonultak, az orosz krónika jelzi, hogy ezek abba az irányba mentek, amelybe régebben a fehér ugorok (azaz ogurok) mentek. Ebből azt következtetem, hogy a 3 hadú onogurok fehér ruhadarabbal öltözöttek voltak jellegzetesek. A székely fehér posztóharisnya a többi onoguroknál nem volt szokásos. Az aba birodalomban tanulhatták meg a finomabb fehér posztó készítését, mert még évszázadunkban is így ennek neve abaposztó volt.

A 9. sz. közepén a későbbi Alsó-Ausztria keleti részén még okirat tudósít arról, hogy ott onogurok laktak, s a "wangariorum marcha" onogur határ a későbbi magyar határnál nyugatabbra volt. Árpád népe a 3 hadú onogurok jelentős részének Erdélyben való letelepedése után majdnem egy évszázaddal később jött a 7 hadúakkal a Kárpát-medencébe. Őket a keleti népek türköknek nevezték, a nyugatiak a hun és onogur nevek összeolvasztásával latinul hungarusnak nevezték. Tekintve, hogy Árpád utódainak korában mintegy évszázad során számos kalandozás volt Nyugat-Európa számos vidékén, arra lehet következtetni, hogy e

hadak magukat még onoguroknak nevezték. Ezért a velenceiek ungarese, a franciák hongrois, a spanyolok hungaro néven ismerték őket. Mivel az Árpád-háziak a magyar had élén levőktől származtak, a királyság idején már az onogur név használata háttérbe jutott.

Anonymus az Árpád-háziak idejének nemcsak krónikása, hanem a királyi udvart ismerő ember volt, tehát a rangokat is ismerte. Árpád idejének vezéreit princepsnek minősíti. Ezeken kívül egyetlen embernek, Üsübünek adja meg a princeps rangot. Szilágyi László arra is rámutatott, hogy Üsübü családja volt tulajdonosa annak a Kend falunak, amely a későbbi Székelyföld szélének közepén van. Azt is jelezte Szilágyi, hogy Üsübüvel a székelyek örömmel találkoztak, s vele, amikor a honfoglalás hadjárataiban részt vett, Árpád melléje összekötőt küldött. Amikor a Dunántúl meghódítására indultak, Árpád a jobbszárnyat vezette, s így lett utódai királyi székhelye Esztergom vára. A nagyobb rangot jelentő feladatot, a derékhadnak vezetését Árpád, aki nemcsak kitűnő hadvezér, hanem tapintatos ember volt, az idősebb Üsübüre ruházta. A székelyek, akik már a Kárpátokon kívül is felvették a kapcsolatot a 7 hadúakkal, nemcsak Biharország elleni hadműveletben, hanem a dunántúli harcokban is részt vettek. Nem kellőleg hihető egyes történészeknek az a feltevése, hogy a székelyek csatlakozott nem onogur nép leszármazottai, mert később elő- és utóvéd feladatuk is volt. Ez viszont azért volt később a székelyek feladata, mert a székelyek közismertek hagyományőrzésükről, és a régi Maszudi arab író által leírt lovas harcmódot még tudták, amikor a magyar hadsereg már erre nem volt kellőleg begyakorolt. A gyors lovasok az ellenség mellett elsuhtak, s azután hátrafelé lőtték nyilaikat.

Mintegy 2000 régi székely név vizsgálata nyomán azt tapasztaltam, hogy mintegy (a nem keresztény eredetű nevek) legalább harmada török eredetű, s valamivel kisebb számú finnugor eredetűnek látszik. Ebből arra lehet következtetni, hogy a székelységben az onogur korban egy felső, török nyelvű réteg volt, s egy szélesebb, amelyik a finnugornak mondható nyelvet, a magyart

beszélte. Ezt az is megerősíti, hogy még mostani századunkban is a falusi székely megsértődött, ha parasztnak mondták, mert ők magukat magyaroknak mondták. Az Árpáddal jöttek között is törökül beszélő felső réteg volt (egy kivételével a királyság előtti uralkodóházbeliek török nevűek voltak), de a szélesebb réteg már magyarul beszélt.

A 9. század utolsó harmadában, amely a királyságot is előkészítette, mondhatjuk, az onogur kor megszűntét állapíthatjuk meg. A 7 hadúaknak feltehetőleg békés időben vitákat megoldó kendejük volt régebben, de Kurszán kende (aki Árpád kortársa volt) utódlásáról már nincs nyom. A másik főtisztviség gyulai Erdély és peremvidéke részén szerzett birtokuk segítségével még rövid ideig a királyság korában is aránylag önállóan ténykedtek. A későbbi adatok arra mutatnak, hogy a székelységnél időnként kende és hadnagyok főtisztviségben váltakoztak. Üsübü birtokának nevéből következőleg volt kende, de lehet, hogy amikor hadműveletekben részt vett, akkor hadnagy volt. A székelység szervezettségére még a későbbi korok ismertetése során kell visszatérnem részletesebben.

A magyar királyok uralkodásának kora

Királyok hatalma
székelyt és mozgatta.

A Gyulafehérvárról működő Gyula (Tühütün unokája) a keletrómai birodalommal kapcsolatot tartva 950-ben megkeresztelkedett, és Hierotheosz görögöt püspökként magával hozta. Leányát, Saroldut feleségül adta Árpád leszármazottjának, Gyejcsának (azaz Gézának). Ez 972-ben kezdett uralkodni királyi módon. Előbb ő is a keletrómai birodalomra fordította figyelmét. Mivel ez nem járt sikerrel, nyugat irányában keresett kapcsolatot. Ott 974-ben István névre keresztelkedett. Fia, Vajk, is e névre keresztelkedett, s a németektől nemcsak feleséget kapott, hanem jelentős kíséretet, amely fegyvert is használhatott.

Bizony nem a szeretet vallásának szelídségére mutat az, hogy Vajk István rokonát, Koppányt felnégyeltette, unokaöccsét megvakíttatta s megcsonkíttatta, az ifjabb Gyulát fiaival együtt fogságban tartotta, Thonuzóbát élve lovon eltemettette, a Temesközt birtokló Ajtony fejét vetette.

A székelyek ellen ilyen eszközt nem alkalmazott, csak a Csiglamezejéből őket áttelepítette nagyrészt. Valószínűleg tudta Bajországból jött feleségétől, hogy a passai püspökség 738 óta működött. Ez év után több mint fél évszázadig a későbbi Alsó-Ausztria területén lakott a székelységnek jelentős része. Ám a passai püspökség levéltárosa nekem, bár kértem, nem küldött semmi feljegyzést, amely ottani hittérítők működését jelezte volna. Ennek oka lehetett, hogy tudták azt, hogy a székelyek a hajdani örmény püspökök révén megismert keresztény tanokat nem felejtették el, s így, ha nem is volt fejlett egyházi szervezetük, már ismerték a leglényegesebb egyházi szertartásokat. Gyakorolhatták az imákat és a keresztelést. A 12. század táján székely rovásírással egyházi személy részéről készített botnaptár, amelyet gróf Marsigli másolatpéldányban 1690-ben talált meg, szintén világosan Gyergy nevet jelez. Ugyanez a botnaptár azt is jelzi, hogy a hagyományőrző székelyek az Isten fogalomra a Tën szót használták, amelyet nyilván már Ázsiából hoztak (Tien, Tenno, Tanri formából).

Visszatérve a székelységnek a Csiglamezejéről nagyrészt való áttelepítésére, ez két ütemben történhetett. A 3 hadú székelyek egy-egy részét a Kalotaszeg táján levő blakkokkal (akik a karlukok 7. hadából eredtek) Erdélynek déli határával párhuzamos sávba telepítették. Egyik had a későbbi Szászsebes táján, a másik Nagyenyedtől délre Orbó nevű településen, a harmadik pedig a későbbi Szászkézsd táján kapott helyet. A Csiglamezején maradtak a 3 hadat megfelelve 6 nemet alkottak, s ezekben 24 ág volt. Ezek nagy részének a később Udvarhelyszék és Marosszék nevet kapott területre vonulása néhány évtizeddel később történhetett. Az előbbi áttelepítés célja az lehetett, hogy a gyulák népét a bizánciaktól távol tartsák. A második áttelepítés oka pedig a

keleti határnak a Hargita vonulatáig bővítése lehetett, s ezzel jelentékeny művelhető területet benépesítettek.

A király, akinek a hiteles palásti képe szerint bal kezén 6 ujjja volt, a régi szokás szerint táltosi minőségét nem használta, Árpád-házi megnyugtató örökös nem hagyott. Így az olasz Orseolo Péter és Sámuel, az abák tekintélyes embere 6 év folyamán volt gyűrköző uralma idejében a székelység vonatkozásában jelentős okiratos nyomot nem mutatnak. Az Árpád-házi I. Endre 1047–1060 közti uralma idején a Hargita keleti részén levő Csíkszágban változást tapasztalunk. Ott jó ideig voltak besenyők, de őket az úzok igyekeztek kiszorítani. A besenyők, akik Magyarország számos részén kerestek menedéket, töredékükben a székelyek mellé csatlakoztak. Mivel az úzokat a kunok keletről szorongatták, az úzok nyugatabbra akartak jutni. Ám Sámuel király idején Szent László és vitézei Kerlésnél a cserhalmi csatában visszaverték őket. Így az úzok, elhagyva Csík (azaz határ) országot, a Balkánra vonultak. 1069-ben már a Hargitától keletebbre való területre a székelyek egy része telepedett, a délebbre való területre magyarok, blakok s szlávok kerültek. A székelységnél Szent László igen népszerű volt, s ezt nem egy templomi festmény tanúsítja. Ő 1077–1095 között volt király, s bár szigorú volt, tekintélyes uralkodóként tisztelték. Utóda, Könyves Kálmán király idején 1111-ben már volt Erdélyben római katolikus püspök. E püspökség eleinte valószínűleg a Szilágyságban, majd Kolozsmonostoron működött, s onnan költözött Gyulafehérvárra.

Aszékelyek ez időben még annyira a régi hadak szervezetének fejleményében működtek, hogy a területi egységeik eredetileg egyházi szervezetek nevével voltak ismertek. István király a gyulák területére Erdőelvi Soltánt, rokonát küldte igazgatásra. Hogy ez a székelyekre nézve működött-e, arra nincs adat. 1111-ben Erdélyben működő Mercurius "princeps" neve szerepel okiraton, de ennek tevékenységére nézve sincs bővebb adat. 1138–1141 közt Álmos herceget Vak Béla király bízta meg Erdély ügyeinek intézésével. Utódja, Géza király, 1143-tól a déli székely sáv közelében az első erdélyi német településeket kezdeményezi. 1166-

ban az egyik István király ellen a bizánciak a székely települések táján kun és valah csapatokat is mozgósítva betörték, de őket kivették. III. Béla király 1172 előtt Konstantinápolyban volt, mivel Mánuel császár trónörökösnek akarta nevelni. Ez a terv meghiúsult, s Béla, bátyja halála után, annak lett örököse. A közigazgatás fejlesztése terén tapasztalatokkal jött vissza. 1183-ban Erdély közigazgatására, főleg katonai vonatkozásban, Lestát személyében vajdát nevezett ki. Az írásbeli ügyvitelt is szorgalmazta. Nem látszik azonban valószínűnek, hogy e megbízatás a székelységet is érintette volna. II. Endre király idejében 1220-ban említik Zoltánt első székely ispánként. A király kereszteshadjáratban részvétele kapcsán keleti veszedelmek fenyegetéséről híreket is hallott, s a déli határ megerősítését szükségesnek látta. Ám a Barcaságba telepített német lovagok hamarosan birodalmat akartak alapítani. Ekkor II. Endre a déli sávban levő székelyeket az akkor kevés lakosú, később Háromszéknek nevezett területre telepítette, és a következő, 1225-i évben a székelyek segítségével a német lovagrendieket kiverte. Erdélyt Endre király 1226-ban fiának, Bélának ifjú királyi feladattal átadta. Utóbbi 1228–1235 között így működve Szoboszló fia Bagamért székely ispánná kinevezte, s katonai feladatban is kellett ennek működnie.

A nyugatabbra, Magyarországon szerteszét maradt székely települések különleges szervezeteiket sorban elvesztették. Benkő Lóránd nyelvjárási kutatása szerint az őrségiek a csíki s kézdi székelyek nyelvjárásához hasonlót beszéltek. A nyugat-dunántúliak az orbaiak, a Baranya, Tolna és hajdani Valkó vármegyeiek a Hargitától nyugatra levők, a Pozson táján levők a marosszékiek nyelvjárásához hasonló nyelvjárást őriztek meg.

Béla uralkodása idején történt a Kárpátokon kívül települt kunok kereszténységre való térítése. Ez a csángók áttelepülését hozta magával, s székelyek is bőven mentek hozzájuk.

Béla már egész Magyarország királya volt, amikor 1241 tavaszán az országba törtek a mongolok, s annak a területét fokozatosan megszállták. Sejban lett az ország királya mintegy másfél esztendeig. Nagy pusztítással nyomorúságot hagyva maguk után

1242 őszen mentek ki a mongolok. Valószínűleg a nyugaton szétszórt székelység többet szenvedett, mint a Székelyföldön levők, akik az erdők, hegyek segítségével inkább tudtak védekezni. A tatárjárásnak nevezett időben a blakok annyira szenvedtek, hogy ez idő után róluk semmilyen írott nyomot nem lehet találni. A munkaerőhiány folytán Erdély déli részén 1252-ben megjelenik az első valah (mai nyelven román) település.

Béla király visszatérve igyekezett az országot helyrehozni. 1260-ban István fiát ifjú királynak Erdélybe küldte, s még a Kárpátokon túl levő kun területre is kiterjesztette feladatát. István volt az, aki a Medgyes táján megmaradt székely szórvány embereit a tordai várhoz tartozott s az Aranyos folyó táján levő birtokból 29 falura való területre telepítette. István király mintegy 2-évvvel élte túl apjának halálát. Így a még ifjú László lett király. Bár anyja kun volt, a tatárjárást túlélő kunok ellene fellázadtak. A Hódmezőn volt csatában a székelyek a király győzelmét kívívták. Mivel Hódmezővásárhely közelében számos székely szórványtelepülés volt, valószínű, hogy ők voltak a hirtelenül kitört felkelés ellen a királynak segítői. A Székelyföldről csapatot kérni s hozni e helyzetben gyorsan nem lett volna lehetséges. Hódmezővásárhely címere a székely napot és holdat viseli, s az Ábrán (=védő) székely szervezet neve Ábrány formában a város egy része, s még a Karácsony családnev is gyakori ott, s ez is székely szervezeti név volt. Kun László király idejében a mongolok ismét meg akarták szállni az országot, de támadásukat visszaverték. Kun László király érdemeihez tartozik, hogy szinte számkivetett rokonát, az Árpád-ház utolsó férfitagját, Endrét Velencéből magához hívta utódának. Már Kun László is becsülte az erdélyieket, mert 1289-ben, amikor őket érintő ügyben nemcsak az egyháziak, a nemes magyarok, a szászok, hanem a székelyek véleményét is meghallgatva intézkedett. III. Endre mint utolsó fiúági Árpád-házi király megmondottan uralkodott. 1291. március 11-én Gyulafehérvárott erdélyi országgyűlést tartott, s erre nemcsak a magyar nemeseket, szászokat, székelyeket hívta meg, hanem a mintegy 4 évtizede megjelent románokat is. Ő 1297-ben Kán Lászlót nevezte ki

erdélyi vajdának. A király 1301-ben hirtelen meghalt, s míg nyugatabbra leányági rokonok igyekeztek a királyi hatalmat birtokolni, Erdélyben Kán László a Székelyföldet, a szászok a Királyföldet is hatalmába vonta a vármegyéből álló Lakság mellett. Csak Kán László 1318-ban bekövetkezett halála után tudta az Anjou Róbert Károly hatalmát a vajda fiaitól átvéve Erdélyre kiterjeszteni. Így az idegenből jött királyok uralkodása kezdődött Erdélyben is.

A székelyek régi szervezete

Hagyományt tiszteljük,
szívósan örözzük.

A székelységnél csak 1325-ben kezdték a területi egységeket székeknek nevezni, s az egyházi szervezetekkel emlegették a Székelyföld területének részeit. Ez mutatja, hogy még századok múlva is ilyen elnevezés előfordul, s így a székelység lényegesebbnek tartotta a régi szervezeti egységeket. Nézzük meg, hogy a 3 onogurhadból lett székelységnek régen melyek voltak szervezeti egységeik. Mivel a korai írott nyomok csak részleteket mutatnak, a későbbi adatokat is igénybe kell vennünk az összefüggés teljességének áttekintésére.

A kezdetben volt 3 had neve Örlőc, Odurján, Jenő nevű lehetett. A Székelyföld kialakulásakor az északabbra levők a hadakat két-két nemre osztották. Így az Örlőchöz a Meggyes nem, Odurjáéhoz az Ábrán, Jenőhöz a Halom nem csatlakozott. Az ágakat a nemek így csoportosították:

ÖRLŐC	MEGGYES	ODURJÁN	ÁBRÁN	JENŐ	HALOM
Szovát	Dudor	Vaja	Új	Boroszló	Halond
Bod	Kürt	Telegd	Karácson	Balási	Náznán
Seprőd	Gyáros	Vácmán	Gyerő	Új	Péter
Ecken	Meggyes	Poson	Nagy	Szomorú	György
ág	ág	ág	ág	ág	ág

A sepsi, kézdi és orbai kialakuló székek területén valószínűleg egy-egy székből egy-egy had maradt. Sajnos az itt kialakult ágak teljes rendjét nem ismerjük, de Köver-fiai, Odvor, Besenyő, Komoróza s esetleg Zöld ág léte arra mutat, hogy itt a székelységhez csatlakozó népi eredetű ágak is voltak.

Az Örlőc és Jenő hadak hadműveleteken feltehetőleg 1-1 száron voltak az Odurján derékhad mellett.

A hadakból, ágakból származás a tisztségviselésben jelentős volt. A hadnagy s kendi (igaztevé bírósági) tisztséget a lovon küzdő lófők úgy viselték, hogy az északiaknál egy ág egyik főtisztségét 24 évenként volt köteles viselni, a másik főtisztséget másik időben ugyancsak 24 évenként kellett viselnie. Általában egyik évben sem lehetett ugyanabból a hadból valóknak két ilyen tisztséget egyszerre viselniük. E szabály a nemekre osztás után is fennmaradt. A sorba kerülő ágak maguk állapították meg, hogy melyik lófő székelységük közül melyik lássa el a tisztség teendőit. Valószínűen azért volt, hogy ritka esetben az ágak sorrendet cseréltek, mert a soros ágnak éppen nem volt a tisztséget kellően ellátni tudó személye.

Bodor György, akinek munkáit sajnos nem teljesen tették közzé, valószínűnek látta, hogy a háromszékiek is az említett tisztségviselési rendet körülményeiknek megfelelően alkalmazták.

A falvak, ha nagyobbak voltak, tizedesekre osztódtak. A falusi bíróság és tizedesség feladatát a gyalogszékelységeknek kellett ellátniuk. Igen később, ha a faluban a lófőrangot kapottak számban aránylag megsokasodtak, akkor kellett lófőknek a falusi tisztségeket elvállalniuk. Így volt például az 1860-as években nagyapám lófő apja Gyergyóremete bírása.

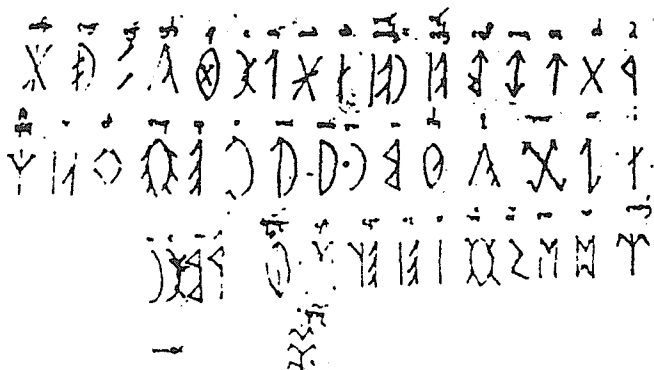
A falu jogszabályait a rendi különbség nélkül az egész falu lakossága alkotta meg. Igen hosszú ideig e falutörvényeket írásba nem is foglalták. Imreh István kitűnő munkájában megállapította, hogy 1531-ből való a legelső írásban megmaradt székel falutörvény, de van említés is arról, hogy korábban is volt törvénye a falunak. A magyarországi s később az erdélyi törvényalkotás a székelységek egymás közti életét érintő jogrendet módosítgatta egyes vonatkozásokban, amire koronként kell rátérni.

A falvaknak háromféle területe volt. Az erdők közösek voltak, de nem egy falucsoportnak köztulajdoni erdeje volt. A külsőség (szántó, legelő) részeit időnként nyíllal sorsolással osztották szét. A székely családoknak rótt fajegyűk szokott lenni, s talán rótt jelekkel ment a sorsolás is. A belsőség a lakóház s udvara, kertje volt, amely a családé volt. A fiúk örökölték ezt, s a leányokat ki kellett házasítani. Ha a család terebélyes lett, a közösből kapott házhelyet. Ha nem volt fiúörökös, a leány mint fiúleány örökölt, s gyermekei nevét szokták viselni. Ha nem volt öröklő rokon se, az örökség a szomszédokra szállt, nem a királyra.

Mivel már régen használták a rovásírást, s legrégibb magyar nyelvemlékek közé tartozik a Forrai Sándor ismertette rovásos naptárbot, meg kell említeni, hogy a betűk és a betűösszekapcsolások változatokat mutatnak. Ezért a régi írásos rovásokat nem egyszer meg kell fejteni. Ezért 1988-ban erről táblázatot készítettünk, s megújítottuk a kiejtэшőz közelebbre.

A nikolsburgi rovásírási ábécé 1483-ból.

*litere Inulorum quas fuplur
vel adunt in lignis*

mondat végző jel . <	Q Q.eNY	Λ Λ.eG	P P.A
	C C.O	# #.eGY	P P.Á
	K K.Ö	X X.eH	P P.Ä
	H E.eP	X X.eKH	X X.eB
	H H.eP	+ t.i	↑ ↑.eC
	Λ Λ.eS	+ t.ï	H H.e(S
	l.eS	1 t.eJ	# t.eD
	F F.eT	◇ ◇.eK	⊞ ⊞.eDZ
	X X.eTY	Λ Λ.eL	¥ ¥.eDS
mondat végző jel . <	M M.U	⊙ ○.eLY	† †.E
	4 4.Ü	⊗ ⊗.eM	‡ ‡.Ë
	M M.eV	© ©.eN	↷ ↷.É
	⊞ ⊞.eZ	⋈ ⋈.eD	⊗ ⊗.eF
	¥ ¥.eZS		
	1.AK		
mondat végző jel . <	Λ.AS	2	0 0 0 0 1 Y G X M A G B
			A 7 A M G H

Vegyesházi királyok kora

Királyok változgattak,
a székek alakulgattak.

Még Kán László idején Anjou Károly Róbert király Tamást és Istvánt székely ispánokká nevezte ki, de nem valószínű, hogy e hivatalukat kellőleg gyakorolhatták, mert 1315-ben panaszolták, hogy László vajda miatt még Szolnok vármegyei birtokukat sem tudják használni. Egyébként később is előfordult, hogy egyszerre két személyt neveztek székely ispánnak. E kinevezés a király joga volt, ám ő Székelyföldön birtokot adományozott 1324-ben Csíkban az Apor családnak, ez ellen a székelyek tiltakoztak.

1322-ben Széchényi Tamás erdélyi vajdaként működve erdélyi országgyűlést tartott, amelyre a székelyeket s a szászokat is meghívta.

1325-től kezdve a székely területi egységeket székeknek nevezték, a korábban nemen kendnek (igaztevő bírónak) helyébe a területi egységek bírái léptek. Ezek mellett esküdtek is részt vesznek az eljárásokban.

Károly királyt 1342-ben fia, a 40 évig uralkodó Nagy Lajos követte. 1345-ben tatárok törtek be Csík területére, és a székek 3 napig tartó csatában tudták őket leverni. 1344-ben már ismét volt országgyűlés Erdélyben, amely a vitás kérdésekben való döntésre jött össze. 1355-ben Kunth Miklós erdélyi vajda Tordán nemcsak a magyar nemesek, székelyek s szászok, hanem az erdélyi románok részvételét is jelzi az országgyűlésen. Nagy Lajos a görögkeleti románokat a katolikus válásra akarta téríteni, s a románokat hozó telepítési vállalkozó kenézeknek, vajdáknak áttérés esetén nemességet is ígért. Amelyik nem tért át, falusi bíróként működhetett a vármegyékben. Ezt a gyakorlatot utódai, Mária és annak férje, Zsigmond, is folytatták. Nagy Lajos öccse 1351-ben Erdély hercegeként működött, de 2 év múlva már Horvát-Szlavonországba került, s 1354-ben meghalt.

II. Károly még 1385–86-ban ideiglenesen uralkodott. Zsigmond hosszú (1386–1437) uralkodása során megszerezte a cseh és német királyságot s a római császárságot, s így Erdéllyel s a székelységgel sokat nem foglalkozott. Így Erdélyben 1417-ben Kardos János vezette felkelés volt a vármegyékben, majd 1437-ben jelentékenyebb felkelés tört ki, amelynek tárgyaló képességű vezetősége volt. Ennek legismertebb vezetője volt Budai Nagy Antal. A felkelők a tizedfizetés tárgyában való vitát s vele a jobbágyság helyzetét is meg akarták oldani. Kétszer is kötöttek egyességet, de levették őket. A laksági nemesség a székelységgel s szászszággal 1437-ben Kápolnán uniónak nevezett szövetséget kötött, s egymásnak hűséget fogadtak. Ez a szövetség a kölcsönös segítség szabályait megfogalmazta, s Erdély további történetében nem csekély szerepe volt. 1426-ban kezdtek királybírák működni a székely székekben.

A székely székekben Zsigmond idejében a városiasodás már kezdődött. A város polgára nem valamennyi lakosa lett, hanem csak az, aki polgár akart lenni. A székek egy részében fiúszékek keletkeztek. Így Sepsz székéből 1395-ben Miklósvár fiúszék alakult némi belső öngazgatással. A 15. század elején Csíkból Kászon és Gyergyó fiúszék, 1477-ben Udvarhelyszékből Keresztúr fiúszék, 1635-ben Bardóc fiúszék, 1505 körül Marosszékből rövid időre Nyárádszereda fiúszéke alakult. 1562-ben Sepsz-, Kézdi-, Orbaiszék Háromszékké szövetkezett.

Zsigmond halála után veje, a Habsburg Albert lett király, de őt is külföldi birodalmak foglalták el. Az erdélyiek 1438-ban Tordán uniójukat megújították, amikor Murád török szultán seregének betörését kellett szenvedniük. Albert halála után 1440-ben Jagelló Ulászló lengyel királyt választották magyar királlyá. 1441-ben a kun eredetű Hunyadi János lett erdélyi vajda s székely ispán. A király 1444-ben a vesztes várnai csatában eltűnt. Ekkor Magyarország 7 kapitányt választott. 1446-ban Hunyadi, akit becsületessége, rátermettsége népszerűvé tett, kormányozásra kapott megbízatást. Ő, ha a székelyek ügyében kellett intézkednie, személyesen ment hozzájuk. Erdélyben 1444-ben Városkeszi

Lépes Lóránd, majd Vingárti Geréb János is viselt kormányzói tisztséget Erdélyben (ami a székelyek s szászok meg a Lakság ügyeiben adott hatáskört), de 1447–1452 közt Vízaknai Miklós, 1458–1460 közt Geréb János alkormányzóként működtek. Hunyadi 1446-ban s 1453–1456 közt évente tartatott Erdélyben országgyűlést. Sajnos 1456-ban meghalt. Közben Albert fia, László, király lett, s Hunyadinak László nevű fiát kivégeztette. E király 1457-ben meghalt. 1458 elején Hunyadi fiát királlyá választották ifjan, s Szilágyi Mihály kormányzó lett. Mátyás e nagybátyját Erdély kormányzására korlátozta. Szilágyi 1460-ban már a török ellen hadjáratot indított, de elfogták, lefejezték. Az erdélyiek 1459-ben megújították uniójukat. Mátyás 1463-ban erdélyi hadi szabályzatot adott ki. Ő Erdélyben nem volt népszerű, a székely ügyekben nem ment hozzájuk, titkárárt küldötte. 1467-ben 5 tagot választottak önállósulásra az erdélyiek. Mátyás haddal rontott rájuk. A király szülővárosát, Kolozsvárt is fegyverrel bevette. A nagyurak váltságdíjjal kegyelmet kaptak, de nem egy szegénynek meg kellett halnia. A magát igazságosnak hirdető Mátyás így működött. 1471-ben a magyar országgyűlés elismerte, hogy az adómegállapítást az erdélyieknek külön kell elfogadniuk. A székely nem pénzt, hanem egyes esetekben ökröket kellett adjon, ez volt az ún. ökörsütés.

Mátyás 1473-ban a székelyekre szabályzatot adott ki. Ebben a feltörekedők, főemberek (primorok) külön réteggé válását jogosulttá tette azzal, hogy harcban csapatot is kell vinniök. 1477-ben Ecsedi Báthory Istvánt vajdává s székely ispánná nevezte ki. Ez az 1479-ben betört törökök ellen a Kenyérmezőn küzdött, de a csatát Kinizsi Pál vitézsége tette győzelemmé.

Hunyadi János, aki törökök ellen nemegyszer küzdött eredményesen, nemcsak Vajdahunyadon, Kolozsvárott, hanem 3 templommal Erdélyben műemlékeket alkotott. Mátyás fényes udvartartásra, művészi házikönyvtárra, hízelgő udvaroncokra sokat költött, Erdélyben ilyen nyomot nem hagyott. 1485-ben Bécset bevette, majd római császár szeretett volna lenni, ott 1490-ben halt meg. Utóda II. Ulászló lett, akihez a székelyek eredményesen fordulhattak, mert Ecsedi Báthory Székelyföldön ártatlanokat öletett, kínozott, kifosz-

tott, égetett, gyermekeket, asszonyokat elfogatott, s azt mondta, hogy jobban szeretné, ha ott bűdös dögök hevernének a székeleyek helyett. 1492-ben sikerült tőle megszabadulni.

Nemegyszer kellett a székelységnek a délen s keleten kitört harcokban küzdenie. 1499-ben Ulászló a székelyek bevonásával nekik oklevelet bocsátott ki, amely nemcsak hadkötelességüket, hanem adómentességüket s köteles egyes alkalmi szolgáltatásokat szabályozta. Kitért a bíraskodásra, az elnyomás tilalmára is. Nemsokára, mikor panaszra volt ok, 1504-ben Ulászló Tarczay Jánost, aki az utolsó volt abban, hogy csak székely ispán volt, bízta meg a kivizsgálásra.

1505-ben Erdély 3 jogrendi területét (nemzeteket) ismét összehívták Tordára, majd 1506-ban elhatározták erdélyi főtörvényszék létesítését. Előző évben már Székelyudvarhelyt tartott nemzetgyűlésen fellebbviteli törvényszéket szerveztek a Székelyföld részére. Nyoma is van annak, hogy a következő években a nemzetgyűlésen ítéleteket hoztak. A székekben a szék bírása s a kapitány (aki azelőtt hadnagy című volt) ítélkezett esetleg a királybíró jelenlétével. A magyar országgyűlésen a székelység nem képviseltette magát.

1514-ben tört ki a kereszteshadjáratnak indult s Dósa Székely Gyergy vezette felkelés, amely a Székelyföldre nem terjedt ki. 1516-ban Ulászló meghalt, s fia, II. Lajos gyermekkorú utóda lett. Zápolya János volt ekkor erdélyi vajda s székely ispán. 1519-ben a csíkiak főembereiket elűzték, s 2–3 évig folytak még harcok. 1521-ben székely nemzetgyűlésen tudta Zápolya hatalmát megszilárdítani, török betörést is visszaverni. Ezek Nándorfehérvárt (Belgrádot) bevették.

Ilyen előzmények után jött 1526-ban a török támadás. Arról volt tárgyalás, hogy Afumati havaselvei vajda és Zápolya serege a Mohács felé tartó törököket hátba támadja, de a havaselvei vajda nem jöhetett, mert Szülejman szultán túszként tartotta a vajda gyermekeit. Így Mohácsnál csak a királyi had küzdött, s még időben Zápolya hadát sem hívták oda. Így a magyar had vesztésként pusztult, a menekülő király is meghalt. A törökök ezután kivonultak.

Még ez évben a magyar országgyűlés Zápolya Jánost királlyá választotta, s még a székelyek is mellé álltak, de még ez év decemberében nyugaton Habsburg Ferdinándot is királlyá választották. Ez 1527 végén I. Jánost menekülésre szorította, de 1528-ban vissza tudott térni, mert Ferdinánd hatalma csökkent. János a törökökkel barátkozott. 1538-ban Nagyváradon békét kötött a két király. János 1540 júliusában meghalt, miután még értesülhetett fiának Budán születéséről.

Királyfejedelemség

Koronátlan volt,
mégis király volt.

I. János újszülött fiát 1540-ben Rákos mezején királlyá választották szeptemberben, Ferdinánd seregét elűzték. 1541. augusztus 29-én, a mohácsi csata után 15 évvel, a törökök Budát megszállták, s Izabella özvegy királyné ökrös szekéren menekült fiával, II. Jánossal Erdélybe. Ez lett a János Zsigmondnak is nevezett ifjú országának magva. Apjának jeles segítője volt Utiesenic-Martinez György pálos barát, akit a székelyvásárhelyi országgyűlésen 1542 januárjában főkapitánnyá s helytartóvá választottak. Márciusban a tordai országgyűlés melléje tanácsot alakított, az erdélyi 3 országrész unióját megújították. 1544-ben a barát főbíró is lett. Erdélyen kívül magyarországi részek beszerzésével is foglalkozott. Ezek negyedik nemzetként kapcsolódtak az erdélyiekhez. A királyné és fia jogait 1543-ban a kolozsvári országgyűlés szabályozta. 1548-tól Izabella mellett 12 tagú tanács működött. A barát Ferdinánddal is kapcsolatot tartott. Postai szolgálatot is létesített. 1551-ben Castaldo, Ferdinánd hadvezére, Erdélybe vonult, s Izabella fiával Sziléziába ment, majd onnan Lengyelországba. Castaldo decemberben a barátot megölette. Báthori András lett erdélyi vajda, de nemsokára Kendy Ferenc és Dobó István lett vajda. Erdély igazgatása így külön maradt, országgyűlése is volt. 1556-ban, megunva Ferdinánd uralmát,

visszahívták Izabellát s II. Jánost. 1562-ben lett fegyverszünet. Izabella helyett 1558-tól már a 18 éves János kezdett uralkodni Gyulafehérvárról. Székely királybírákat is kinevezett, országgyűlést tartott. 1557-ben hozták azt a törvényt, hogy 2 nemzet elhatározását a harmadik követni köteles. A székelyudvarhelyi nemzetgyűlésen 1555-ben 88 szakaszban összefoglalták a székely perjog, birtokjog, örökjog, büntető- és magánjog számos szabályát, s kereskedelemre, közigazgatásra s hadügyre is kitértek. Részt vettek János királyék visszahozásában. Am hadiadót fizetni nem akartak. A székelyek jogrendjét a király alig ismerte. A Mátyás részéről nagyurakká tett főemberek közt nem egy önkényeskedett, harácsolt. Adószedők jogtalan fizetéseket követeltek, adójegyzéket hamisítottak, földeket elkótyavetyéltek, telepéseket tettek oda. Sertések, ludak, bárányok egy részét elvették. Kapitányokat tettek székely székekbe. A székelyek felkeltek, s amiért meghallgatás nélkül büntettek, fület vágattak.

A király töprengésre hajló volt, s élete során 4 keresztény vallás híve volt egymás után. Későn jött rá arra, hogy a székelyekkel jobbágyokként nem lehetett volna bánni, közembereket ajándékozni. Csak a felkelésben részt nem vett aranyosszékiek maradtak jobb sorsban. A király meg volt elégedve azért, mert 1569-ben törvényt hoztak, hogy a 4 vallás közt mindenki egyénileg választhat, s büszkén mondta: "A mi birodalmunkban, miként az ország végzése is vagyon, mi azt akarjuk, hogy szabadság legyen." Sajnos a székelységnek mintegy fél évszázadig kellett túrnia a közemberek elnyomását. A töprengő király, anélkül, hogy hibáit jóvátette volna, 1571 márciusában rövid betegségben meghalt.

Vajdafejedelemség

Erdély küzdött létért
székely meg jobb élért.

Erdélyben töprengések után Somlyai Báthori Istvánt választották az állam élére. Ő óvatosan vajda címet használt. A székelyek

panaszára vizsgálatot rendelt, hogy legalább a visszaélések szűnjenek. Ez kevésbé javította a helyzetet. Báthori 1575-ben lengyel király lett, s az erdélyi vajdaságot bátyjával, Kristóffal megosztotta. Ez igazságszeretően, nyugalmasabban kormányzott. Sajnos 1581-ben, halála előtt a 9 éves Zsigmondot, fiát hagyta utódnak. Ekkor 12 tagú tanács kormányzott, majd 1583-tól 3 helytartó, 1585-től Ghiczy János kormányzói kinevezést kapott. Báthori István a következő évben meghalt. Ghiczy becsületesen igyekezett kormányozni, de 1589-ben Báthori Zsigmond 17 éves korában átvette a kormányzást. 1590-ben Görgény várának székelő darabontjai megtagadták a szolgálatot. Vezérüket kivégezték, a többieket jobbággyá tették. A következő évben némi-némi javulás volt. Ekkor vezették be az új Gergely-naptárt Erdélyben.

1593-ban Zsigmond Erdély fejedelme, székely ispán címet kezdett használni. A Havasalföldre s Moldvába székely seregeket küldött, s az ottani vajdák elismerték Zsigmond hűbéruraságát. A következő évben tatár sereg tört be, s a székelyek verték ki. A székelyek sérelmét mégsem orvosolták az országgyűlésen. 1595-ben Zsigmond Habsburg Krisztiánát vette feleségül, s még Havasalföld s Moldva fejedelme címét is felvette. Mivel törökök nagy sereggel jöttek, a székelyek felszabadulását ígérte, s segítségükkel a Dunától délre szorították a törököket, ám Zsigmond megszegte ígéretét. 1596-ban a székelyeket a Véres Farsangban kínozták, gyilkolta. "Ilyen rútul bántak vala ekkor a szegény megszabadult székelyekkel, akik Havaselvére mentek vala Báthori Zsigmonddal" – írták ekkor. Az országgyűlés is hitvány volt.

Zsigmond 1598-ban feleségének átadta trónját, majd nemso-kára visszajött. Ezután unokatestvérének, Báthori András bíborosnak adta át az országot. A székely jogok helyreállítását csak mellőzték. Rudolf császár–király Basta György vezette sereget küldött Erdélybe, s Mihály havasalföldi vajdát is behívta. Ez ígérte a székely szabadságjogokat. A bíborossal kitört a harc 1599-ben, s ez a veszített csatából menekült, de székelyek agyonverték. Basta Mihály vajdát kiűzte, a székelyeket elnyomta. Zsigmond 1601-ben újból megjelent. Mihály vajda visszatért, de miután

Zsigmond csatát veszített, Basta Mihályt megölette. Zsigmond most Erdély déli részét megszerezte, s az év végén a székelyek jogait visszaadta. 1602-ben végleg kiment, s Basta kormányozta egész Erdélyt. 1603-ban Székely Mózes az országgyűlés vajdává választotta. Ám Radul havasalföldi vajda Basta hívására benyomult. Székely Mózes csatában elesett. Ezután Basta 1604 áprilisáig kormányzó volt, amíg kinevezett 4 tagú német bizottság fel nem váltotta.

Virágzó fejedelemség

Fény jött immár a hazára
s székelyeknek szabadsága.

Bocskai István 1604-ben ment ki Erdélyből, s a bujdosók decemberben Erdély fejedelme, magyarországi részek ura s székelyek ispánja címmel illették. Erdélybe felszabadítóként ment. 1605. február 21-én Nyárádszeredán az országgyűlés kikötésekkel megválasztotta őt. Még a szultán is küldött jelvényeket beiktatására. Ő Magyarországon is küzdött, s ott is fejedelem lett. Erdélyben helyette kormányzó Rákóczi Zsigmond lett. A bécsi békében Bocskai 3 magyar vármegyét s Tokajt is megkapta. A székely szabadságot visszaadta. Sajnos 1606 decemberében meghalt. Rákóczi Zsigmondot Kolozsvárott fejedelemmé választották, de csúzos volt, s a hajdúk támogatta Báthori Gábor javára lemondott. Ezt fejedelemmé választották 1608-ban. Feltételeiben volt a székely szabadságjogok megerősítése. Hálából a székelyek a gyulafehérvári templomépítést segítették. A még azokat, akik a hadviselés elkerülése végett önként jobbágyok maradtak, most a szabadokhoz tették.

Amikor Habsburg II. Mátyás Erdélybe sereget küldött, Báthori kiverte ezt török segítséggel. Sajnos a törökök néhány székelyt rabként elvittek. A szászokkal is voltak belháborúk, de ezeket legyőzték. Báthori vezette be, hogy az erdélyi törvényeket nyom-

tassák. Hirtelen tudott ő haragudni, így barátját, Bethlen Gábort égő gyertyával megsértette.

Bethlen, aki Gyergyóban székely anyjáéknál nevelkedett, a törökökhöz menekült, s 1613-ban sereggel jött vissza. Báthori Váradra futott, de ott hajdúi megölték. Bethlent 30 feltétellel fejedelemmé választották, s megújították az erdélyi uniót. Bethlen a törököktől visszahozta az elhurcolt székelyeket.

1619-ben a harmincéves háborúba lépett, s 1621-ben kedvező békét kötött. 1623-ban s 1626-ban ismét volt nyugati hadjárata. Magyar királynak is megválasztották. A pozsonyi békével 7 magyar vármegyét kapcsolt Erdélyhez. Távolléteikor öccse, István helyettesítette. Mivel Marosillyén született, oda is vitt székelyeket. 1629-ben halt meg, s utódja felesége, Brandenburgi Katalin lett, ám hamar lemondott, s Bethlen István lett fejedelem, aki nem sokáig működött. Utódja Rákóczi Zsigmond fia, György lett, akinek neje a művelődéspártoló Lorántffy Zsuzsanna volt. Rákóczi az eddig elfelejtett szabályt, amely szerint az örökös nélküli székely vagyonát adományozni lehet, szintén hatálytalanította. A sok háborúskodás után a székely nemek, ágak szerint való tisztségviselés nehéz lett, s így a szabad választásra tértek. Csak a szombatosságot nem tűrte Rákóczi (Bethlen idejében Péchi Simon szombatos székely volt a kancellár). I. Rákóczi György is vett részt a harmincéves háborúban, s 1645-ben a linzi békében ő is megkapta a 7 magyar vármegyét. 1648-ban volt szorgalmas életének vége, s fia, II. Rákóczi György lett utóda. Ennek első 8 éve rendezetten telt el, s 1653-ban létrejött az Approbatae nagy törvénygyűjtemény.

Hanyatló fejedelemség

Nagyravágás, rövidlátás,
jobb életnek ez sírásás.

1657 elején II. Rákóczi György Lengyelország koronájára vágyva harcot kezdett. Svéd szövetségesei visszavonultak. Az erdélyiekre a törökök a krími tatárokat vetette be. Ezek a székelyeket vezető

Béldi Pált s még számos jelentős embert is foglyul vittek. Rákóczi tudott elmenekülni, s ez székelyeknek is sikerült, mert tudom, hogy ősem ezek közt volt. A hazában a székelyek összetartva 1–55 tallér közti pénzt gyűjtöttek a fogságba kerültek váltságdíjára.

IV. Mohamed szultán más fejedelem választását sürgette. Így az Aba nemzetségből származott Rhédey Ferencet 1657-ben megválasztották. Rákóczi nem nyugodott, s őt 1658-ban az országgyűlés visszafogadta. Ám a törökök ez év októberében Barcsai Ákos fejedelemmé választását követelték. Rákóczi tovább szervezkedett. 1680-ban török sereg támadta Gyalu s Szászfenes közt. A csatában Rákóczi sisakja leesett, s fejsebet kapott. Váradra menekült, s ott meghalt. Kemény János ez évben szabadult a fogságból, s Barcsai fejedelemségéről lemondott javára. A törökök a császár–királyság felé kapcsolatot kereső Kemény fejedelemsége ellen a szintén fogságból megjött Apafi Mihályt akarták uralomra segíteni. Nyomatéku a Székelyföldet dúlták, foglyokat szedtek, s a csíksomlyai templomban 9000 odamenekültet megölték. Az 1661-ben fejedelemmé választott Apafi harcolt Keménnyel, aki a következő évben harcban el is esett. Ugyanekkor a törökök megszállták Biharnak táját.

Apafi igyekezett a békés életet helyreállítani, s 1668-ban a Compilatae-nak nevezett törvénygyűjteményt elkészítette. Ám a törökök követelték, hogy 1681-ben és 1683-ban hadjáratukban részt vegyen. Ő ügyesen vezette az erdélyieket, hogy harcban veszélyesen be ne bonyolódjanak. Sobieski János lengyel király segítségével az 1683-ban Bécszet ostromló török hadat sikerült tönkre verni. 1686-ban már Buda várát is visszafoglalták a törököktől. Ekkor Scherfenberg tábornok Lipót császár seregével Erdélybe vonult.

Apafit belügyekben kormányzással megtartani hagyták. Ő 1690-ben, kedvelt fogarasi várában halt meg. 14 éves utóda, II. Apafi Mihály helyett Teleki Mihály kancellár intézkedett. Ám a törökök Thököly Imrét akarták Erdély fejedelmévé tenni. Ez be is tört, Teleki a harcban meghalt, s egy déli sáv birtokában Thökölyt fejedelemmé választották. Ő gyűjtogató, rabló tatárokat küldött a Székelyföldre. Thökölyeket Erdélyből kiszorították, s bár ismétel-

ten kísérletezett, 1690-nek végén teljesen kiszorult. Apafi befogadta örmények része Székelyföldön maradt.

II. Apafi Mihály nem mondott le a fejedelemségről, s 1699. szeptember 2-án is e címmel írt okiratot. Őt Lipót 1696-ban már Bécsbe vitette, s ott halt meg 1713-ban. Fejedelmi jelvényeit 1701-ben kellett Lipótnak átadnia. Ám amíg élt, a Habsburgok nem vették fel az erdélyi fejedelmi címet.

Leopoldi-diplomától határőrségig

Írással kezdettek,
kardlappal verdestek.

Lipót császár okirata 1690. XII. 4-én kész volt, de ő csak 31-én írta alá, mert Thököly betörésétől tartott. 10 nap múlva az országgyűlés elfogadta e másfél századig érvényes szabályt. Ez II. Apafi Mihályt még nem zárta ki. A 4 bevett vallást elismerte, s Székelyföld kiváltságait is meg Werbőczy jogi könyvének érvényét. A két erdélyi törvénykönyv szintén érvényben maradt. Erdélyi legyen a kormányzó s a hadsereg parancsnoka. A székely kapitányok jelöléséhez jóváhagyás kell. A régi székely kiváltságok megmaradnak, katonáskodniuk kell (de parasztnak, jobbágnak nem). Sok román katolikus lett.

Bánffy György lett a kormányzó, s 11 tanácsosa volt. A katonaság részéről mégis minduntalan fordultak elő túlkapások, jogtalan szolgáztatások követelése.

1694-ben kétszer volt tatár betörés. Rabutin gróf lett 1696-ban a már császári hadsereg erdélyi parancsnoka. Hiába volt a panaszkodás, nem csökkent a fosztogatás. Így növekedett az elégedetlenkedés.

1703-ban II. Rákóczi Ferenc Lengyelországból jöve harcot kezdett. A székelyek Rabutin seregét elhagyták. A császáriak tovább harcoltak, pusztítottak. 1704-ben az országgyűlés Rákóczit fejedelemmé választotta. A következő évben Lipót meghalt, fia, József lett utóda. A folytatódó harc miatt Rákóczi csak 1707-ben

tudott Erdélybe jönni, de azt teljesen elfoglalni nem tudta. Rabutin Erdélyt megint elfoglalta, s ő 1708-ban eltávozott, a sereg maradt. Kitört a nagy pestisjárvány. Bánffy kormányzó meghalt. A pestis 3 évig dúlt, majd 1710-ben marhavész tört ki. Rákóczi harca 1711-ben a szatmári békével megszűnt. József császárt himlő ölte. Fivére, Károly lett utóda, aki tapintatosabb volt.

1713-ban Kornis Zsigmond lett kormányzó, s a magyar nyelv lett hivatalos. Bár Evlia Cselebi szerint az előző század közepén özönlött Erdélybe a jobb élet miatt sok román, ezek főként falusiak voltak. 1716-ban sikerült a törököket a Temesközből kiszorítani, amiben a székely szekereseknek érdeme volt. Sajnos ismét pestis és tatárbetörés pusztított.

Károly kívánságára örökösnek Mária Teréziát elfogadták. Károly 1740-ben halt meg, s leánya volt utóda. Ám a Habsburg birodalom háborúba bonyolódott, amelyekben a székelyeknek is kellett külföldön küzdeniük, s zsoldosok lettek. Mária Terézia nemcsak az Erdély fejedelme, hanem a székely ispán címet is felvette.

1754-ben Bethlen Gábor kancellár kidolgozta az új adórendszert. 1757-ben az országgyűlés rendelkezett arról, hogy 2000 katonát toborozzanak. Ebben a székelyek aránylag kevés erővel vettek részt. Az első Örökösödésinek nevezett háború után, 1756-ban tört ki a hétéves háború. Ennek utolsó előtti évében Buccow Adolf Miklós lett Erdély kormányzója és hadvezére. Ő volt az, aki a határőrség létesítésével főleg a székelységnél megutáltatta magát.

Sajnos ez a korszak a székelységet a harcokkal, járványokkal, jogtiprással igen fájdalmasan érintette. Mária Terézia Erdélyt nagyfejedelemséggé nevezte, de ez a népen nem segített.

Határőrség korszaka

Idegen tisztek parancsa
sok szegény székely bánata.

Buccow már 1761-ben a nászódi románoknál kezdte a határőrségi összeírást, de ellenállás fogadta. Dél-Erdélyben valamit

elért, hisz a Havaselvéről jöttek az önkényuralmat ott tapasztalták. A következő évben 500 forint bírsággal, fő- s birtokvesztéssel fenyegették a toborzók a székelyeket. Júniusban Gyergyóalfaluban próbálkoztak, de elutasították őket. Átmentek Csíkba, Kássonba, Háromszékbe s Udvarhely felé. Buccow megjelenése undort keltett. Megint Gyergyót erőltették, s 30 embert tudtak beszervezni. Másutt felzúdulást keltettek. 1763-ban Várdotfalván már véres összetűzés tört ki. Mária Terézia úgy nyilatkozott, hogy csak önkénteseket szervezzenek be. Az idegen toborzók mégis erőszakoskodtak. Nyárig 900 székely menekült Moldvába. A királyné Buccowot elcsapta. Siskovicz altábornagyot küldte. Magyar grófok is nyilatkoztak a toborzásról. Novemberben Gyergyószentmiklóst várossá tették, s 1431 embert beosztottak a gyalog- s lovasezredekbe. Csíkból sokan menekültek, s mások Mádéfalvába gyűltek. 1764 januárában éjjel ágyúzták már a falut. 7-én mintegy 300 székely halt meg ott. Így kényszerítve mentek a tisztek tovább, s mintegy 8000 fő 2 gyalogezredbe, 2000 lovas- ezredbe kapott beosztást. Ki is doboltatták a szigorú haditörvényt.

A besorozottnak külön törvényszéket létesítettek. Azok, akik nem kerültek a határőrezredekbe, a Mária Terézia 1763-i rendelete folytán Szüntelenül Működő Táblák illetékessége elé kerültek. Még mindig számos székely menekült Moldvába.

A közben meghalt Buccow utódát hónapok után bízta meg a királynő Erdély kormányzására, a vitéz és jóindulatú Futaki Hadik Andrást, aki 4 évig tartó működése során igen népszerű lett.

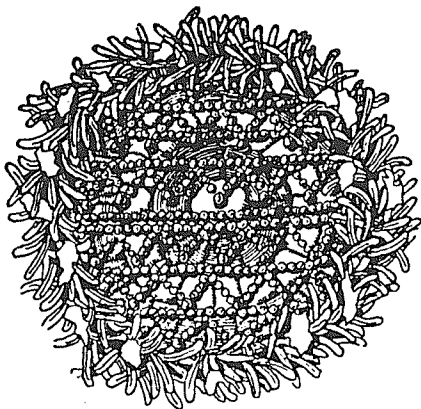
Mária Terézia idején volt először az örökösödési háború, majd a hétéves háború. Az 1778-i bajor háborúban már székelyeket kegyetlenséggel a külföldi harctérre vittek. A királynő 1780-ban halt meg, s fia, II. József lett utóda. Ezután lettek a jobbágyokból úrbéresek.

Az új uralkodó idején Erdélyben csak egy országgyűlés volt, ez tudomásul vette a trónra lépést. Több országgyűlés nem is volt II. József idején, mert ő rendeletekkel kormányzott, amelyeket nagy számban kiadott. A közigazgatást átrendezte, a német nyelvet kötelezővé tette. Csak halálos ágyán vontá vissza, egy-két kivé-

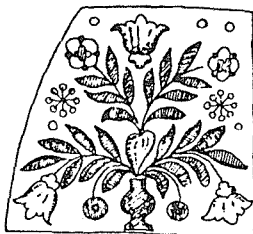
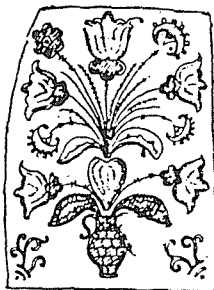
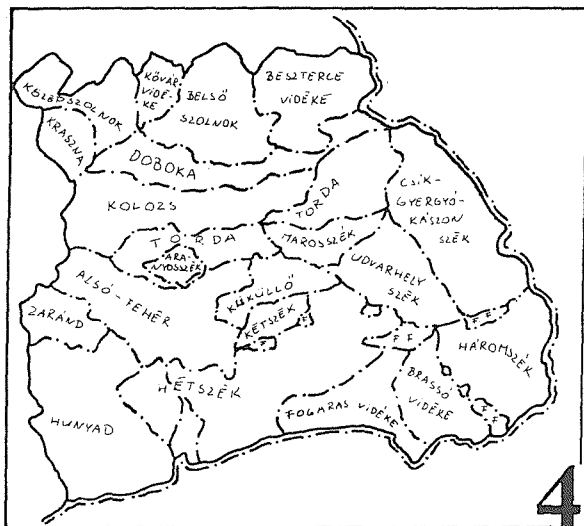
tellemel, temérdek rendeletét. Utóda, öccse, II. Lipót, megértőbb volt, s II. Bánffy György kormányzó tapintatosan igyekezett a törvényes rendet helyreállítani. A király 1792-ben már meghalt.

Utóda, Ferenc, elismerte, hogy a székelységgel nem törvényesen bántak, de a határőröket a franciákkal való háborúban igénybe vette, amelyben székelyek Varsóba s Párizsba is bevonultak. A pénzt leértékelték.

1835-ben V. Ferdinánd került trónra. Ez Erdély Magyarországgal egyesítését szentesítette, bár Teleki József kormányzó figyelmeztette, hogy ez esküjével ellenkezik 1848-ban is.

A felső térképvizlat Erdélynek II. József előtti s utáni közigazgatási beosztását nagy vonalakban mutatja. Az F a szórványokból álló Felsőfehér vármegyei területekre mutat.

Harcos 1848–49

A nagyravágás elveszthet,
előrelátás megmenthet.

Az 1848-i erdélyi jogszabályok már a magyar forradalmi mozgalmak légkörében születtek. Bár Ferdinánd az Erdélyt Magyarországhoz kapcsoló törvényt aláírásával szentesítette, a kinyomtatás és pecsétellátás elmaradt. Egy 28 tagú bizottságot jelöltek ki az egyesülés megvalósítására. Az erdélyiek tanakodtak, de az önkormányzat megőrzésére megfelelő határozat nem született. Az 5 székely szék s Marosvásárhely szabad királyi város 2–2, a kisebb székely városok 1–1 követet küldhettek már az országgyűlésre. Március 29-én királyi leirat már Erdélyt a magyarországi helytartó, nádor István főherceg alá rendelte. Az erdélyi kancelláriát megszüntették. Június 26-án már az Erdély nevet is el akarták temetni, mert báró Vay Miklóst királyi biztosnak kinevezték "a haza azon részére, mely eddig Erdély névvel nevezetett". Míg a magyarok, székelyek a teljes beolvasztás ellen nem tiltakoztak, a szászok s románok háborogva helytelenítették. A pesti egyesített országgyűlés 8 törvényt hozott Erdély bekebelezésének részleteire. Október 16-án Agyagfalván székely nemzetgyűlés az önvédelmet s magyarokkal együttműködést határozta. Báró Puchner Antal, az Erdélyben levő császári–királyi sereg parancsnoka, a székely határőröket figyelmeztette, hogy a nemzetgyűlésre ne menjenek, de több tízezer ember volt ott. Puchner ostromállapotot hirdetett. Október végén a román és székely határőrök már összeütköztek. Kibört a változatos eredményű hadakozás.

A császáriak novemberben Erdélyt a Gábor Áron ágyúí védett Háromszék kivételével megszállták. Decemberben Bem József tábornok vezetésével ellentámadás indult, s a magyar csapatok 1849 májusában majdnem az egész Erdélyt elfoglalták.

Közben Ferdinándot lemondatták, és utódává tették unokacséjét, Ferenc Józsefet. Ez önkényesen új alkotmányt tett közzé.

Ebben Erdély nagyfejedelemségének belszervezetét s alkotmányát függetlennek nyilvánította.

Kossuth Lajos, aki a harci helyzet miatt Debrecenbe vonult, odairányította az országgyűlés töredékét, és kimondatta a Habsburgok trónfosztását, és magát kormányzó elnökké választatta. Az erdélyi népek békéltetése nem tartozott legfontosabb gondjai közé. Stefan Ludwig Roth jeles szász lelkészt kivégezték, Dragos János román képviselő békítési kísérletét kellőleg nem támogatták, s ez belehalt. A székely Pálffy János, aki országgyűlési elnök volt, emlékiratában Kossuth hibáit részletezte, de azt elismerte, hogy a közteherviselés és úrbériség megszüntetése érdeme volt. Ferenc József behívta az oroszokat. Augusztusban már ezek előtt 3 helyen le kellett a szorongatott magyar seregnek fegyvereit tennie, s Kossuth kénytelen volt menekülni.

Osztrák császár uralma

A császárnak uralma
Erdélyt, székelyt forgatta.

Amikor a harcok elcsendesültek, 1849-ben a székely határőrséget feloszlatták. A székely név jelentését adó barna fehérfoltos lovak ménését kiárusították. (Még az 1900-as évek elején ezeket régi fajtájú lovaknak nevezték, és a háromszéki Beczásy tenyésztette, mert 3 évig is patkó nélkül járhattak köves úton.)

A császár Wohlgemuth Alajos altábornagyot bízta meg Erdély kormányzásával. Eleinte katonai igazgatás volt. A Kossuth-pénzeket elégettették. 1854-ben lett újra polgári közigazgatás, de ez a Székelyföldet eltörölte. Ekkor azonban már Erdélyt ismét nagyfejedelemségnek nevezték. Ez volt beosztása:

Bizony jó lett volna teljes átértése az 1842-ben Moltke és Hedwig szerezte Siebenburgenlied (Erdély dala) kifejezett sorainak:

*Erdély, édes haza földje,
szeretünk hõn mi honunk!
Legeslegszebb vagy szemünkben,
minden nyelvû gyermekedben
egyetértést akarunk
egyetértést akarunk!*

Sajnos az egyetértés az erdélyi népek különféle magatartása miatt nem tudott kellõleg kifejlõdni.

A székelyek közül néhányan pár évig magyarokkal összeesküvést szerveztek, de rajtavesztettek. Elfogták õket, és az összeesküvõkbõl 6 embert kivégeztek ítéletek folytán 1856-ban. Ugyanez évben Lichtenstein Frigyes altábornagy lett Erdély kormányzója. Nála el lehetett érni, hogy engedélyezte az Erdélyi Múzeum Egyesület létrejöttét, s a székely Berde Áron magyarul kiadhatott újságot.

1861-ben Mikó Imre elnökségével visszaállították az erdélyi fõkormányshéket, és a régi közigazgatási egységeket, s így a székely székeket is, helyreállították. Mikó azonban ez évben lemondott. Foliot de Crenneville altábornagy került a fõkormányshék élére. Az õ idejében, 1863-ban Szebenbe országgyûlést hívtak össze. Magyarok, székelyek is, szászok, románok voltak a képviselõk között. Ám Andrassy Gyula meg Tisza Kálmán Magyarországból Szebenbe sietett, s a magyarokat (székelyestûl) arra erõltették, hogy ne vegyenek részt az országgyûlésen. Így tömegesen elvonultak. Több kísérlet után kevés magyar részt vett. Fogarasy Mihály püspök (aki Gyergyószentmiklóson született) és a román Ion Puscariu, amint Mester Miklós könyve feltárja, igen érdemes munkát végzett. Ám a császár új ötlettel jött. 1865-ben más országgyûlést hívott Kolozsvárba, s ott az országgyûlést megszavazták. 1867-ben ebbõl lett az úgynevezett kiegyezés.

Osztrák–magyar államban

Lelkes büszkén lángoló,
alig jövőt meglátók.

Az 1867-i kiegyezés első gondoljai közt a múlt rombolása nagy cél volt. A vízszintesen piros–kék, közepében aransávós erdélyi zászló feledésbe süppedt, de Makkai László s Ferenczi István még emlékezett rá. Az úgynevezett középcímerbe síremlékként ötödik helyre került a székely napot, holdat tartalmazó erdélyi címer. Ám a tényleg Magyarországhoz nem került Dalmácia címe-re fent díszelgett. Péchy Mórt királyi biztосként küldték Erdélybe, hogy a beolvasztásban működjék. Különlegességnek tekinthető, hogy a magánjogban az Osztrák Törvénykönyv Erdélyben megmaradt, a kis volt Partiumban viszont a régi erdélyi törvénykönyvek érvénye. Az 1876. XXXIII. tc. és az 1877. I. tc. Erdély közigazgatását átalakította, s se Székelyföld, se Királyföld nem maradt.

Arról szó sem volt, hogy Árpád bejövetele előtt voltak magyarok, s Árpád maga talán sohasem látta Erdélyt.

A székelység nem akart süllyesztőbe kerülni. 1874-ben Székely Történelmi Bizottság alakult, s 7 kötetnyi Székely Oklevéltár készült. 1876-ban Budapesten, majd egybeült alakultak székely egyesületek. 1877-ben Csereyné a Székely Múzeumot elindította.

Mivel a századforduló körül 100 000 székely vándorolt Óromániába, Amerikába, s a régi gazdasági rendre segítség nem jött, 1902. augusztus 28–30-án az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kezdeményezésére Tusnádon Székely Kongresszus volt. Eredménye javaslatokkal 696 oldalas könyvben megjelent. Megvalósítás semmi volt. Ám Bosznia–Hercegovina megszállására véráldozat volt. Román pénzintézet sok lett.

Így értünk az 1914-ben kitört I. világháborúhoz. 1916 augusztusában óromániai csapatok törtek Erdélybe, s bár 47 nap alatt kiszorították őket, rengeteg kárt hagytak maguk után. Ferenc József nemsokára meghalt, s IV. Károly lett utóda. A háborús helyzet tovább romlott. Balás Elek Gyergyóba hozott bankot.

1918 novemberében Budapesten kikiáltották a köztársaságot, s e hónap során a román csapatok megkezdték Erdély megszállását. Karácsonykor már Kolozsvárnál voltak.

Székelyek települgetése

Kik magyarok jót akarták,
székelyeket ám szétszórták.

Már a 14. században Róbert Károly király telepített Háromszékből Máramarosba, Viskre, Husztra, Hosszúmezőre, Técsőre és Máramarosszigetre székelyeket.

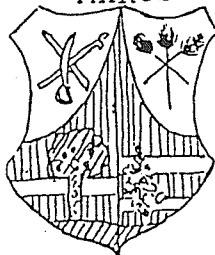
A székelyek Moldvába menegetése folyamatos volt. Az ottani mintegy 80 csángó falu több részén a székelyes nyelvjárást beszélik, s valószínű, hogy az ottaniak székely származásúak. A Mádéfalvi Veszedelem táján szétszóródtakra Hadik András felfigyelt. 1775-ben Bukovinát az osztrákok megszerezték, s Splényi

Gábor lett kormányzója. Hadik szorgalmazta, hogy oda gyűjtsék össze a Moldvában szóródott székelyeket. Mártonfi Mór minorita egész Moldvát bejárta buzgón, s 5 falura való székelyt gyűjtött össze. László Mihály (1849–1912) Istensegítsen született székely Magyarországon működött, képviselő is lett. Ő és a Bukovinában járt Szádeczky Lajos tevékenysége folytán 1882-ben 4000 bukovinai székelyt az Al-Duna mellé Hertelendyfalvára, Sándoregyházára és Székelykévére telepítettek. Ott jugoszláv uralomba kerültek. 1883-ban az Arad vármegyei Gyorokra 125 család székelyt telepítettek. 1888–1910 közt a Hunyad vármegyei Dévára, Vajdahunyadra, Sztrigyszentgyörgyre, Csernakeresztúrra mintegy másfélezer székelyt telepítettek. E tájban a Temes vármegyei Balsa, a szolnokdobokai Vice, a besztercenaszódi Magyarnemegye és Beszterce, s ezenkívül Marosludas és Bihardiószeg is kapott székely telepescsaládokat. Pest megyében Sződre a 18. században Grassalkovich telepített szintén székelyeket.

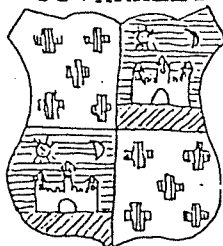
Az 1900-as fordulóban székelyek mentek Amerikába, Kanadába, Brazíliába. 1918-ban becslés szerint mintegy 50 000 székely jött át Magyarországra. Megjegyzendő, hogy ez év elején már alakult Székely Társaság. Nézzük végig az eddigi székelylakta régi tájnak jelképeit.

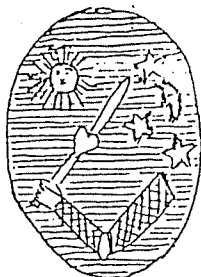
MAROS

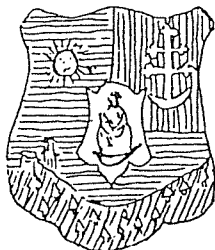
UDVARHELY

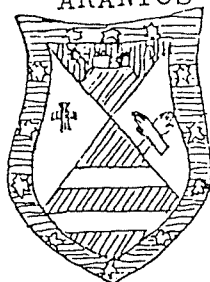
HÁROMSZÉK

CSIK

ARANYOS

Ezek után írta Csanády György a székely himnuszt, s egy sort ő, egyet újabban Székely Körünk javította. Ten a rovásírást naptárbot régi Isten szava. A himnusz idegen szó, jobb lenne e cím:

Székely fohász

*Ki tudja merre, merre visz a végzet,
göröngyös úton, sötét éjjelen!
Vezesd még egyszerű győzelemre népéd
Csaba királyfi csillagösvényén!
Maroknyi székely porlik, mint a szikla
népek harcában, zajló tengerszéken.
Fejünk az ár, baj százszor elborítja,
ne hagyd elveszni Erdélyt, székelyt TËN!*

Nagy változások kora

Ügyefogyott magyar kormány
fékevesztett román ármány
nagyhatalmi vakság járvány

1918 karácsonya előtt megalakult a Székely Nemzeti Tanács s a Magyar Nemzeti Tanács, amelyek december 17-én egyesültek. Közben Székelyudvarhelyt kikiáltották a Székely Köztársaságot. A román megszállás folytán ezek mind kérészetűek voltak. Ugyanígy járt az Erdélyi Magyar Kormányzó Tanács.

1918-ban Iuliu Maniu erdélyi román, tekintélyes közéleti férfiú, már Bécsben szervezte az arra jövő román nemzetiségű erdélyi-eket hazamenetelre. November 3-án már Aradon volt a Budapes-ten ezelőtt megalakított Román Nemzeti Tanács. December 1-jén kizárólag románok részére Gyulafehérvárott nagy nemzetgyűlést rendeztek. Ennek határozatai szerint a román királysághoz csatlakoztak, s egy sor kikötést is elfogadtak. Így kívánták: "Minden együttlakó nép számára teljes nemzeti szabadság legyen. Minden nép saját nyelvén fogja magát oktatni, igazgatni, s bíraskodással

ellátni saját kebeléből valókkal, és minden nép megkapja a képviselői jogot az ország törvényhozó testületében és kormányzatában az egyének számarányának megfelelően." Szó volt a felekezetek egyenlő jogáról, önkormányzatáról, demokráciáról, választójogról, sajtó, egyesülés és gyülekezés szabadságáról, emberi gondolatok szabad terjesztéséről, földreformról, ipari munkások jogairól, nők egyenjogúságáról. Ezt az erdélyiekre gondolva elhatározták. Ám az óromániaiak bukaresti országgyűlésen csak a csatlakozást iktatták törvénybe, s a többi józan kívánságokat annyira semmibe vették, hogy még a nők egyenjogúságát sem fogadták el. Ez bizony Baritiu 1848-i, Puscariu 1863-i megnyilatkozásától eltért, s az erdélyi románoknak az óromániaiak részéről lebecsülése.

A széttűllő magyar hadseregből 1918 december elején megalakult 19 gyalogzászlóalj, 16 üteg, 1 lovasszáhad Székely Hadosztálya. Ez Kolozsvár közeléig jutott, de az ügyefogyott magyar kormány őket Erdély nyugati s északi külső pereméhez juttatta Vaskóhból Máramarosszigetig. A tehetetlen magyar kormány nem segítette a Székely Hadosztályt, de 1919-ben szociáldemokratáknak adta át a hatalmat, s ezek március 21-én a kommunistákkal Tanácsköztársaságot alakítottak. Ezek főleg a Szovjetunió irányában jutásra hadműveleteket kezdtek, de a Székely Hadosztályt, amely 3 hónapig tartotta vonalait, nem támogatták, s április 26-án feloszlatták. Akik haza Erdélybe igyekeztek, román fogságba is jutottak. Egyesek a 39. sz. vörös dandárba csatlakoztak.

1919. december 9-én a Szövetséges és Társult Hatalmak a románokkal aláírtak egy kisebbségi szerződést, amely embersegesebb kikötések mellett a 11. cikkben a székely és szász közösségeknek vallási és iskolai ügyekben önkormányzatot írt elő. Sajnos a havasalföldi urak ezt nem tartották be, ilyesmi náluk másszor is előfordult. Az 1919. január 24-én kelt I. sz. rendelet Erdélyben hivatalos nyelvvé csak a románt tette, s folytatták a bekebelezést.

A gyulafehérvári gyűlés Nagy Román Nemzeti Tanácsot is választott. 1918. december 2-án ez választott Kormányzó Taná-

csot, amelyre a közigazgatást, intézkedést bízták. Ennek elnöke Iuliu Maniu volt, s 14 tag működött. Ez a Consiliul Dirigent 496 napig működött. 3632/1918. sz. törvényrendelettel Bukarest is elismerte ténykedését. Nemcsak egyes ügyeket intéztek, hanem a Tanács rendeleteket is adott ki. A Tanács tagjai meghatározott tárgykörökben intézkedtek. A székhely Nagyszeben volt. Jelentős munkát végeztek a háborús idők után békésebbre való élet elindítására. Gazeta Oficial lapja 1920. március végéig megjelent. Mivel sok magyar köztisztviselő a békekötés előtt nem tett hűség- esküt, ezek helyett közigazgatási személyzetet kellett szervezni. A községekben, iskolákban, ahol magyarok laktak, anyanyelvű- kőn működhetek. A megyék élére prefektusokat állítottak. A bu- karesti kormány is adott ki azonban Erdélyre szintén vonatkozó rendeleteket. Camil Negrea jeles román magánjogász megállapí- totta, hogy 1918-ban Erdélyben olyan szervezetet is talált, amely jelentős részben a szükségletnek megfelelt, s itt-ott az óromániai jogszabályoknál jobbak is voltak.

Amikor a Kormányzó Tanácsot megszüntették, a bukaresti kormány már erősebb intézkedéseket tett az egységesítés céljá- ból. 1918–1928 közt, Mikó Imre becslése szerint, 200 000 magyar ment át az átcsatolt területről Magyarországra. Az Erdélyben maradtak 1921. január 9-én kezdtek szervezkedni. Magyar Szö- vetséget akartak alapítani, de a románok ezt nem engedték. Így két párt egyesüléséből 1922 decemberében Országos Magyar Pártot alapítottak.

1921-ben a magyarokra méltánytalanul végrehajtott földreform- törvényt hoztak, holott 1914-ben már az erdélyi románok tulajdo- nában volt a földek 40%-a. 1922 elején a havasalföldi Ionel Bratianu alakított kormányt, és új választásokat tartottak. Maniu erről ezt nyilatkozta: "A választások a legvadabb korrupció, vesz- tegetés, letartóztatások, lázadásra szítás, jelöltek elfogatása, fog- vatartása eredményei. Bizonyítékok vannak, hogy szavazólapo- kat loptak, kihirdetett eredmények sok kerületben hamisak." A magyarok egyetlen képviselőt tudtak megválasztani. Persze a székelységre is gyalázatos elnyomás nehezedett.

1923-ban a kiváló tudós, Dimitrie Gusti mondta a tervbe vett alkotmányra, hogy ne maradjon csupán papír, mint a korábbiak. Ekkor már belevették a nemzetiségi, nyelvi, vallási, kisebbségi, szabadsági jogokat. A szép szavak nem váltak meg. Erdélyi románok, magyarok, szászok a nemzetgyűlésen tiltakozni valót is találtak. Erdély északi, nyugati peremén ekkor még hosszú ideje ostromállapotban voltak, de ez a Székelyföldet közvetve érintette.

1926-ban új választási törvényt hoztak, s ekkor 15 képviselőt és 12 szenátort tudtak a magyarok a két kamarás országgyűlésbe hozni. 1927-ben ismét választást tartottak. A dákoromán ábránd nagy történésze, Nicolae Iorga erre mondta: "Undorodom! Azt hiszem, hogy a román politikai évkönyvben nincs nagyobb disznóság, mint e választás eredménye." A magyarok csak 8 képviselőt s 1 szenátort tudtak behozni. Ez évben alakult a Mihály arkangyal légioja (későbbi nevén Vasgárda) erőszakszervezet, amelyet 2 román miniszter meggyilkolása után igyekeztek felszámolni, miután évekig hatalmaskodtak. 1927-ben halt meg Ferdinánd román király, s kiskorú unokája lett utódja régenstanáccsal. Meghalt a havasalföldi nagyhatalmú miniszter, Ionel Bratianu is, de családja folytatta politikai uralkodó tevékenységét. Egy idő eltelt, amíg az erdélyi Maniu, majd Vaida-Voevod jutott miniszterelnökségbe. Soká zaklattak magyarokat nyelvviszsgával.

A magyarság elnyomása az 1930-as években megerősödött. 1934-ben korlátozták a magyarok munkavállalását, 1935-ben megtiltották a magyar helyneveknek használatát. 1938-ban az egész országban ostromállapotot rendeltek el. Ez évben a nemzetgyűlés Bukarestben nem igazolta 19 megválasztott magyar képviselő tevékenységét. Amár évek óta a királyi méltóságot fiától elragadó II. Károly 1938-ban parancsuralmat kezdett. Új alkotmányt is hirdetett. A kisebbségek ügyében főkormánybiztosságot létesített. Így megengedték, hogy kisebbségi többségű községekben saját nyelvükön felszólaljanak, de a jegyzőkönyv román lehet csak. Ahivatalos levelezés is csak román lehetett. A gyakorlat nem sokat változott, s nem tűntek el a vasútállomásokon s másutt is kiaggatott Vorbiti numai romanestel! (Csak románul beszéljete!)

feliratok. Augusztusban az országot tartományokra osztották. Így Háromszék Bukaresthez, Dél-Erdély egy része Maros, Észak-Erdély Szamos tartomány lett. A tartományok élén királyi rezidens volt. A bírák fegyelmi eljárás nélkül is büntethetők lettek.

Vaida-Voevod elnöklésével Nemzeti Újjászületési Front alakult, s más párt nem működhetett. Ugyancsak 1938 végén vasgárdás vezetőket kivégeztek. 1939. január 5-én megengedték, hogy Kolozsvárott Magyar Népközösség legyen. Júniusban a megkapott 9 magyar képviselől kívül Marton Áron római katolikus püspök és az unitárius püspök szenátor lehetett. 1939. szeptember 1-jén megkezdődött a II. világháború, s 20 nappal később vasgárdások a második miniszterelnököt megölték. A vasgárdások 1940 nyarán a kormányban is helyet kaptak. Magyarországgal területi vitákban is tárgyalás kezdődött, s a román kormány a német és olasz hatalmak döntésére folyamodott. Az augusztus 30-i bécsi döntés szerint Észak-Erdély kiürítésére kötelezték Romániát.

Erdély kettészelése

Erdélyország kettészakadt,
népek könnye ki nem apadt.

1940. szeptember 5–13. közt kellett a bécsi döntés szerint a román hadseregnek Észak-Erdélyből kivonulnia. Ezt teljesítették, csak kevés helyen volt románlakta faluban felelőtlen egyének részéről rendzavarás. A magyar uralomba visszakerült terület 2 640 000 lakosa között 1 371 000 volt magyar. A székelyek számát külön nem állapították meg, s mintegy becslés szerint megközelítette a félmillió.

A Romániában maradt Dél-Erdélyben székelyek az Aranyos táján s az előrelátás nélkül Bukovinából jöttek szórványain maradtak. Ezeknek kellett a román politika szertelenségét eltűrniük. Az akkor Dél-Erdélyben maradt 363 000 magyarnak aránylag kis része volt székely, de Óromániában is voltak szórványok. Bukovinában is még marad 5 székely falu. II. Károly lemondott, s a már

felnőtt fia, Mihály lett a román király. Az Antonescu-kormányban a Vaszgárda is részt kapott. A zsidók, cigányok s egyéb kisebbségek is gyűjtőtáborokba kerültek, s ezeket gyilkoltak. Még olyanokat is, mint a tekintélyes Nicolae Iorga, szörnyű kegyetlenség áldozataként meggyilkoltak. A Vaszgárda azonban egyeduralmat nem tudott elérni, mert Antonescu leverte őket. 1941-ben románosítási államtitkárságot létesítettek. 1944-ben Nemzeti Románosítási Központot szerveztek. Mivel a németeknek a Szovjetunióból kiűzése már előrehaladt, az Antonescu-kormányt megdöntötték, s Sanatescu tábornokot nevezte ki a király miniszterelnökké. Így indult az átállásra való politika augusztusban.

Észak-Erdélyben 1940. szeptember 4-én már Teleki Pál és kormánya megkezdte seregestől való rendeleteket kiadni, amelyek a Magyarországon levő jogrendet bevezették. Hamarosan Észak-Erdélyből 63 személyt országgyűlési képviselővé meghívtak, s Horthy Miklós kormányzó 12 erdélyi felsőházi tagot nevezett ki. Arra nem gondoltak, hogy Észak-Erdélynek önkormányzatot adjanak, s a "felszabadult keleti és erdélyi országrészek" megnevezést használták.

A román uralom idején a magyarosodott zsidóság a magyarokkal együtt viselte a nehéz sorsot. Ám a magyarországi rendszer a német befolyás folytán rútul a gonoszság haláltáborába kiadta őket. Már az 1902-i tushádi Székely Kongresszus kívánta, hogy Székelyudvarhely és Csík közt vasutat létesítsenek a két székely vármegye összekötésére, de ezt most sem valósították meg, s csak a Déda és Szeretfalva közti vasutat építették meg. Igen sok magyarországit helyeztek Erdélybe, akik közt értékesek, de feleslegesek is voltak.

A német sereg Jugoszláviát akarta megtámadni 1941-ben. Tudták, hogy Teleki ezt engedélyezni nem akarja, s így őt április 3-án, amikor az önkényes átvonulás megindult, fondorlatosan megölték. A magyar vezetők ezt nem merték közzétenni, s öngyilkosságról híreszteltek. Ám a halottat megvizsgáló orvos emlékirata előkerült, s ez az akkori külügyminisztériumi férfiú a halál felfedezése előtti német beszélgetés lehallgatásából való a halálról már hírt állapított meg. Teleki a halál előtti napon lelkiatyjával másnapi találkozást beszélt meg.

1944 szeptemberében már Észak-Erdélyben szovjet és román seregek benyomultak, s utánuk Maniu-gárdisták nevű erőszak-szervezet. Ezért ez utóbbiak miatt a Szovjet november elején kitiltotta a románokat. Így békés önkormányzás volt. Ennek idején Országos Demokrata Arcvonal alakult, amelynek Jordáky Lajos magyar és T. Vescan román elnöke volt, s együtt magyar és román zászlót és himnusz is használtak. Központi Tanácsadó Testületet is létesítettek. A magyarországiak uralma idején a törvényi volt Károlyi-birtokba a földreformban betelepített románok elmenekültek. A magyarok a népes Gyergyóból vonatszámra hozták ide széke-lyeket, akik nagy munkával rendet teremtettek. A szovjet megszállás idején a román telepések visszatértek, s a települést visszaigényelték. A szovjet parancsnokság józanul kívánta, hogy a vitázó igénylők tulajdonjogukat bizonyítsák. A románok hozták a telekkönyvi kivonatát, a magyar hatóságok azonban nem gondoskodtak arról, hogy a székelyek tulajdonjogát bejegyezzék. Így a románok visszatelepedhettek, s a székelyek mehettek nyugatra. Sok utánjárás után a magyar hatóságok a székely kitelepítetteket a Budapest környékéről kitelepített svábok helyére irányították. Így jutottak Telki, Budajenő, Bia, Budaörs, Etyek tájára.

Dél-Erdélyben a régi magyar időkből még maradt jogszabályokat hatálytalanították. A Radescu-kormány kisebbségi minisztériumot s Nemzetiségi Statútumot létesített. Ez a kormány népszerűtlen volt, s 1945. március 6-án Petru Groza lett miniszterelnök. Ő Sztálinhoz fordult, hogy a románokat engedje vissza Észak-Erdélybe. Az engedélyt megkapta, s ténylegesen bevonultak. Ottlétüknek jogi alapja azonban az 1947. február 10-én Párizsban kötött békeszerződés lett.

Bukovinától Völgységhez

Háború hömpölygött,
sok székely költözött.

Amikor 1764 körül s főleg a Mádéfalvi Vész táján sok székely menekült Moldvába, s ott szerteszét szóródva igyekeztek kenye-

rüket megkeresni. Hadik András, aki még akkor sem feledkezett meg róluk, amikor a bécsi haditanács elnöke lett, össze őket gyűjteni akarta. Erre lehetőség nyílt, amikor 1775-ben Ausztria megszerezte Bukovinát. E tervnek Bukovina kormányzója, Splényi Gábor lett pártolója, s Mártonfi Mór minorita szerzetes kivitelezője. Egész Moldvát összejárta lelkiismeretesen, s így jött létre Bukovinában Istensegítség, Fogadjisten, Hadikfalva, Józseffalva és Andrásfalva. Ezek a falvak 1919-ben román uralom alá kerültek. A mintegy 140 éves osztrák uralom után mintegy 22 évi román uralmat hamar megelégtették, s 1941-ben veszélyesen közeledett a II. világháború harctere. Ekkorra az említett falvak lakossága 13 000 főre emelkedett. Sebestyén Antal esperes és Németh Kálmán plébános a magyarországiakkal való tárgyalás után a Kárpátokon átmenő vasútvonalakat igénybe véve jöttek az akkor magyar uralomban levő területre. Mivel a magyarok akkoriban a Jugoszláviához tartozott Bácskát meghódították, s az ott számos település dobrovoljácok elmenekülése folytán üres volt, a székely jövevényeket oda irányították. Avval nem törődtek, hogy a háborús világban milyen veszélynek vannak kitéve. Az akkori újjászervezett Bács–Bodrog vármegyében az alábbi településekbe kerültek a székelyek, amikor a zárójelben említett szerb telepések magyar neveket kaptak, s ezek jelentős mértékben utalnak a korábbi bukovinai falvakra, ahonnan jöttek:

- Bácsandrászháza (Feketic)
- Andrásföldje (Mali Beograd)
- Andrásfalva (Karadjordjevo)
- Andrásnépe (Kocicevo)
- Andrástelke (G. Rogatica)
- Bácsandrászállás (Backi Sokolac)
- Andrásmező (Tomislavci)
- Hadikörs (Misitvevo)
- Hadikújfalva (Bajmocka Rata)
- Hadikfalva (Rastina)
- Hadikkisfalva (Aleksa Santic)
- Hadiknépe (Sirig)

Hadikföldje (Staro Gurgevo)
Hadikhalom (Tankosicevo)
Hadiktelke (Kisac)
Hadikszállás (Vajvoda Misic)
Hadikliget (Vettnik)
Bácsbadikfalva (Stefanicevo)
Istenhozott (Srednjo Salas)
Istenvelünk (Nova Crvenka)
Istensegits (Oreskovic)
Adjisten (Karkatur)
Istenföldje (Milesovo)
Istenáldás (Njegusevo)
Istenes (Radivojevicevo)
Bácsjózseffalva (Hadzicevo)
Székelytoronyos (Sveticevo)

1944-ig sikerült a településeket rendbe hozva ott dolgozni. Ám októberben nem lehetett a veszélyt fel nem ismerni. E hó 10-én jelezték hivatalosan, hogy 6 órán belül meneküljenek el, mert jönnek a szerbek. Az összekapkodott holmival igyekeztek menekülni. 40 család ottrekedt, eltűnt, s valószínűleg tömegsírba jutott. Az elmenekültek közül 400-an 3 Bács–Kiskun megyei faluban maradtak, többiek átkelve a Dunántúlra, több mint fél évig hontanul vergődtek, de egymással a kapcsolatot tartották. A hatóságok nem sokat törődtek velük.

Szerencsére akadt egy Budapesten működő székely jogtanácsos, Bodor György, aki rajtuk segíteni akart. Találkozott Korom Mihállyal, aki az Országos Földhivatal akkori igazgatója volt, s Erdei Ferenc miniszterhez mentek. Feltárták a székelyek sorát, s Bodor vállalkozott arra, hogy őket Bonyhád környékén leteleptíti. 1945. április 25-én utazott oda, s a sárbogárdi vasúti állomáson székely ruhában véletlenül találkozott Potápi János és Várszegi Imre székelyekkel, akik tudakozni indultak, hogy mi lesz a menekültekkel. Bodor mondta, hogy mind jöjjenek Bonyhádra. 29-én már az itt felsorolt falukba megindult a telepítés német házakba. Azokat, akik a horogkeresztesek pártján voltak,

ugyanis Németországba telepítették. Mintegy 15000 székely kapott házat, földet.

TOLNA MEGYÉBEN:

Aparhant	Tabód
Bátszék	Tevel
Bonyhád	Varsád
Bonyhádvarasd	Závod
Cikó	Zomba
Diósberény	

Duzs

BARANYA MEGYÉBEN:

Felsőnána	Egyházaskosár
Györe	Hidas
Hógyész	Hímesháza
Izmény	Palotabozsók
Kakasd	Somberek
Kalaznó	Székelyszabar
Kéty	Vémánd

Kisdorog

BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN:

Kismányok	Csátalja
Kisvejke	Gara
Lengyel	Vaskút
Majos	

Mőcsény

KÉSŐBBI TOLNAI SZÓRVÁNY:

Mucsfa	Szekszárd
Nagymányok	Mózs
Nagyvejke	

Bodor György szeretett volna székely jellegű vármegyét, szervezetet, gimnáziumot, tanítóképzőt kialakítani. Ám Bodort a magyarországi hatóságok felelősségre vonással zaklatták (amit ő kivédett), ám a székely sajátosságokat őrizni gátolták, még a múzeum kezdeményezését is elrontották. A bizalmatlanság légköre nehezen oszladozott, habár a székelyek az ottmaradt svábokkal barátságos kapcsolatot tudtak teremteni, s még

összeházasodás is volt. 10 évnek kellett eltelnie, hogy a kiosztott földekre tulajdoni okiratot kaphattak. 33 évnek kellett eltelnie, hogy székelyek televízióvetélkedőn győzelmet szereztek, s büszkéek lehettek székely mivoltukra. A Bukovinából jöttek egy részecskéje (főként azért, hogy őket termelőszövetkezetbe ne kényszerítsék) Érdre költözött. Ott Kóka Rozália serénykedésével művelődési életet építettek ki, s még az al-dunai székelységgel (amelynek művelődési háza is van) kapcsolatba jutottak.

Bonyhád város lett, s Rónai József művelődési osztályvezető jóindulattal segített már 1986-ban. A várossá nyilvánítás 10. évfordulóján már a múzeum is megnyílhatott a székely Szöts Zoltán gimnáziumi tanár vezetésével.

1987-ben Antal Ferenc és Balás Gábor a Hazafias Népfrontnál székely körnek Budapesten való létesítésére tárgyalást kezdetett. 1988 ősze lett, amikor vezetésükkel a Budapesten s környékén működő Székely Kör megalakulhatott. Ez jelentős részben a Budapesten lakókra támaszkodott. Igen jelentős művelődési tevékenység s egymást segítő szellem fejlődött dr. Kovács Péter elnök és dr. Domokos Jenő titkár működése idejében.

Bonyhád környékén számos faluban változatos féleségben székely művelődési szervezetek jöttek létre. Népi táncok, játékok, varrások, faragások terén eredmények is születtek. Szöts Zoltán igyekezetével meg tudták alakítani a különféle szervezetek Székely Szövetségbe kapcsolódását anélkül, hogy a különféle községek kezdeményezéseit lankasztották volna.

Általában a székelység rugalmas szívósságát és hagyományörzését az egymásnak segítségével való rokonszeretetével igyekeztek gyakorolni. Jellemző, hogy a Duna jobb oldalának települései közül néhány székely család a Duna bal partján levő Dunavarsányba telepedett, s őket néhányan még követték. A faluban nem egymás mellett laknak, s más-más, többféle kenyérkereső munkájuk van. Ennek ellenére az ott élő családok egymást látogatják, segítik. Így egy összetartó közösséget alkotnak. Sajnos, hogy nem minden faluban ilyen az egyetértés, a nézeteltérések azonban nem szoktak rossz cselekedetekbe torkollni.

Túrhetetlenné fejlődő uralom s hanyatlása

Szószegés, hazugság között szörnyű élni,
folyton erőszaktól fenyegetve félni.

Az 1940-es években a magyar intézmények pusztítása erősödött. 1944. szeptember 2-án Románia fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval, s sikerült a német hadsereget kiszorítani. Ekkor megszűntették az internálótáborokat, s így ezekből magyar vezetők kiszabadultak. A románosítási államtitkárságot is megszüntették. Ám a magyarok egyik helyséből a másikba csak belügyminiszteri engedéllyel mehettek. Így Márton Áron püspököt Nagyenyedről visszatoloncolták Gyulafehérvárra. A 16–20 éves ifjakat az ország keleti részére munkaszolgálatra vitték.

1945-ben Groza kormányzatra jutása hozott enyhülést. Az iskolákban így lehetett magyarul tanítani. Kolozsvárott működhetett a Bolyai Magyar Egyetem. Marosvásárhelyt, Székelyudvarhelyt, Sepsiszentgyörgyön, Gyergyószentmiklóson is megjelenhettek magyar lapok. Ám Groza a királlyal nem tudott egyetértésre jutni, s őt Mihály király lemondásra szólította. Petru Groza azonban nem mondott le. A király ekkor megtagadta a törvényrendeletek aláírását.

1946-ban kapták meg a nők a választójogot. Márton Áron püspök írt Grozának a meghirdetett, de elsikkasztott jogokról. 1947-ben a Parasztpártot és a Liberális Pártot feloszlatták. Kommunista nyomásra december 24-én Emil Bodnaras hadminiszter lett, és e hó 30-án menekülésként a királynak külföldre kellett távoznia.

Grozának emberséges vonásai is voltak, így amikor Csíkszere-dán saját kezével letépte a "csak románul szabad beszélni" feliratot. (Megjegyzendő, az 1942-ben magyar uralomban volt Vaslábban Tamási Áron s Illyés Gyula letorkolta a magyar köztisztviselőt, aki magyarul beszélést erőltetett. A két író biztatta az ottani románokat, hogy anyanyelvükön beszéljenek.) Groza a moldvai csángóknak is létesített magyar nyelvű iskolákat. Ő a székelység iparosítását is helyeselte. 1947-ben Kurkó Gyárfás hirdette: "Tá-

mogatnunk kell szövetkezeteinket, melyek ellen 2 esztendőn keresztül valóságos idegháború folyt." Ezzel a székely szervezeteiket korábban román központokba igyekeztek beolvasztani.

A kommunisták Grozát nem sokáig tűrték, s Gheorghiu-Dej kormányzása következett. A magyar nyelvű iskolai tanítás a csángóknál hamarosan megszűnt, a többi magyaroknál is nehezítették. Ahol egy osztályban ötször annyi magyar volt, mint amennyi román, már románul kellett tanítani. 1947-ben 15 országgyűlési képviselőjük volt a magyaroknak.

1949-ben Románia felmondta a Vatikánnal való konkordátumot. Ezután a görög katolikusokat (akik közt magyarok is voltak) a görögkeletiekhez kényszerítették, s Márton Áron püspököt bebörtönözték. Tapasztalat szerint román görög katolikusok jócskán több kilométernyit is mentek, hogy inkább a római katolikus templomba mehessenek, a falujukban levő görögkeletivé tett templom helyett.

1950-ben kezdődött a földműveseknek a termelőszövetkezetekbe való erőltetése. Mivel ez ellenállásba ütközött, Háromszéken, Gidófalván, Maksán, Komollón sortűzzel támadták a belépni nem akaró székelyeket.

1952-ben az alkotmány a nyelvhasználatot szabályozta, de a kisebbségek elleni igazságtalanságokat nem küszöbölték ki. Magyar Autonóm Tartományt létesítettek a Székelyföld táján, de valódi önkormányzat megvalóban nem létesült.

1958-ban a magyar intézményeknek román intézményekbe telerésére volt sor. 1968-ban Maros Magyar Autonóm Tartomány címmel a székelylakta területhez még több románlakta területet tettek, ám önkormányzat nem gyarapodott. Ugyanez évben már a Ceausescu-kormányzat az egész országban volt tartományi rendszert (amelybe korábban a Székelyföld déli része Bukaresthez tartozott) megszüntette. Az új megyék terve már felháborodást keltett. Ennek folytán némi módosítással Szilágy és a Kovásznának elnevezett Háromszék valamilyen formában megmaradt.

1971-ben újabb támadási hullám indult, homogenizálás névvel a településeket akarták átalakítani. Acsángó elemi magyar iskolák

megszüntetése után a magyar egyetem és a tanítóképző volt a működésben gátolva.

Az 1977-ig volt hivatalos nyílt cenzúrázást megszüntették, de valójában burkoltan ez megmaradt. Népszámlálást is tartottak, de teljesen valótlan adatokat tettek közzé. A kolozsvári magyar főkonzulságot kitiltották. Az 1978-ban forgalmazott román lexikonban (mint a népszámlálási nyomtatványokon) a maghiar, ungur, secui megjelöléssel említették a magyarokat, mintha 3 nemzetet alkotnának. A 19. század kiváló erdélyi román jogtudósát, Ion Cavaler Pusariut kihagyták, holott őt az 1860 körüli működése folytán az osztrák császár, 1867 után a magyar kormányok becsülték, s mint kúriai bíró ment nyugdíjba. Őt, aki a román ASTRA művelődési szervezetet alapította, még a bukaresti akadémia is nagyra értékelte, amikor még élt.

1980-ban is volt statisztikai adatgyűjtés, de a sok hamisítás miatt nem is mérték közzétenni. 1988-ban elrendelték, hogy helyneveket a magyar szövegben is csak románul szabad közölni. A román szövegekben azonban a magyarországi helyneveket nem magyarul, hanem románul említették. Ez évben 1500 Hargita megyei székely tanulót a tanév vége előtt kizártak, hogy végzettségre bizonyítványt ne kaphassanak. A tanulmányokat végzett magyarokat nagyrészt románlakta területre, a románokat magyarlakta területekre igyekeztek elhelyezni.

1989-ben a legkirívóbb volt, hogy a termelési adatokat valótlanul közölték. A hamiskodás és erőszakoskodás rendszere olyan mértékben tobzódott, hogy sok románt is ez megdöbbentette. A korábbi Hunyad megyei s brassai zavargások után nagyobb következményekkel járó felkelést okozott a havasalföldi Ceausescu házaspár rövidlátásukkal párosult zsarnoksága. Tőkés László feddhetetlen s bátor egyénisége nemcsak a református magyarok, hanem a többi temesváriak rokonszenvét is megalapozta. A zsarnok házaspár öldöklésre is adott parancsot, hogy e lelkeszt elhurcolják. Az őt pártoló tömeg ellen a zsarnokok felfegyverzett emberei kíméletlen gyilkolást kezdtek, amelynek számos áldozatát tömegsírba dobálták. Ám a Temesvárott történt események

más városokban is a nép haragját kiváltották. A Bukarestben a karácsony előtti napokban olyan zendülés tört ki, amely mellé a katonaság is csatlakozott. Csak a szekusnak nevezett válogatott kommunista bérencek ellenálltak, de csak gonosztetteiket szaporították, de a menekülni akaró zsarnok házaspárt a katonák elfogták. A hirtelenül megalakult forradalmi bizottság bírák elé vonva a Ceausescu házaspárt halálra íteltette őket. A kivégzést magát a televízió nem mutatta. Olyan hír is keringett, hogy Tirgovistében tarkón lövéssel sikerült a két gonoszt kivégezni.

Mint ahogy szokott lenni, e nagy változás során akadnak emberek, akik nemcsak személyüket, hanem a régi hibákat is szeretnék átmenteni. Nem kis feladat az erőszak és a hazudozás rendszere után jobb világot teremteni. A kisebbségben levőknek tehát némi türelmességen kívül a székely rugalmas szívósságot, egymással összetartással s hagyományok őrzésével meg kell tanulniuk.

Székelyek művei

Népek ötletei lelküket mutatják.

Azt, amit alkottak, utódok láthatják.

A székely népművészetnek sok az ága. Itt néhány példa csak mutatóban látható, mintha palotányi értéket csak kulcslyukon pillantanánk meg. Elsősorban egy díszes zekét, majd a női és férfi népviseletet látjuk, amilyen manapság csak jelentősebb ünnepi alkalmakkor látható. A fehér harisnya igen régi őse miatt nevezte fehér ugoroknak régi orosz krónika Csaba népét. A díszes zsinórozás a határőrségi korban alakult ki, s bár a fekete zsinór a legelterjedett, egyes helyeken más szín is használatos. A székely harisnya általában durva posztóból volt, de finom abaposztóból is készítették. Szabása a mai nadrágokétól erőst különbözik. A nők fejdíszre volt a fekete csepesz. A rokolya (szoknya) többnyire veres-fekete sávos, de pl. Gyergyóban több színűek a sávok. A fekete felső ruhára a nők kis színes virágocskát is varrnak. A zeke alapanyaga szürke posztó szokott lenni.

Élnek a jellegzetes székely nyelvjárások is, bár az erőst romló magyarországi nyelvfejlődés hatását üdvösnek nem mondhatjuk. A 19. században Kriza János unitárius püspök, aki Nagyajtán született, a székelység értékes balladakincséből sokat megmentett, és Erdélyi tájszótára is számos (ma már feledésbe menő) szót vett fel gyűjteményébe. A 20. században Magyarországon kiadott szövegek a dallam s szöveg vonatkozásában nem mindig tökéletesek. Mintának csak egy gyergyóremetei népdal szövegét s dallamát, s utána egy gyönyörű ballada néhány sorát idézzük:

Szénát észik az ökör,
ha jól lakik, békötöm,
Úgy menyék a rózsámhoz,
Ica tő, ahhoz a kis barnához!

Fehér fuszukavirág,
ne jőjj hézzám napvilág!
Jere vélem a sötétbe,
Ica tő, ott ülhetsz az ölembe!

Lészálott a páva
tengerszék partjára,
tengerszék partjáról
nagy török császárnak
dalí udvarába.
Onnét szálla páva,
kényes pávamadár,
tömléc ablakára:
Onnan fúdogálá
szomorú éneket
szomorú fogságban
egy székely katona:

"Hej páva, haj páva,
császárné pávája,
ha én páva volnék,
jó réggel félkelnék,
folyóvizre mennék,
folyóvizet innám,
szárnyim csattogtatnám,
tollamat hullajtánám.
Fényes tollaimot
szép lány fölészédné,
az ő édesinek
kalapjába tenné,
bokrétába kötne."

Bartók Béla székely dalgyűjtése, Kodály Zoltánnak a Székelyfonóval a dalkincs operába való vitele bőségesen mutatja a székelység kiváló szerepét. A zenéléssel, énekléssel kapcsolódott a táncolás is. A csúrdüngölőt szokták leginkább emlegetni. Mindez nem halt ki a Székelyföldön, s az al-dunai meg a Völgyesség tájára került székelyek is a hagyományörzés keretében életben tartják.

Az öltözeten kívül más, fonállal való művészetek is kifejlődtek. A székelyszentkirályi vert csipkéken kívül a Völgyeségen is jöttek létre olyan varrottak, amelyek méltán kaptak megfelelő elismerést. Igen szép a ma már ritkán található menyasszonyi párnakészlet, amelynek minden darabja más (csillagos, tányéros, tányéros-csillagos, pókakötős, taréjos, bazsarózsás, pávafarkas). A legértékese azonban a szőnyegszövés. A "festékes" még az ősidőkben a sátra belsejében felfüggesztve kapott helyet, hogy a hidegtől védjen. Ma már a festékeseket a padlóra is szokták teríteni, ha kímélettel használják.

Egy-egy festékes mintája 5–10 színű fonalakból készül. A minta alakja a középtől kezdve mind hosszúságban, mind szélességben egyforma változatban, de ellentétes sorrendben megy a szőnyeg szélén levő szegélyminta felé.

Kézdivásárhelyt érdekes újítás volt, hogy nemcsak a székely, hanem más nemzetiségiek népviseletébe öltöztetett babákat országos gyűjtéssel szereztek s a múzeumban kiállítottak. A többi népcsoportok munkáihoz viszonyítva a székelynél használatos fonalak általában tompább színűek szoktak lenni, s a szőnyegek mindkét oldalon egyformák.

Igen közismert s most is elterjedt népművészeti alkotások a fából készültek. A székelykapuk számos faluban mondható sorban állnak a Székelyföldön (így pl. Nyikómalomfalván, Fenyéden, Máréfalván, Háromszéken), de még városi székelykapuk is vannak (így Gyergyószentmiklóson is). Orbán Balázs sírjánál sorban állnak a székelykapuk s fejfák. Aszékely nagykapunak 3 kapulába van, a nagyobb kapunyílás a szekereknek, a kisebb a gyalog jövőknek való. A faragás díszes szokott lenni, esetleg galambbúgosan, tréfás vagy kedves felirattal, s esetleg festve. A Napot,

Holdat s egyebet díszítésben lehet látni. A kiskapuk is szoktak díszítést kapni faragott sasokkal (dúcokkal). A nyugati székeknél is van már nem egy faluban székekapu. Más országokban is akadnak ilyen szerkezetű kapuk, de díszítésük szegényes.

A fából más népművészeti remek is változatosan sarjadtak. Gál Vilmos fából készült négykarú csillára a budapesti Néprajzi Múzeumban van. Főleg a protestáns templomok famennyezeti kazettás díszítéssel lesznek ékesek. A 17. sz.-i kiemelkedő tudású mesterek közül nem egynek neve ismert. Az itt mutatott kazettadísz századunkban Vargyason Sütő Béla tudásának értékét dicséri. A mesterek más egyházi berendezéseket is festéssel díszítettek.

Bod Péter (1788–1849) ezermester fából nemcsak Maros-hidat készített, hanem Marosvásárhelyt felállított egy zenőlőkutat. Ennek most csak a Budapesten a Margit-szigeten levő másolata látható. Afás táj kiváló széke festőművésze Nagy István és Nagy Imre volt. Utóbbi hagyatékából kitűnő kis múzeumot alakítottak.

A faművészi munkálkodás a székeket nemcsak életükben, hanem halálukban is követi. Főként a protestánsok tartották meg az ősi kopjafát, amelynek tetejére volt mélyített részből emelkedett a kopja, amelyen zászlócsa volt. A felnőttek sírjához fekete, a fiatalokéhoz pedig fehér volt a zászló. A mai fejfa igen díszessé fejlődött, mint az itt látható vargyasi fejfa mutatja. A katolikusok keresztes fejfájának különleges alakja pedig a magasba nyúló kászoni síremlék. A székelység régi szokása volt, hogy a sírgödörbe betemetése előtt régen nyilat lőttek bele, a határórság idején pedig puskával lőttek bele.

A régebbi időben a népi, kissé faragással díszített bölcsőt is készítettek. Fával való munkával kellett a szövéshez szükséges osztóvátát (szövőszéket) készíteni, s ilyenek most is vannak.

A sátorban lakás a letelepedéskor már hamar helyet adott a házépítésnek. Csekély nyomok vannak Bögözőn részben földbe merült házaknak. Először főként fából építkeztek, a 11. sz. elején Dél-Erdélyben fából készített templommaradványok is akadtak. A Csík–Gyergyó–Kászonban később épített templomokon az első valószínűleg fából volt, régi templom építési idejét örökölték meg

a későbbi időben. A Csiglák dombokon föld, esetleg kövek halmozásával körülvett őrhelyek lehettek, amint Lenk földrajzi lexikonjából s a törökös elnevezésből következtetni lehet. Várak a Székelyföldön később s aránylag kevés helyt épültek.

A kőből való templomok körül több helyen erősítés céljára falakat építettek. Ezek azonban általában csak kisebb ostrom kivédésére voltak elegendők. Ilyen volt például a gelencei templom erősítése. Ám ennél jobban erősített az illyefalvi templom, amelynek védőfalának belsejében sorban kamrák vannak, amelyek békés időben raktároknak használhatók.

Később tehetősebb családok jelentékenyebb építményeket kiviteleztek. Az Apor család építtette Bálványos várát Kézdiszékben. E vár az évszázadok során romba dőlt, s ennek alakját csak a romok alapján kísérelték megrajzolni.

Szárhegyen a Lázár család építtetett szinte várszerű kastélyt, ahol Bethlen Gábor töltötte gyermekéveit anyja családjánál. A hatalmas és nagy udvaros épület négy szárnya négyszeget alkotott. A világháborús időben sok kárt szenvedett e kastély. Buzgó művészek igyekeztek használhatóan s szépségében rendbe hozni, s ebben Tarisznyás Márton, a gyergyószentmiklósi múzeumigazgató támogatta őket. A székely városokban (így Marosvásárhelyt, Sepsiszentgyörgyön, Udvarhelyt) nem egy szép, de nem székely tervezte épület illeszkedik a városképbe.

Jellegzetes, hogy a régi templomi falfestményekeken Vajk-István király nem szerepel, falut sem neveztek el róla, de Szent Lászlóról nem egy templomi fali festmény készült a székelyeknél, s még falut is neveztek el róla, mert ő igen népszerű volt.

Meg kell említeni azt, hogy az agyagiparban is vannak kiváló székely művek. Nagyon elterjedtek a bokályok, amelyeket Korondon változtatatosan készítenek. Ottani tárgyaink is közismertek. Általában világos alapon többnyire kékes díszítés van, bár többszínű díszítés is divatba jutott.

A másik közismert agyagipari műhely a dánfalvi, amely művészi színvonalon fekete alapon ugyancsak fekete díszítéssel szokta remekeit változtatatosan készíteni.

Amikor puskaport használtak, a Székelyföldön szaruból készített, bevéselt díszítes portartókat készítettek. Borsos Béla, aki jeles műgyűjtő volt s számos ilyen portartója volt, arra a megállapításra jutott, hogy a díszítések arra utalnak, hogy a puskaapor feltalálása előtt is készültek só s más porok tárolására ilyen tartók.

László Gyula, akinek a székelység őstörténete terén igen lényeges tudományos működése, írta az Árpád népe című könyvében, hogy talált "magyar embereket, akik két-háromszáz rokonukat nemzedékre visszamenve tartják számon fejben". Megállapította azt is, hogy a pogány magyarság hite "nagyon közel kellett álljon az egyistenhithez". Mindez a székelysége nézve még inkább jellegzetességnek látszik.

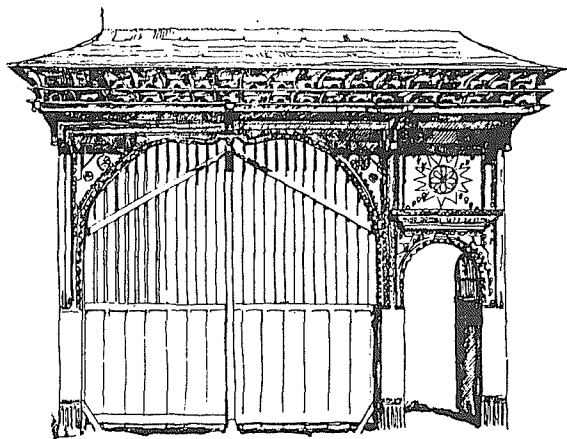
Amikor a reformációs idők vallásilag megoszlatták a székelységet, a katolikusnak maradt Csík–Gyergyó–Kászon körül levő 3 nagy részben protestánsá lett székben maradtak "szentföldnek" mondott katolikus sávok. A kezdet küzdelmét nem további civakodással folytatták, hanem 1567-ben megrendezték az első Csík-somlyai-búcsút, amelyet azóta is messziről jövő zarándoklással évente nemcsak székelyek, hanem moldvai csángók is ünnepelek. Később az unitáriusok is rendeztek Homoródfürdőre zarándoklást, amely a békességet is szolgálta. Ma sincs egyházi vonatkozásban villongás a székelyek között.

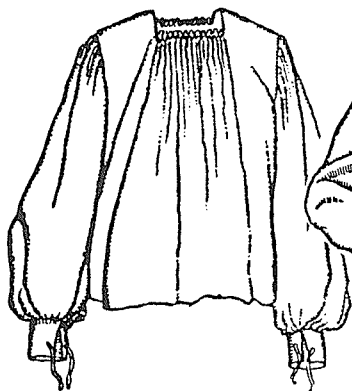
Erdély különállóságának eltörölése óta az összetartásnak mozzanatai szaporodtak. Már 1918 márciusában Kassában is alakult Kassai Székely Társaság. Budapesten tevékenyen működött a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, amelynek kebeléből született meg Csanády György kezdeményezésével a Székely Himnusz, amely elterjedt s csiszolódott. A székely Barabás Endre s hűséges segítőjeként Bertalan István létrehozták 1925-ben a Gyámszülő Társaságok sorát. 1988 szeptemberében Budapesten megalakult a Székely Kör, amely jelentékeny művelődési tevékenységet fejt ki. Bonyhád központtal is azóta számos székely falusi szervezet Székely Szövetséget alkotott. Ez is mutatja, hogy a székelység nemcsak régen főleg falutörvényeket alkotott, most is a falvak a maguk lakosságuknak kívánsága

szerint igyekezzenek fejlődni. Amint Imreh István kitűnő falutörvény-gyűjteménye bizonyította, még II. József idejében is nem idegen nyelven, hanem magyarul nyilvánította életének szabályait a székely falu.

**VILÁGOSSÁG
JÓL VEZETHET**

**SÉTÉTSÉGÉT
ELTERELHET**

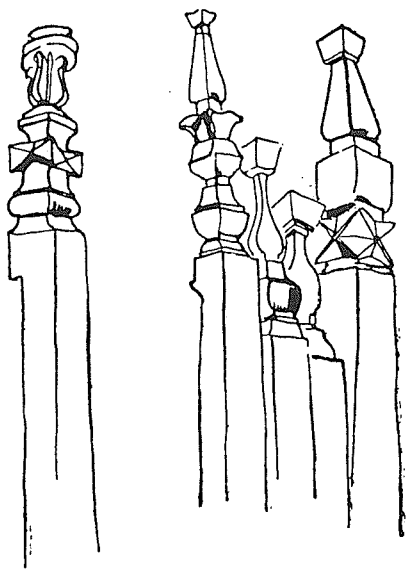

Női ing.

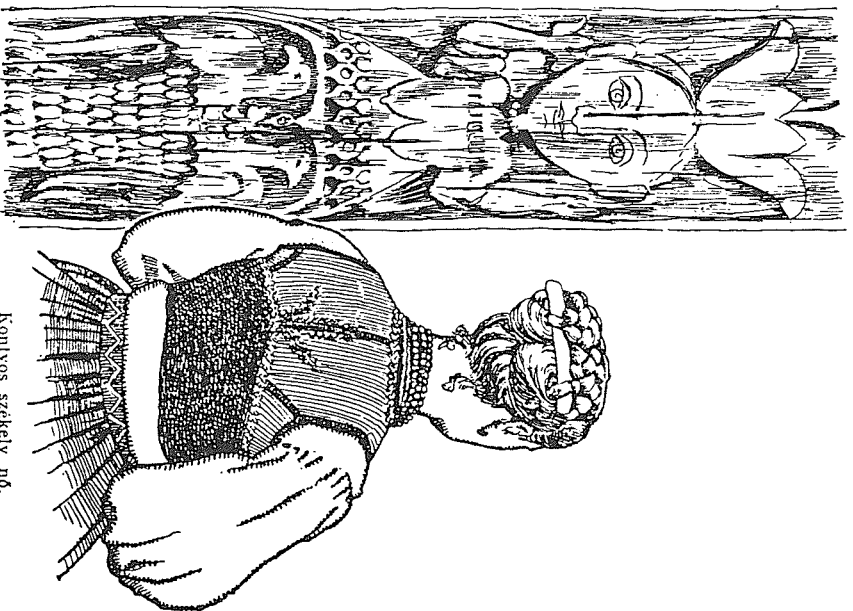

Lövélci leány.

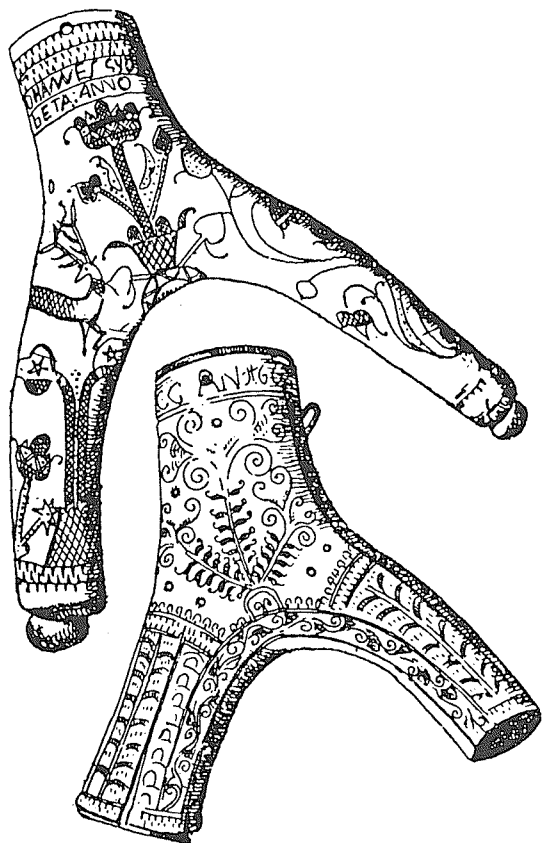
ÁBRÁK

Kopjafák Kőszépajtáról.

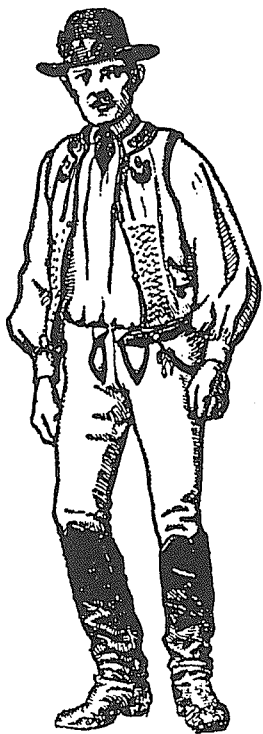
Könltyos székelý n6.

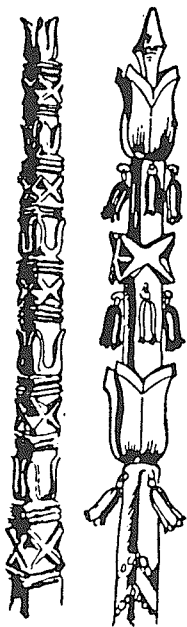
Lőportartók szarvas agancsból: 1. Muzsnáról,

2. Patakfalvól 1662 ből.

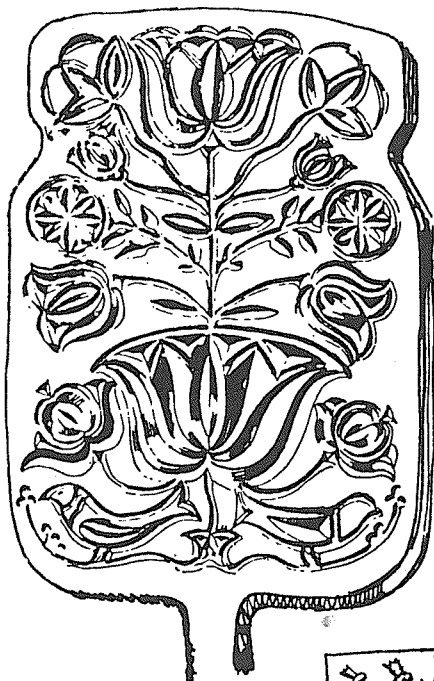

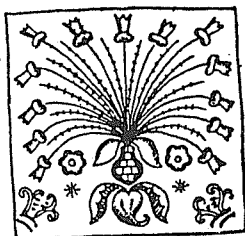
Lővétei székely.

Guzsalyok: 1. Atyháról,
2. Balavásárról.

Súlykoló Sónáradról.

Vándorolt székelyek

Alig tudjuk merre mentek,
de nyomaik sejtetgetnek.

A Székelyföld határai az Árpád-házi uralkodók idejében történt áttelepítések folytán módosultak. Amikor a később Háromszéknek nevezett területre kerültek 1224 táján a székelyek, már a következő évben a Barcaságba behívott német lovagrendiek kiverését rendelte el II. Endre király. A lovagok kénytelenek voltak elvonulni, de ottmaradtak az 1211 óta betelepített szászok. Ám a Barcaságot már az 1220-as években már kinevezett székely ispán alá rendelték. 1498-ig tehát Háromszéktől nyugatra levő területre is történetelt székely település. A havasalföldi Hosszúmezőben (Cîmpulunk) ott is volt 1300-ban ispán, s az ottani templomban ma is megvan Lőrinc ispán sírja. Így a Kárpátokon belül s kívül is volt alkalom székely településre. Mi sejteti ezeket a településeket?

Háromszék déli határán túl, a Teleajen folyó táján nemcsak Mîneciu-Ungureni település neve, hanem más, közelében levő helyek nevei közt nem egy magyarok hajdani ottlétére utal, ráadásul hosszú ideig e területen volt a Secueni havasalföldi megye. Valószínűnek látszik, hogy az ottani székelyek Brassótól keletre telepedtek, s őket, mivel csángáltak s 7 falut alkottak, hétfalusi csángóknak nevezik. Bácsfalu, Csernátfalu, Hosszúfalu, mivel ennek csángói magyar anyanyelvűek, eredetileg visszatért székelyek lehettek. Türkös és Zajzon neve viszont karluktörök blakokra utal, éppen úgy, mint a háromszéki Zágón neve, valószínűleg a székelyekbe olvadt karlukok lehettek.

A Barcasággal azonban nemcsak a Hétfalu lakói kerültek 1425-ben a szászok lakta Királyföldbe, hanem még egyes magyar anyanyelvű falvak is, mint Apáca és Krizba, amelyek lakóit nem szokták csángóknak nevezni.

Csik–Gyergyó–Kászon szék területében a Gyimesi-völgyben 3 községet alkotva jöttek a Kárpátokon kívülről Gyimesfelsőlok, Gyimesközéplak, Gyimesbükk csángói, akik szintén a székely nyelvjá-

ráshoz hasonlóan beszélnek, s éppúgy, mint a hétfalusiak, ők is a székelyharisnyához hasonló fehér posztót használtak népviseletként.

A székelyes csángók lélekszámát 100 000-re, a déliek lélekszámát meg 25 000-re, az északi nyelvjárásúak lélekszámát 20 000-re becsülik. A 3 lényeges székely sajátosság (rugalmas szívósság, rokoni tág kapcsolatokat ápolás, hagyományok őrzése) náluk többé-kevésbé megtalálható.

A székelyes csángó nyelvjárás nemcsak régiesnek tűnik, hanem a selypítő nyelvjárás is hagyott nyomot. A 19. században Forrófalván valaki gyűjtötte az alábbi verset, amelyet Magyarországon Csángó himnusz, Erdélyben Fohász címmel irodalmias nyelvezettel tettek közzé. Itt úgy közlöm, ahogy egy forrófalvi volt szíves a szöveget az ő nyelvezetükkel elmondani.

Csángó fohász

*Csángó magyar, csángó magyar
mivé lettél csángó magyar.
Ágról szakadt madar vagy tá
kiválttátvá, áltétmetvá.*

*Égy pusztába tálepédtél,
mellik országnak nāvāztél.
Moszt szē országod, szē hazád,
csak az úrisztān gondol rád!*

*Idegēn nyālv háborītja, nyom,
olasz papocskák nyakadon.
Nem tudsz énákelni, gyónni,
anyád nyālvén imádkozni.*

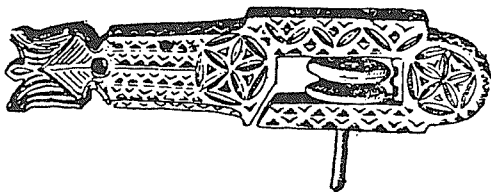
*ÉN isztānēm hova lāsžünk,
kölökeink sz mi ālvāsžünk.
Mikēt apāink őriztek,
ālpusztītjāk szép nyālvünket.*

*Halljuk még, áll Magyarország.
Óh isztánunk tá isz megáldd!
Hogy rajtunk isz szágítszának,
sz álvászni ná ängädjének.*

*Mät mík isz magyarok vagyunk,
még Ásziából szakadtunk.
Úrisztän szorszunkon szegits,
csángómagyart äI ná vászitsd.*

Nemcsak az e és ë közt van különbség, hanem az ä-vel való a és e közti hanggal, meg a kétpontos mély i-vel is kell jelezni a kiejtést.

Kíváncos lenne, ha a most hadaró, utolsó szótagot hangsúlyozó s feleslegesen idegen szavakat habzsoló magyarok divatját megfékelnék, s annyira szeretnék a jó magyar nyelvet, mint a fenti verselő szerette. A nyelvek évszázadokig is élhetnek. Az emberek a 100 évet alig érhetik el, mégis évszázadokra hathat lelkiismeretük. Vajon nem kellene a több országban élő magyarok lelkiismeretét jobban tudatosítani s élesztgetni?

BALÁS GÁBOR

A MAGYAR NYELV SORSA

Matsumoto Hideo oszakai intézete az igen régi emberi maradványok alapján 19 évi munkával megállapította, hogy a finnugor népek a Bajkál tótól nyugatra vonultak. A leletek azonban, amint Kiszely István könyvének melléklete mutatja, csak az európai magyar tájon mutat, s főként a Bajkál tótól keletre s délre mutat piros és sárga színnel bemutatott jellegzetességeket. Ugyan mit lehet ebből következtetni? Ez a magyarság kialakulását mutatja. Az időszámításunk előtt 2000 éve kezdett kínai feljegyzések is nyújtanak adatokat, amelyeket Szász Béla 1969-ben kiadott A hunok története című könyvében magyarul is. Rásonyi László kiváló turkológusunk nem egy műve is tud adatokat nyújtani.

A kínaiak szerint kb. i. e. 200 körül Touman (törökül talán Toman) megalapította Hunországot. 1989-ben Erdélyi István régészünk Ulánbátortól 120 km-re északra a leletek sorát már meg is találta. Az i. e. 209–175 következett hun uralkodó édesapja országát hatalmas birodalommá tette. E kínaiul Mao Tun (törökül valószínűleg Matuqan) uralkodó a kínai császárnak i. e. 177-ben ezt írta a lovasnépekre célozva: "Ezek most mind hunok, s valamennyi íjlesztő nép egyesült." Ez azt jelentheti, hogy az északi "Z" török hunok óriás birodalmat alkotta s még a déli "R" törökök népét is bevonta. A kínaiakkal való torzsalkodások folytán a török népek nagyobb része mind nyugatabbra tolódott.

A nyugatabbra terjedő íjlesztő hunok hatalmába kerültek más népek is, és köztük a még Ázsiában maradt finnugorok is. Így a finnugor manysik (=emberek) déli része a délről jött "R" törökök uralmába került. Ez utóbbi két nép együvé szokása 250 és 450 körül lehetett, s már Ázsiában megalakíthatták az onogur (=10 nyíl) szövetséget (török felső, manysi széles réteggel). A magyarság leghagyománytartóbb része a székelység, amelyhez én is tartozom. Kb. 2000 régi (tehát nem keresztény) székely nevet gyűjtöttem (látható a Néprajzi Múzeumban). A nevek 1/3 része régi török eredetű, 1/3 része finnugor eredetű. A megmaradt nevek eredetét részben nem lehetett kibogozni, részben valamilyen más nyelvekből jöhettek. Igen elterjedt a székelységnél a keresztnévből lett családnév. Emlékszem arra, hogy ha valamely

falusi székelyt parasztnak mondtak, akkor az vérig sértve tiltakozott. Ha a tudatlan idegen kérdezte, hogy a sértett akkor mi, ez azt mondta, hogy ő magyar. Ebből látszik, hogy a széles alsóbb réteg manysi eredetű volt (mansí+eri=manseri). Az "R" töröktől való eredet az emlékezetből a felső rétegnél is feledésbe ment (Eri török ember).

A valószínűleg az onogurok déli részén lakókból lettek a széke-lyek, mert amikor a későbbi Ausztriában voltak, a 738 óta létező passauai püspökség hozzájuk nem küldött hittérítőket, s az erőszaktól nem tartózkodó Vajk-István király sem parancsolta keresztelkedését, mert már meg voltak az örmény térítgetésük folytán keresztelve, mert keresztelni még pap nélkül is lehet. A 670-es évek során a 10 hadú onogurok s a hozzájuk kapcsolódó népek 5 részre oszlottak. 7 onogur had nagy részben maradt helyén. 3 haddal Küver (=törökül kékesszürke, mellékneve szerint Csaba=törökül törekvés) a Kárpátokon belül s éppen nyugatra is terjeszkedő aba (többes számban avar) birodalomba vonult. Sok szórvány került, a Kárpátokon belül maradt, nagyobb tömb került a későbbi Alsó-Ausztriába. Ám Küver nem nyughatott, s amint a Szent Demeter-legenda jelzi, Szalonikit akarta meghódítani. Terve, majd ő maga is azután elveszett. A székelységnek háromszéki részén maradt nyoma, mert ott ág volt Köver fiai és Küver-Csaba korozmin felesége miatt Koromza ág. (Kézai ad ehhez adatot.)

A IX. sz.-ban a keletebbre maradt 7 onogur had is nyugatra indult, Kijev mellett haladva. Az ottani Poveszt (történeti könyv) jelezte, hogy ezek a fekete ugorok arra mentek, amerre régebb a fehér ugorok vonultak. A székelység, amióta tudunk róluk, fehér durva posztóharisnyát (nadrágfélét) hordott. Az aba birodalomban megtanulták a finomabb posztókészítést, s így ma is a finomabb posztót abaposztónak mondjuk. A 7 hadú onogurok ilyen posztót, amely fehér, nem szoktak hordani. Az idegenek nyugaton is használták az onogurokra (hongrois, ungarn, wengre stb.) a fekete és fehér megkülönböztetést. Itt-ott használták, de mi magyarok egymásnak nem.

Árpád és a vezető emberek s családjuk R törökül beszéltek. Árpád dédunokája, Termacu 950 táján Bulcuval követségben volt

Konstantinápolyban, s törökül tárgyaltak. Nemcsak nevük volt tehát török, hanem a császár tolmácsa is azt vallotta, hogy törökül beszéltek. Az onogurok nemcsak a török nyelvet lemorzsolták, hanem a magyar népi elnevezés is meggyökeresedett, mert Árpád a magyar had vezére volt, s a családja már a magyaros hangilleszkedést is átvette. Árpád nemcsak kiváló hadvezér volt, hanem tapintatos ember is. Nemcsak az akkori Kurszán kende és Tühütüm gyula, valamint másik hadak vezérei vele nem civakodtak, hanem jó kapcsolata volt Üsübüvel is. Szólni kell tehát arról is, hogy a korábban jött 3 had sorsa miként alakult. Árpád a legrangosabb derékhadak vezetését a székely kend Üsübünek adta a Dunántúlon.

A 3 hadúak a Kárpátokon belül letelepedett szórványai nemcsak régészeti leleteket hagytak s székely szervezeti neveket, hanem egyes csoportjaik egy ideig kiváltságot kaptak, egyesek viszont még több mint ezer év után is emlékeznek székely eredetükre. A később Alsó-Ausztriának nevezett területen a székelyek nagy tömbben laktak több mint száz évig. Nagy Károly frank király hadjáratai a 790-es években folytán az ott lakó onogurokat menekülésre kényszerítette. Kézai írta, hogy az így menekülésre mentek most már székely névvel Erdélybe a Ciglamezejére telepedtek. A székely név török eredetű, s Rásonyi megállapítása szerint barna fehértoltos lovat jelent. Én erről nyomoztam, s 1985-ben a Katonai Jog- És Igazságszolgáltatás című folyóiratban az eredményt közzé is tettem. Erről csak két tényt említek: a székely lovashatárőrség törzsménese ilyen lovakból állt, s még az I. világháború előtt is az ilyen lovakat régi fajtájúaknak nevezték. Arról se feledkezzünk meg, hogy nagyrészt a középkorban 52 okirat "trium generum Siculi", vagyis 3 hadúakból származók jelzőt következten írnak. Amit Cigla vagy Csigla mezejét illeti népiesből helytelen ötletet írtak sokféleképpen. Ám ha valaki megnézi a mezősi falvak nevét s összehasonlítja a Maros és Udvarhely régi székely székek falvainak nevével, csodálattal veheti észre, hogy mintegy tíz-tíz falunév majdnem azonosak. Valószínű, hogy a Ciglamezejéről Vajk-István telepítette el a székely 3

részét a déli erdélyi határközéhez (későbbi Szászsebes, Szász- és még három Orbó, Szászkezd vidékébe), amiről régészeti leletek is vannak. Ők, aki családtagjait oly könnyen az útjából elseperte, a Mezőségen voltak többi részét a Hargitánál akkor volt határhoz rendelte.

Minden népnek szókincse a többi népekkel érintkezése s az élethozta új fogalmak miatt változik, néha jól, néha bizony sületlenül. Az évszázadok során a nyugati "módi", azaz majmolás a magyar nyelvet többször nem üdvösen, hanem rossz irányba vitte. Ám még ilyen nyelvszennyezés, ami ma van, régebben aligha volt. Én a budapestin kívül a párizsi, berlini egyetemen is tanultam. Nagy-Britanniában rendezvényen Oxfordban és vendégként számos alkalomban voltam. Nemzetközi jogtörténeti gyűléseken németül, franciául s angolul is előadtam. Voltam Iorga Valeni de Muntében rendezett román nyelvű szabadegyetemen is. A II. világháborúban a Donnál az olaszokhoz küldtek összekötő tisztnek, mert nyelvüket tudtam. Ott az egy orosz tanítónőt kértem, hogy tanítson oroszra. Nagyon kicsit tudtam tőle tanulni, mert bizonyára félt, hogy politikailag ez ártalmas lehetne neki. Ám a háború után jó bolgár tanítótól annyira megtanultam, hogy a Köznevelési Minisztérium fordításra bolgár folyóiratból magyarra igénybe vett. A gimnáziumban a kegyestanítórendnél latinra s görögre oktattak. Tehát 9 nyelven volt tudásom. Ám most egy-egy magyar nyelvű újság nem egy szavát nem tudom kibogozni, s nem tudom megérteni, hogy miért kell nemcsak kétértelmű, hanem több mint 10 értelmű idegen szavakat használnak magyar helyett.

Ne a kínai módra fejlődjünk, mint ahogy az angol nyelvűek teszik. Azt tudjuk, hogy a kínaiak egytagú szavakat használnak, s bár 5 féle hanglejtésük van, mégsem tudják mindig a kimondott szavak értelmét. Így például ha a "mao" szót nem érti valaki, kéri, hogy ezt hogyan írják. Ha a szóló tenyerén párhuzamos vonalakat húz, kiderül, hogy esőről van szó (esetleg Mao Ce-tungról szól, mert ő is a mao=eső szót használta nevében). Balás Áron unokám, aki 9 éves, Utah, majd Missouri államban jár iskolában, mutatott néhány iskolai feladatot. Egy sereg szó volt, amely

egyformán hangzik, de mindegyiket másként kell írni, s akkor lehet rájönni, hogy miről is van szó. Ha az Ország László-féle nagy angol–magyar szótárt nézzük, megdöbbenő, hogy Magyarországon olyan szavak vannak újságcikkekben, amelyeknek tíz értelme is van angolban. Egynéhány példát bemutatok, amelyeket alig néhány újságpéldányból vettem elő, idegenből jöttek, magyarul is ki lehet fejteni, de a szerkesztőnek nem jut eszébe, hogy a megfelelő magyar nyelven is lehet ezt kifejezni.

Dívtos lett az angol lobby szó, ami a szótárban ennyi értelmet jelent: 1. előcsarnok, 2. nagyméretű szoba, 3. előtér, 4. hall, 5. folyosó, 6. törvényhozókat befolyásolni igyekező érdekszövetkezet, 7. állatok részére elkerített hely, korlát, 8. kijár valakinél, 9. hírszerzés céljára látogatja az országházi folyosót, 10. kijár valakinek valamit, 11. törvényhozók befolyásolására törekedők, 12. fondorlattal megszavaztatott törvény, 13. előszobázik, 14. valamire támogatót kereső, 15. támogatást gyakorló. Láttam újságban a speckol szót a polgazddal. Állítólag ez valami rövidítés. A szótárban csak a speck szó van, s ez 1. folt, 2. petty, 3. csepp, 4. szenny, 5. szemcse, 6. szikra, 7. darabka, 8. porszem, 9. hiba, 10. bálnazsír, 11. fókazsír, 12. zsíros, kövérhús. Az általánossá váló menedzsment szótár szerint angolosan írva 1. kezelés, 2. bánásmód, 3. ügyvitel, 4. igazgatás, 5. vezetés, 6. gazdálkodás, 7. ügyesség, 8. jártasság, 9. képesség, 10. igazgatóság, 11. vezetőség. A grotesque grotesknek írva lehet 1. furcsa, 2. különös, 3. bolondos, 4. hóbortos, 5. lehetetlen, 6. bohóc, 7. pojáca, 8. bolond, 9. nevetséges dolog, 10. tréfás rajz, 11. gúnyos rajz, 12. torzkép, 13. hitvány utánzat.

Az ilyen példák nem ritkaságok, hanem sokszor előfordulnak. Felesleges idegenből átvenni az ilyen szavakat a jobban kifejező magyar szavak helyett. E példákat csak 3 lappéldányból vettem ki, s más kiküszöbölhető szavak döbbenetes mennyiséget torzít a magyar nyelven.

Íme egy sor kiküszöbölhető idegen szó a megfelelő magyar szóval: konzultál=tanácskodik, licitál=árverez, alkuvetyél, reform=újítás, javítandó, célszerűbbítés, formál=alakít, kategó-

ria=osztályba sorolás, szimpatizáns=rokonszenves, pozíció=helyzet, állás, plenáris=teljes, egész, manipulál=mesterkedik, centralizál=központosít, identitás=azonosság, normalizál=szabványosít, helyesbít, konfliktus=bonyodalom, összetűzés, válság, ellentét, liberális=szabadelvű, luxus=fényűző, reagál=válaszol, frusztrál=kudarcbá, sikertelenné tesz, degradál=lefokoz, alacsonyít, dialektus=tájszólás, potenciális=hatalmas, emigrál=önkéntesen elvonul, ultimátum=végjegyzék, hadüzenet, radikális=gyökeres, speciális=különleges, voksolás=szavazás, procedúra=eljárásmód, kurzus=tanfolyam, árfolyam, irányzat, irányzás, konzern=vállalati, pénzügyi társulás, média=zöngés, zenehang, véredényfal rétege, hírközlőszerv, hírközlők, privatizál=magángazdít, koalíció=együttműködés, pedagógus=tanszakos, tanügyi, káder=munkatárs, minősítés, állomány, lízing=hazugság, bérlet, legelő, fonalkereszt, engedély, verbuvál=toboroz. Megjegyzem, hogy az itt idegen szavakat úgy jeleztem, ahogy azokat a magyarok írní szokták, de az eredeti idegen szót kéllőleg nem ismerik. Az Ország-féle jó szótáron kívül még az Oxford Dictionary-ben is jó adatokat találának, s még a leasing=lying, lie, magyarul hazugság szót is felfedeznék. Én már azt is helytelenítem, hogy a Magyar Tudós Társaságból Akadémiát, nem egy egyletet pedig klubnak neveznek.

Szomorúság az is, hogy az összes régi magyar nevek nem vezethetők külön engedély nélkül az újszülötteknek anyakönyvi bevezetésén. Nem kell azonban bevezethetőséghez az idegen nevek egyszeri bevezetettsége után megtagadást alkalmazni. "Aare" és mohamedán meg más nevek rengetegét viszont mindenkorra beírhatják. Ha az 1993-i magyar naptár a korábbinál valamit javult, még mindig Leona, Ramona, Rajmund, Erhard, Anasztázia, Tímea, Imola, Paszkál, Milán, Evelin, Vanda, Martina, Aida, Rómeó, Alex, Valentin, Edina, Adrián, Izolda, Klaudia, Karina, Richárd, Zsanett, Cintia, Norbert, Apollónia, Tamara, Stella, Roland, Valter, Xénia, Hermina, Mirján, Patrícia, Beatrix, Roxane, Dorina, Regina, Adrienne, Nikolett, Melitta, Vilhelmina, Friderika, Mirella, Eufrozina, Mercedesz, Jusztina, Renáta, Brigitta, Bianka,

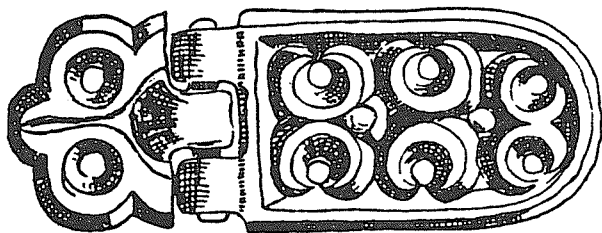
Szimonetta, Achilles, Hortenzia, Virgil, Vivien, Natália, Ottília, Olimpia, Eugénia, Aletta, Zénó, Teofil, Kamilla s még más idegen nevek nyüzsögnek. Még a hun (magyarul Etelének nevezett) hódítót is gótul Attilának (atyuska) beírják. A Néprajzi Múzeumban megvan az ezernél több "R" török és finnugor eredetű név székely gyűjteménye csak a régi magyar nevek egy része. Ám az utcán is cégtáblákon szalonok inkább vannak, mint a tulajdonos neve. Amikor 60 tanügyi jó tartalmú új történelmi könyvet készített, egy sem volt köztük sajnós, aki a magyar nyelvre figyelt volna. Így fejlődik tehát nyelvünk siralmasan.

GÖTZ LÁSZLÓ

KELETEN KÉL A NAP

(összegezõ tanulmány)

1981-gyel kezdődően, "Keleten kél a nap" összefoglaló főcím alatt, eddig négy kötetnyi nyelvészeti és történettudományi értekezéssorozatot adtam ki. Az egyes kötetek a következők:

I. kötet: Az elő-ázsiai ősnyelv felé (Az európai nyelvtudomány és történelemszemlélet kritikája). Altötting, 1981.

II. kötet: Kettős mértékkel... (A magyar őstörténetkutatás módszereiről és eredményeiről). Altötting, 1981.

III. kötet: "Boncold csak, nyelvész!" (A finnugor nyelvtudomány módszerei és eredményei). Wien, 1982.

IV/1. kötet: A szumér kérdés (Régészeti, etnogenetikai, nyelvfejlődési és kutatástörténeti elemzés). Wien, 1984.

Amint a címekből is látható, könyveimben oly sokrétű és szer-teágazó témakörökkel foglalkozom, hogy azokat egyetlen, szűkre szabott előadás keretében gyakorlatilag lehetetlen érdemben tárgyalni. Ezért csupán rövid tartalmi áttekintést kívánok adni, egyes fontosabb részletkérdések kissé bővebb bemutatásával.

Az I. kötetet módszertani alapvetésnek szántam, amelyben felsorolom és megokolom az eddigi őstörténeti és nyelvfejlődési, nyelvhasználati módszerek fonákságait és melléfogásait, majd megkísérlem új oldalakról közeledni a kérdésekhez, olyan vizsgálati metodikával, amely meggyőződésem szerint sokkal ésszerűbben megalapozott, főleg pedig tetemesen átfogóbb, komplexebb az eddig alkalmazott kutatási módszereknél.

A kötet 1. fejezetében röviden felvázoltam az utóbbi évtizedek régészeti kutatásainak eredményeit a minket érdeklő nyugat-eurázsiai térségben. Ez azért igen fontos, mert belőlük evidens módon következik, hogy az európai tudományosságban az elmúlt 150 év folyamán alkalmazott őstörténeti és nyelvfejlődési elképzelések szöges ellentétben állnak a régészet konkrét tárgyi tényeivel.

A 2. fejezetben az indogermanisztika őstörténeti és nyelvészeti alaptéziseinek keletkezésével és általános elterjedésével foglalkozom, bemutatva egyúttal azt is, hogy ezeknél az őstörténeti és nyelvfejlődési, valamint nyelvhasználati vizsgálatoknál szinte sehol sem alkalmaztak kielégítően megalapozott, valóban tudo-

mányosnak nevezhető módszereket, s e hiányos módszertani alapvetés következményeként a XX. század derekára így kialakult általános őstörténeti és nyelvtudományi koncepció úgyszólván egyetlen részletkérdésben sem tud felmutatni szolid, tényszerű bizonyítékokat, hanem csupán különféle, többé-kevésbé tetszetős hipotézisláncolatokat, amelyek elsősorban és legfőképpen az indogermán nyelveken beszélő népek történelmi és nyelvi kultúrprioritásának eleve tényként feltételezett szemléletére épültek fel.

Hangsúlyozni szeretném, hogy ebben a fejezetben mindenütt tudatosan arra törekedtem, hogy az 50–100 év előtti idők ismeretanyagából kiindulva, azaz önmagukban szemlélve mutassam meg az indogermanisztika őstörténeti és nyelvészeti alaptételeinek belső ellentmondásait, mert így módon sokkal plasztikusabban rajzolódik ki az a rendkívül fontos tudománytörténeti mozzanat, hogy a XIX. századi és XX. század eleji indogermanisztikai kutatás gyakorlata még a korabeli ismeretanyagba beágyazva, valamint az akkori indogermanisták által fennen hangoztatott elvi-módszertani követelmények tükrében sem tekinthető tudományosan megalapozottnak és tárgyilagossnak, hanem minden jel szerint csupán az előbb említett indogermán kultúrprioritás elképzelésének alátámasztására és bizonygatására szolgált, mégpedig igen gyakran a tudományos kutatásban megengedhetetlen eszközök igénybevételével, mint például forrásfélremagyarázás, forráselhallgatás, sőt nem egyszer forráshamisítás is (vö. az ófelnémet nyelvemlékekben teljesen rendszertelenül váltakoznak a *b* és *p*, valamint a *d* és *t* hangok, amely tényeket Grimmék a hangtörvények kidolgozásakor következetesen ignoráltak).

Mindehhez járulnak azután az 1. fejezetben ismertetett újabb régészeti tények, amelyek végérvényesen bebizonyították, hogy *az európai tudományosságban 1945 előtt képviselt szemlélet, az őstörténeti és nyelvfejlődési elképzelések egytől egyig velejéig elhibázottak voltak, s az újabb vizsgálatoknak mind nyelvészeti, mind pedig őstörténeti téren teljesen új alapokból kell kiindulniok.*

A 3. és 4. fejezetben az ún. hangtörvények és szabályos hangváltozások látszólagos érvényességének mélyebb és széle-

sebb körü nyelvi összefüggéseit mutatom be, konkrét szópéldákkal sokszorosan igazolva, hogy *ezek a hangváltozások* túlnyomórészt nem időbelileg egymás után következnek be – ahogyan az akadémikus nyelvészet véli –, hanem *egy ugyanazon nyelven belül egyidejűleg is tömegesen kimutathatók*, vagyis egészen nyilvánvalóan nem a nyelvek időbeli fejlődésének jelei, hanem *legelső sorban jelentéstani (szemantikai) szerepük van: nevezetesen egy-egy általános jelentésű, gyűjtőfogalom jellegű alapszó tömássalhangzóinak megváltozása útján az eredeti tőszóhoz jelentésbelileg közel álló új szavak keletkeznek.*

Például: a német "Garten" (kert) szó eredeti jelentése *sövény, fonadék, bekerített hely, kerítés* volt. Ennek megfelelően az indogermán hangtörvényes nyelvészet a szó származását így vezeti le: ógörög *chórtos* (bekerített hely, karám), ebből *ch h* "hangfejlődéssel" latin *hortus* (kert), majd további *h g* "hangfejlődéssel" gót *garda* (karám), ebből ófelnémet *garto* (kert), végül mai német *Garten* (kert). Íme – mondják a nyelvészek –, ez az egzakt "hangfejlődés", pontosan úgy, ahogy Grimm hangtörvényei a gégehangoknál előírják: *k vagy ch h g*.

A valóságos nyelvi helyzet azonban egészen másképpen fest. A gégehangok mindegyik variációja ugyanis az előbb felsorolt nyelvek mindegyikében egymás mellett egyidejűleg megtalálható, mégpedig igen közeli jelentésárnyalatok megnevezésére.

Ógörög: *goryt*-os (tegez – azaz "fonadék"), *kyrt*-e (fonadék), *kyrt*-ia (kosár – azaz "fonadék"), *kart*-alos (kosár – azaz megint csak "fonadék"), *chórt*-os (karám).

Latin: *goryt*-us (tegez), *crat*-is (fonadék), *hort*-us (kert).

Ófelnémet: *gart* (város – azaz "bekerített hely"), *gart*-o (kert), *krat*-to (kosár – azaz "fonadék"), *chrez*-zo (szekérkas – azaz "fonadék"), *hurd* (fonadék).

Mai német: *Gart*-en (kert), *Krat*-te (kosár – azaz "fonadék"), *Krát*-ze (hátikosár – azaz ismét csak "fonadék"), *Hürd*-e (karám).

E példa egyúttal megmutatja azt is, milyen gazdag – jelentésbelileg és hangtanilag szorosan egybetartozó – szócsaládokkal rendelkeznek a nyelvek, valamint élesen rávilágít arra is, hogy

a hangtörvényekkel és az időbelileg egymás után bekövetkezőknek gondolt szabályos hangváltozásokkal az egyes nyelvek ezen terebélyes szóbokraiból nyelvenként csak egy-egy szót tudnak kiragadni és ún. "szabályos hangfejlődési" sorba állítani, míg az illető szócsaládok összes többi szavait külön-külön, a szóbokortól mesterségesen elválasztva szemlélik és etimologizálják.

A hangváltozások ezen elsődleges szemantikai szerepének felismeréséből következik, hogy valóban módszeres, komplex nyelvhasználatok a jövőben csak úgy végezhetők, ha az egyes nyelvek hangtanilag és jelentéstanilag szerves összefüggésben álló szócsaládjait együttesen vizsgáljuk, és így – összességükben – vetjük egybe más nyelvek szintén együttesen szemlélt hasonló szóbokraival. Ezt a nyelvvizsgálati eljárást legegyszerűbben *szemantikai–fonetikai nyelvhasználati módszerek* nevezhetjük.

Az I. kötet 5. fejezetében ezen új nyelvhasználati módszer gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit vázoltam fel – a nyelvcsaládi határokon túl mutató nyelvvizsgálatok vetületében is –, valamint egyúttal bemutattam néhány tucatnyi jellemző párhuzamot a szumér és a szemita, indogermán, magyar nyelvek között található, több száz szóra rúgó szótári megfelelésekből.

A II. kötettel, amelyben a finnugor eredetű magyarság nyelvészeti hipotéziséből kinőtt magyar őstörténeti konstrukciók visszasságait és belső ellentmondásait tárgyalom, nem szükséges most hosszasan foglalkozni. Az ott szőnyegre kerülő kérdések általában – legalábbis nagy vonalakban – amúgy is közismertek, s ha valakit, aki olvasta könyveimet, egyes részletek közelebbről érdekelnek, az előadás után bővebben elbeszélgethetünk róluk.

Jelenleg csak arra szeretnék nyomatékosan rámutatni, hogy őstörténet-kutatásunk az uráli–finnugor népek őshazáját, illetve pontosabban mondva, őshazáit – mert hiszen akkurátusan megkülönböztetik a kb. Kr. e. 6000–4000 közé gondolt uráli ősnépet, ősnyelvet és őshazát, valamint a kb. 4000–2000 tájára helyezett finnugor ősnépet, ősnyelvet és őshazát (hogy az ugor és előmagyar ősnépekről, ősnyelvi fokozatokról és őshazákról ne is beszéljek) – olyan földrajzi térségekben keresi, amely területeken a

régészeti kutatások jelenlegi állása szerint a Kr. e. 4000-et megelőző időkből nem éltek emberek, 4000 és 2000 között pedig csak gyér paleolitikus–mezolitikus csoportok mutathatók ki, amelyek száma az újabb etnográfiai kutatások egyértelmű tanúsága szerint nem haladta meg – jobban mondva nem haladhatta meg – a halász–vadász–gyűjtögető gazdasági foknak megfelelő 0,01–0,09/km²-es népsűrűséget. Hangsúlyozom, ezek a népsűrűségi adatok a halász–vadászokra vonatkoztatva nem olyasféle spekulatív munkahipotézisek, mint például az uráli–finnugor ősnép és ősnyelv elképzelése, hanem a különböző, még nemrégiben is halász–vadász fokon állt, izolált népcsoportoknál végzett etnográfiai vizsgálatok során megállapított tények, amelyek egyszerűen abból adódnak, hogy egy bizonyos terület halai, vadjai és ehető bogyói – pontosabban mondva ezek évi szaporulatai, illetve terméshozamai – csak a fent említett gyér lakosság megélhetésére elégségesek. A 0,01 és 0,09 közötti tetemes ingadozás abból adódik, hogy a népesség száma mindenütt és mindenkor a földrajzi környezet kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb ökológiai adottságainak függvénye. Így például a 0,09/km²-es maximum csak kivételesen kedvező ökológiai viszonyok mellett érhető el, mint amilyeneket némely trópusi–szubtrópusi vidéken találunk, ahol a banán, datolya, kókuszdió a szó szoros értelmében az öléebe hullik a gyűjtögetőnek. Ebből viszont az is következik, hogy a finnugrisztika által nyelvészeti spekulációk segítségével őshazaként kijelölt Oka–Káma–Bjelaja környéki területeken – nem is beszélve a Hajdú Péter-féle Alsó-Ob menti tundrákról – az előbb említett népsűrűségi adatoknak nyilvánvalóan csak az alsó szegmentumával, azaz nagyjából csupán 0,01–0,03/km²-es népsűrűséggel számolhatunk, mégpedig egészen az ottani neolitikum kezdetéig, kb. Kr. e. 2000–1800 tájáig. Szemléltető példával élve ez a népsűrűség azt jelenti, hogy a mai Magyarország 93 000 km²-es területének megfelelő bármely északkelet-európai vagy északnyugat-ázsiai térségben Kr. e. 2000-et megelőzően csupán mintegy 930–2790 főnyi halász–vadász népesség talált magának megélhetést. De még ha a maximálisan lehetséges 0,09/km²-es

népsűrűséget vennénk is alapul – ami azonban, amint előbb láttuk, ezekre az északi területekre vonatkoztatva gyakorlatilag lehetetlen –, akkor sem jutnánk többre 8370 főnél 93 000 km²-en.

Úgy gondolom, nem kell bővebben bizonygatnom, hogy ilyen alacsony népsűrűség mellett semmi esetre sem beszélhetünk ún. "alapnépességekről", netalán nagyobb területeken többé-kevésbé egységes közös "alapnyelvek" kialakulásáról – amint a finnugrisztika teszi. *A száraz valóság tehát az, hogy mivel Kr. e. 4000-et megelőzően a Volga nyugat-keleti irányú felső folyásának szélességi fokától északra a régészet megállapítása szerint sem Kelet-Európában, sem Nyugat-Ázsiában nem éltek emberek, a finnugrisztika Kr. e. 6000–4000 közé helyezett ún. uráli ősnépet és ősnyelvét – akár a Kámánánál, akár az Alsó-Ob menti tundrán – mindenestől a mesék világába kell utalnunk. A Kr. e. 4000–2000 tájára kikövetkeztetett ún. finnugor ősnépet és ősnyelvet pedig a fent közölt népsűrűségi adatok tükrében – igen enyhén szólva – teljesen valószínűtlen hipotézisként kell értékelnünk.*

A III. kötet témái közül feltétlenül ki szeretném emelni az 1. fejezetet, mert annak külföldi szakirodalmi hivatkozásaiból és bő, szó szerinti idézeteiből egyértelműen megállapítható, hogy *a modern nemzetközi őstörténet- és nyelvkutatás legnevesebb kapacitásainak egész sora az utóbbi 40–50 évben elvi-módszertani meggondolások és kimerítő metodikai elemzések alapján kerekén elvetette az indogermán nyelvcsaládfa hipotézisét, de a közös ősnép és ősnyelv elképzeléseit is. Kiderült, hogy az indogermán nyelvek nem alkotnak genetikusan nyelvcsaládot, hanem minden valószínűség szerint sok kisebb-nagyobb nyelvből, hosszú időközönként fennállott szomszédság és állandó érintkezések útján areális nyelvsvözettség módjára lassan és fokozatosan alakultak ki, nagyjából a Kr. e. 3/2. évezred fordulóját követő időben, s végső konszolidálódásuk csak a Kr. u. 1. évezredben fejeződött be. Ugyancsak kimutatták, mégpedig szintén alapos, elvi-módszertani vizsgálatok útján, hogy a feltételezett közös indogermán ősnyelv hangtörvényes alapon megkísérelt rekonstrukciója eleve lehetetlen.*

Ezek az újabb indogermanisztikai felismerések számunkra – azaz finnugor vonatkozásban – óriási horderejűek, mert nem kevesebbet jelentenek, mint az egész finnugrisztika teljes csődjét, mégpedig mind nyelvészeti, mind pedig őstörténeti téren.

Először is az uráli–finnugor nép- és nyelvcsalád egész időrendi konstrukciója, a 6–8000 éves uráli, a 4–6000 éves finnugor és a 3–4000 éves ugor ősnépek és ősnyelvi fokozatok teljes egészükben elválaszthatatlanul összefüggenek az indogermanisztika 1945 előtti időrendi és genetikus nyelvcsaládi elképzeléseivel, az indogermán ősnépi és ősnyelvi fokozatok egykori kronologizálásával. A finnugrisztika nyelvcsaládi időrendje ugyanis egyedül és kizárólag egy sor olyan szón alapul, amelyek számos indogermán nyelvben, és ugyanúgy, a finnugor nyelvek jó részében is megtalálhatók. Ezekről a szavakról az indogermanisztika annak idején, a XIX. században azt állította, hogy a még osztatlan indogermán ősnyelv szókincséhez tartoznak, illetve részben a már elkülönült indo-iráni ősnyelvhez. Mivel pedig e szavak sok finnugor nyelvben is előfordulnak, úgy okoskodtak, hogy e szavakat még a finnugor nyelvi egység korában kellett átvenniük a finnugoroknak, vagyis a finnugor ősnyelvi egység nagyjából egykorú volt az indogermán ősnyelvvel, illetőleg az indo-iráni ág önállósulásának kezdeteivel. Az indo-irániak kiválását pedig annak idején (még a XIX. században) kb. Kr. e. 3000 tájára gondolták helyezhetni, mivel a rekonstruált közös indo-iráni szókincsben nincsenek földművelési szavak, s ebből arra következtettek, hogy az indo-irániaknak még a földművelés megismerése előtt kellett elszakadniuk a többi indogermántól. A földművelés kezdeteit viszont a múlt század végén és századunk elején, konkrét abszolút időrendi adatok teljes hiányában, úgy gondolomformán, a Kr. e. 3. évezredre becsülték.

Pusztán ezen indogermán nyelvészeti spekulációk és többrendbeli tétova, teljesen hipotetikus jellegű becslések alapján került tehát a finnugor alapnyelv is kb. Kr. e. 4000–2000 közé. No már most, miután maga az indogermanisztika adta fel az indogermán ősnép és ősnyelv hipotézisét, s az indogermán nyelvek kialakulását areális nyelvkiegyenlítődésként értelmezi, amelynek

kezdetei csak a Kr. e. 2. évezred első felében foghatók meg legkorábban, milyen jogon, de legfőképpen, milyen tudományos adatok, bizonyítékok alapján beszél a finnugrisztika továbbra is változatlanul, mintha mi sem történt volna időközben, Kr. e. 4000–2000 közötti finnugor alapnyelvről? Hiszen láttuk, hogy a finnugor nyelvcsaládi időrendi konstrukció teljes egészében az egykori, ma már teljesen elavult indogermán nyelvcsaládi időrend elválaszt-hatatlan függvénye, azzal áll vagy bukik.

A második, még az előzőnél is döntőbb csapás azáltal érte a finnugrisztikát, hogy a modern nyelvkutatás kimutatta: a feltételezett közös ősi indogermán nyelv hangtörvényes alapon eszközölt rekonstrukciója a priori lehetetlen – még ha lett volna is valaha ilyen ősnyelv. Ezzel kapcsolatban feltétlenül hangsúlyozni kell, hogy bár *az indogermán nyelvek számos igen régi nyelvemlékkel rendelkeznek*, amelyek – ha a még nem teljesen indogermanizálódott, de már preindogermánnak nevezhető hettita nyelvet is ide vesszük – már a Kr. e. 2. évezred derekán feltűnnek, *ennek ellenére mégis kiderült, hogy még ezeknek a valóban ősi és tekintélyes számú nyelvemlékeknek segítségével is elvileg lehetetlen egy közös ősi nyelvállapotot rekonstruálni.*

Hogyan állunk viszont ilyen körülmények között a finnugrisztika által hangtörvényes alapon visszakövetkeztetett közös uráli, finnugor és ugor alapnyelvekkel, amelyeket nyelvészeink mint konkrét, egykor valóban létezett ősnyelvekként tartanak számon, sőt velük kapcsolatban egyenesen *"véggérvényesen megbizonyított"* nyelvi és népi leszármazásról, az ezekbe a kikövetkeztetett ősnyelvi fokozatokba besorolt rekonstruált hangalakokról pedig mint *"megdönthetetlen nyelvtörténeti tényekről"* beszélnek? Nos, hogy mit is ért a finnugrisztika "nyelvtörténeti tényeken", az az alábbiakból hamarosan kiderül. Vegyük ezért szemügyre a valóságos – nem hangtörvényes alapon kikövetkeztetett – nyelvi tényeket.

A magyar nyelv legrégebbi emlékei 950 táján jelentkeznek, Biborbanszületett Konstantin császár néhány fennmaradt név- és közszóközlésével (pl. Atelkuzu). Ezután jó fél évezredes szünet következik a finn nyelv XVI. századi első emlékeiig, majd további

200 éves megszakítással feltűnnek a többi finnugor nyelv emlékei is a XVIII–XIX. században. Vagyis magyarárn mondva *a finnugor nyelveknek a magyaron kívül gyakorlatilag nincsenek nyelvmé-
kei*, értve ezalatt olyan szövegeket, *amelyekből a nyelvek hang-
törvényes alapon feltételezett fejlődésére vonatkoztatható adatok
kihámozhatók lennének, ami pedig mindenféle hangtörvényes,
szabályos hangváltozásokkal dolgozó nyelvvizsgálati módszer
nyelvi visszakövetkeztetéseinek elsődleges és elengedhetetlen
előfeltétele*. A száraz valóság ugyanis az, hogy a finn nyelv, első
nyelvmélekeinek megjelenése óta, gyakorlatilag semmit sem vál-
tozott, a többi finnugor nyelv pedig csak annyiban, hogy ezek a
töredéknépek és -nyelvek a XIX. század eleje óta az eloroszoso-
dás többé-kevésbé előrehaladott állapotában leledzenek, aminek
konkrét bizonyítéka Munkácsi Bernát 1888–89-es vogul–osztják
kutatóútján szerzett tapasztalata. Munkácsi ugyanis úti beszámo-
lójában maga vallotta be, hogy semmi hasznát sem vette Reguly
magával vitt 1845-ös szójegyzékének, mert 1888-ban a vogulok
már egészen másképpen ejtették ki a szavakat. Ami pedig a
magyart illeti, ebben sem mutatható ki – 1000 évre visszamenőleg
sem – egyetlen egy valódi, hangfejlődésként értékelhető mással-
hangzó-változás sem.

Miféle – konkrét, nyelvmélekekben adatható – hangváltozó-
sokra építi tehát a finnugrisztika a maga "hangtörvényeit" és
"szabályos hangváltozási" elképzeléseit, s miből következteti
vissza az uráli, finnugor és ugor ősnyelvi szavak hangalakjait?
Bizony nem másból, mint egyedül a különböző finnugor nyelvek
szavainak mai hangalakjaiból, mert mint láttuk, valódi történeti
hangváltozások – értve ezalatt a mássalhangzók ún. "eltolódását"
– egyetlen finnugor nyelvben sem adathatók. *Ilyen körülmények
között tehát a kikövetkeztetett uráli, finnugor és ugor ősnyelvi
szavak rekonstruált hangalakjai az égvilágon mindennek nevez-
hetők, csak "megdönthetetlen nyelvtörténeti tényeknek" nem.*

Az előbb elmondottakból láthatjuk, hogy az indogermanisztiká-
ban az utóbbi évtizedekben bekövetkezett alapvető módszertani
és szemléleti változások a finnugor nyelvészet lába alól valóság-

gal kihúzták a talajt, és a finnugor ősnépi és ősnyelvi elképzelések végérvényesen elvesztették minden tudományos hitelüket.

Még sokat lehetne beszélni a finnugrisztika hangtörvényes szemfényvesztéseiről, például arról, hogy a többi finnugor nyelv szavainál gyakran 600–800 évvel korábbról adatolható magyar szavak hangalakjait gyakorlatilag figyelembe sem veszik az ősnyelvi szavak rekonstrukciójánál, avagy arról, hogy a finnugor etimológiai szótárakban található, *uráli, finnugor vagy ugor korinak állított, kikövetkeztetett "csillagos" szavak mássalhangzói szinte kivétel nélkül, majd minden esetben megegyeznek az északi finnugor nyelvek megfelelő szavainak mai mássalhangzóival, holott mindenféle hangtörvényes nyelvhasználat alapvető elvi–módszertani kiindulópontja éppenséggel az a meggyőződés, hogy a szavak mássalhangzói az idők folyamán kérlelhetetlen szükségszerűséggel szabályosan és törvényszerűen megváltoznak.*

A IV/1-es kötet első fele tulajdonképpen az I. kötet régészeti fejezetének kibővített változata. Az I. kötet elején ugyanis csak egészen röviden, mintegy "távirati stílusban" vázoltam fel az újabb régészeti kutatások eredményeit, mert nem akartam mindjárt a könyvsorozat kezdetén úgyszólván elriasztani az olvasókat a régészeti lelőhelyek, kultúrkörök, kerámiatípusok tömegének száraz felsorolásával és részletes tárgyalásával, ami meglehetősen egyhangú olvasmány lett volna. A három előző kötettel azonban, úgy gondolom, már eléggé előkészítettem az érdeklődő olvasóközönséget e rágós falat megemésztésére. Semmi esetre sem mondhattam le ugyanis a nyugat-eurázsiai régészeti kutatások mai állásának részletekbe menő, aprólékos ismertetéséről, mert őstörténeti és nyelvtörténeti szemléletemben központi helyet foglalnak el az utóbbi évtizedek ásatásainak eredményei, s egész koncepciómat végeredményben legfőképpen a régészet tárgyi tényeire alapozom. Ez az eljárás éles módszertani ellentétben áll az őstörténet-kutatásban és nyelvtudományban eddig általánosan alkalmazott, ún. *spekulatív vizsgálati módszerekkel*, amelyek lényege az, hogy a kiindulópont minden esetben valamilyen töb-

bé-kevésbé ésszerű, vagy legalábbis nem eleve lehetetlen munkahipotézis, amihez azután az ún. segédtudományokból igyekeznek alátámasztó adatokat összegyűjteni. E szemléletmód keretében természetesen domináns szerep jutott a történeti nyelvészetnek, különösen azóta, mióta a hangtörvényekkel és a szabályos hangváltozásokkal megfoghatni vélték a nyelvek fejlődésének, elágazódásainak, kapcsolatainak mintegy természettudományos egzaktssággal nyomon követhető szakaszait. Így tehát a nyelvészet kb. 120–130 év óta mindenféle őstörténeti kérdés legfőbb tudományszakának számított, s mellette az egyéb rokon diszciplínák, mint például a szűkebb értelemben vett őstörténet-kutatás, a néprajz, de az embertan és a régészet is, csak a segédtudományok szerepét tölthették be. Feladatuk gyakorlatilag abban merült ki, hogy a nyelvészek különböző nyelvrokonsági, nyelvfejlődési, sőt mi több, ősműveltségi, ősnépi és őshaza-meghatározási hipotéziseihez kiegészítő adatokat szolgáltathattak. Ha pedig valamilyen történelmi forrás, néprajzi adat, embertani tény vagy régészeti lelet nem volt beleilleszthető az éppen divatos nyelvtörténeti vagy egyéb munkahipotézisekbe, akkor ezekről egyszerűen nem vettek tudomást (vö. pl. az obi-ugoroknak a magyarságtól teljesen elűtő embertani képével, ami már a múlt század vége óta közismert tény, de a finnugor nyelvészeti indíttatású magyar őstörténet-kutatás mindmáig nem hajlandó tudomásul venni).

Magam viszont fordított módszerrel dolgozom. Semmiféle előre megfogalmazott munkahipotézist nem állítok fel, hanem legelőször a régészet konkrét tényeit gyűjtöm össze, s csak ezután igyekszem a leletekben, kultúrkörökben, valamint ez utóbbiaknak a leletekből kibontható összefüggéseiben, párhuzamaiban, egymáshoz való időbeli és térbeli viszonyulásaiban megnyilatkozó egykori őstörténeti képet megragadni és lehetőség szerint ellentmondásoktól mentes logikus rendszerbe foglalni. Számomra tehát a régészet nem segédtudomány, hanem éppen ellenkezőleg: a történeti nyelvészetet és az őstörténetkutatást tekintem a régészet segédtudományainak. Szemléletemben mindenféle spekulatív nyelvészeti és őstörténeti hipotézis vagy koncepció kizárólag

annyiban nyer létjogosultságot, amennyiben ellentmondásoktól mentesen összhangba hozható a régészeti kutatások mindenkori állásával.

Meggyőződésem szerint a jövőben csakis ezzel a régészeti súlypontú őstörténet-kutatással lehet megbízható, szilárd eredményeket elérni, mert amint könyveimben sokszorosan megmutattam, az eddig alkalmazott nyelvészeti orientációjú spekulatív vizsgálati módszerek sorozatosan zsákutcába vezettek. Gondoljunk csak az előadásom elején említett uráli–finnugor őshaza-meghatározási kísérletek csúfos kudarcára: olyan területeken kerestek "őshazákat", ahol a kérdéses időszakban nem éltek emberek. Mellesleg megjegyezve, ez a megállapítás pontosan ugyanígy vonatkozik a Közép-Ázsiától Skandináviáig terjedő különböző indogermán őshaza-hipotézisekre is: egyetlen, indogermán őshazaként feltételezett területen sem mutatható ki Kr. e. 2000–3000-et megelőzően élelemtermelés, hanem mindenütt csak halász–vadász hordákat találunk, a fentebb bemutatott rendkívül alacsony népsűrűséggel. Ez a tény viszont gyakorlatilag kizárja, hogy ezeken a területeken bármiféle kompakt "alapnépeség", még kevésbé nagyobb térségben egységesen beszélt ősnyelv kialakulhatott volna. Már ebből az egyetlen példából is világosan felismerhető, miért kell őstörténeti kérdések eldöntésekor legelső sorban a régészet tényszerű tárgyi eredményeire támaszkodnunk, és mindenféle, pusztán nyelvészeti megalapozású koncepció hitelét csakis a régészeti kutatások eredményeihez mérnünk.

A IV/1-es kötetben tehát az olvasó megtalálja a nyugat-eurázsiai régészeti kutatások mai állásának tömör, kézikönyvszerű összeállítását. Ebből a régészeti felmérésből egyértelműen megállapítható, hogy a földművelés, állattenyésztés, azaz az újkőkor vagy neolitikum Elő-Ázsiában több évezreddel korábban megkezdődött, mint Nyugat-Eurázsia bármely más területén. Az élelemtermelő gazdasági forma viszont kb. százszor annyi ember megélhetését teszi lehetővé, mint a halász–vadász fokozat. Így Elő-Ázsiában a neolitikum kialakulása után valószínű demográfiai

robbanás következett be, a népesség mintegy két évezred alatt megszázszorozódott. Majd – miután a népszaporodás a neolitikus földművelés termelékenységi szintje által megszabott felső határt túlhaladta – kb. Kr. e. 6000-rel kezdődően –, hullámszerűen többszörösen megismétlődő, hatalmas méretű gyarmatosítások következtek be, eleinte a közvetlenül csatlakozó területeken, később azonban lassanként szinte egész Európában és Nyugat-Ázsiában, a legészakibb területeket kivéve, az Atlanti-óceántól Indiáig és az Altajig. Ezeket a szakaszosan bekövetkezett gyarmatosításokat a régészeti leletek világánál pontosan nyomon tudjuk követni, annak ellenére, hogy Nyugat-Eurázsia hatalmas területei régészetileg még csak igen felületesen átkutatottak.

Ezt a gyarmatosítási folyamatot pontosan úgy kell elképzel-nünk, mint ahogyan az utóbbi évszázadokban Észak-Amerika gyarmatosítása végbement. A földművelő, állattenyésztő, később már fémművességgel is rendelkező elő-ázsiai telepések vagy leigázták, vagy kiirtották, vagy pedig északabbra szorították a helyben talált, igen gyér számú halász–vadász hordákat, éppúgy, mint Amerikában is történt az indiánokkal.

E vándorlásokkal kapcsolatban feltétlenül hangsúlyozni szeret-ném azt az eminens fontosságú antropológiai tény, hogy az ún. *kaukázusi-europid nagyrasz, azaz a fehér emberfajta földrajzi elterjedettsége Nyugat-Euráziában szinte pontról pontra meg-egyezik azokkal a területekkel, amelyekre a régészeti leletek tanúsága szerint a tömeges elő-ázsiai neolitikus és kora fémkori gyarmatosító hullámok az idők folyamán eljutottak.* Ez pedig a bizonyosságot megközelítő valószínűséggel arra vall, hogy *Euró-pa és Nyugat-Ázsia lakossága túlnyomó többségében ezen Elő-Ázsiából érkezett földművelő gyarmatosoktól származik.*

S itt kapcsolódik bele ebbe a globálisan szemlélt őstörténeti képbe az az első pillantásra valóban meglepő körülmény, hogy az Elő-Ázsiából ismert legrégebbi kultúrnyelv, a sumér, szinte min-den nyugat-eurázsiai nyelvben százszámra menő szoros szótári párhuzamokkal rendelkezik. Ezeket a nyelvi összefüggéseket az akadémikus európai nyelv- és őstörténet-kutatás – s így termé-

szetesen a finnugrisztika is – dilettánsok és megszállottak fantáziaszüleményeiként értékeli, és vizsgálatukat teljesen tudománytalan hóbortnak bélyegzi. Az egyik legfőbb érv e nyelvhasználatok ellen az, hogy ilyesmi szöges ellentétben áll a hangtörvényekkel és a szabályos hangváltozásokkal, mivel a kérdéses szumér szavak 4–5000 év távlatában sem mutatnak fel úgyszólván semmilyen hangváltozásokat, hanem túlnyomórészt meg egyeznek a mai nyelvek velük összevetett megfelelő szavainak hangalakjaival, illetve csak egészen lényegtelen hangtani különbségeket árulnak el. A másik leggyakoribb ellenvetés szerint a szumér nyelv csak átmeneti jellegű, jelentéktelen, ún. "szigetnyelv" lett volna, amelyet csupán a mai Irak déli felében használtak, de ott sem túl hosszú ideig. Nyilvánvaló tehát – állítják –, hogy semmi esetre sem lehet kontinentális méretű masszív szumér nyelvi hatásokkal számolnunk a nyugat-eurázsiai nyelvekben.

Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk ezt a kérdést, és összevetjük elsősorban az Elő-Ázsiából kiindult, évezredekken keresztül hullámszerűen többszörösen megismétlődő tömeges gyarmatosítások régészetiileg kétségbevonhatatlanul bizonyítható tényével, valamint ehhez szorosan kapcsolódóan a IV/1-es kötetemben bemutatott, több mint 2000 évig tartó abszolút szumér kulturális, politikai és nyelvi dominanciával – nemcsak Dél-Irakban, hanem Elő-Ázsia hatalmas területein, a Perzsa-öböltől az örmény hegyvidékig és Közép-Irántól Kelet-Anatóliáig és a szíriai partokig –, továbbá az előbb említett, szintén cáfolhatatlan antropológiai adattal, s végül, de nem utolsósorban, azzal az igen magas fokon valószínűsíthető felismeréssel, hogy a hangtörvények minden jel szerint nem a nyelvek belső lényegéből fakadó törvényszerűségek, és a hangváltozások szintén nem a nyelvek időbeli fejlődésének csálthatatlan bizonyítékai, hanem elsősorban és legfőképpen a szavak szemantikai szétágazódását tükrözik, nos, ha mindezen szempontokat figyelembe vesszük, alaposan megfontoljuk és józanul mérlegeljük, akkor a kérdéses összefüggések a szumér és a mai nyelvek között egyszeriben érthetőkké, sőt egyenesen szükségszerűen elvárhatókká válnak. Ilyen körü-

mények között viszont éppenséggel az akadémikus nyelvészetnek és őstörténet-kutatásnak a szumér nyelvhasonlítások elleni fent említett érvelési módját nevezhetnénk fantáziaszüleménynek vagy akár tudománytalan hóbortnak is, mivel kétségkívül igen nagyfokú őstörténelmi ignorancia kell annak feltevésére, hogy az előbb említett, ismételt és tömeges elő-ázsiai gyarmatosításoknak semmiféle nyelvi nyomai sem maradtak volna fenn.

Végeredményben tehát ezek a régészetileg egyértelműen kimutatható tömeges elő-ázsiai gyarmatosítások elengedhetetlené teszik a szumér nyelv fokozott figyelembevételét mindennemű jövődóbeli nyelvvizsgálatnál, mégpedig nem csak szumér–magyar, illetve szumér–finnugor viszonylatban, hanem éppúgy a többi nyugat-eurázsiai nyelvcsoporthoz, nyelvcsalád nyelvfejlődési és nyelvhasonlítási vizsgálataiban is. *Vagyis – s ezt jól jegyezzük meg magunknak – nem valamiféle "exkluzív" szumér–magyar nyelvhasonlításról vagy netalán népi leszármaztatásról van szó, hanem ennél sokkal, de sokkal nagyobb horderejű nyelvtörténeti kérdéssről.* Nevezetesen arról, hogy ezek a még ma is tömegesen található, igen szoros és frappáns szumér nyelvi megfelelések Nyugat-Eurázsia szinte valamennyi nyelvében, régészeti és őstörténeti ismereteink mai fokán csakis egy ősi nyelvi koiné, azaz nyelvközösség, illetve közlekedő nyelv vagy lingua franca egykori létezésével magyarázhatók az elő-ázsiai térségben, az ottani neolitikus és korai fémkori időkben.

E nyelvközösség nyelvi elemeinek tömege az Elő-Ázsiából kiindult földművelő, állattenyésztő, majd később már fémművességgel is rendelkező gyarmatosokkal jutott el Európa és Nyugat-Ázsia délebbi területeire, s ez új lakóhelyeken az idők folyamán egyfelől saját belső fejlődés útján eleinte nyelvjárásokra, később önálló külön nyelvekre oszlott, másfelől pedig a halász–vadász őslakosság nemzetiségi, törzsi nyelvei a közöttük vagy közvetlen szomszédságukban élő elő-ázsiai gyarmatosok nyelvjárásait többé-kevésbé eltorzítva – pidginizálva – kisebb vagy nagyobb mértékben átvették, illetve beépítették saját nyelvszerkezetükbe, oda-idozították a maguk hangrendjéhez. Ez a pidginizáció – francia

gyarmati területeken kreolizációról beszélünk – a legtöbb volt európai gyarmaton már alig 100–200 éves gyarmati uralom után kifejlődött, mennyivel inkább be kellett tehát következnie az egykori elő-ázsiai gyarmatokon, amelyeken a gyarmatosítás sokkal hosszabb ideig tartott, s ráadásul a gyarmatosítók és az őslakosság közötti kultúrkülönbség is sokkal nagyobb volt, mint a modern európai gyarmatokon.

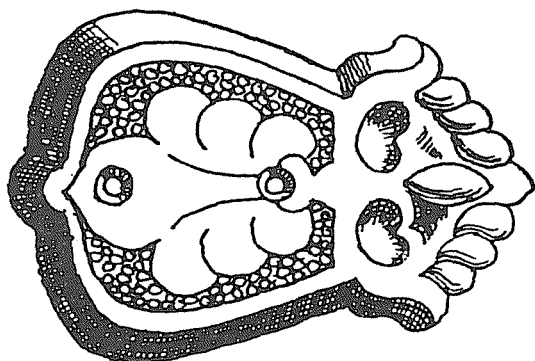
Ha most ezt a nyelvfejlődési szemléletet átvisszük a magyar és a finnugor nyelvek rokonsági viszonyára, ez magyarán azt jelenti, hogy az ún. uráli–finnugor nyelvcsalád esetében nem genetikusan, azaz *leszármazásbeli nyelvrokonsággal állunk szemben, hanem csupán sok kis paleolitikus–mezolitikus halász–vadász közösség eredetileg különálló nemzetiségi nyelveinek egy délről érkezett, elsőprő kultúrfőlnnyel rendelkező földművelő–állattenyésztő–fémműves népcsoport nyelvének domináns hatásaira bekövetkezett részleges nyelvkiegyenlítődéseről, vagyis egy ún. areális nyelvszövetségről beszélhetünk*, éppúgy, ahogy ezt az újabb tárgyilagos indogermanisztikai kutatások az indogermán nyelvek kialakulása mikéntjének esetében is megmutatták.

Ez a konvergens nyelvi fejlődés eleinte nyilvánvalóan csupán a mindennapi érintkezés szükségleteire korlátozódott, főleg a cse-rekereskedelemben (a finnugoroknál prémek!) elengedhetetlen kölcsönös megérthetőség fogalomkörére, s csak huzamosabb egymás mellett vagy egymás között élés és állandó, rendszeres kapcsolatok révén fokozatosan került sor arra, hogy a déli kultúrnyelv szavai és nyelvtani elemei tömegesebben átjutottak és beépültek az őslakosok nyelvjárásainak szerkezetébe és hangrendjébe.

A kérdéses, déli eredetű kultúrnyelv pedig a régészeti leletek tanúsága szerint azon telepések nyelve volt, akik Kr. e. 2000 és 1500 között több hullámban tömegesen előzönlöttek a Dél-Urál vidékét és az Oka, Káma, Középső-Volga, Ufa, Urál, Ob, Irtis folyók mellékét (bel novói, abasevói, gerendavázás és katarombasíros kultúrák Kelet-Európában, andronovói műveltség Nyugat-Ázsiában). A telepések nyugatabbi részlege zömmel Transzkau-

káziából és a Kubán-kultúra területéről érkezett, a keletebbi, Ob–Irtis vidéki csoportok pedig a dél-turkesztáni korai bronzkori kultúrkörből (Namazga IV. és V. periódusa), azaz mindannyian az elő-ázsiai őskultúrák elsődleges gyarmati területeiről, amely helyeken az elő-ázsiai telepések már jóval korábban, a Kr. e. V. évezreddel kezdődően meghonosították az élelemtermelő gazdasági formát.

Magam e déli, végső fokon elő-ázsiai eredetű Volga–Urál–Ob vidéki korai bronzkori gyarmatosok nyelvét tekintem a magyarban található tömeges szumér nyelvi párhuzamok forrásának. E tekintetben teljes mértékben csatlakozom László Gyula azon nézetéhez, hogy a finnugor nyelvlánc részleges areális egységesedésének forrása az ősmagyar nyelv lehetett: ennek domináns hatása-ira egyenlítődték ki többé-kevésbé az egyes finnugor nemzetségek, törzsek eredetileg különböző nyelvei (l. László Gy.: Őstörténetünk, 1981, 43. old.). Míg azonban László Gyula a szvidéri kultúra népességével kapcsolja össze az előmagyarokat, addig én e Dél-Urál vidéki, végső fokon elő-ázsiai eredetű gyarmatosokban látom a magyar nép és nyelv fokozatos kialakulásának legkorábban megfogható kezdeteit.

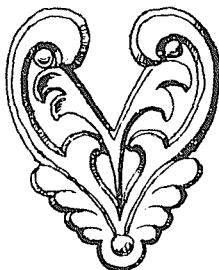

Ajánlott irodalom

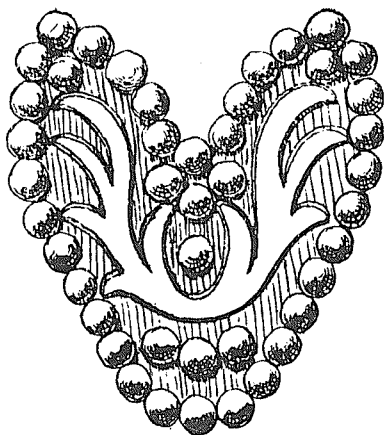
- Badiny Jós Ferenc: Káldeától Ister-Gamig I. A sumir őstörténet. Buenos Aires, 1971.
- Badiny Jós Ferenc: Az Ister-gami oroszlánok titka. Buenos Aires, 1979.
- Baráthosi Balogh Benedek: Szumirok. Buenos Aires, 1973.
- Bobula Ida: A szumir–magyar rokonság. Buenos Aires, 1962.
- Bobula Ida: Kétezer magyar név sumir eredete. Mexico, 1969.
- Bobula Ida: Sumerian Affiliation. A Plea for Consideration. Washington, 1951.
- Childe Gordon: Vorgeschichte der europäischen Kultur. 1949.
- Csőke Sándor: A sumer ősnyelvtől a magyar élőnyelvig. New York, 1969.
- Csőke Sándor: Sumir–magyar egyeztető szótár. Buenos Aires, 1970.
- Csőke Sándor: Sumer–magyar összehasonlító nyelvtan. Argentína, 1972.
- Csőke Sándor: Sumer–finnugor–mongol–török összehasonlító nyelvtan I–II. 1974–1976.
- Csőke Sándor: A magyar nyelvben továbbélő sumer. Sumer–magyar tanulmányok III.
- Csőke, Alexander: Sumerisch–ungarische vergleichende Grammatik. Austria, 1980.
- Daimel, Anton: Sumerisches Lexikon I–IV. kötet. 1928–1933.
- Daimel, Anton: Sumerische Grammatik. 1939.
- Érdy Miklós: A sumir, urál–altaji, magyar rokonság kutatásának története. New York, 1974.
- Fettich Nándor: Újabb adatok az őskori kocsihoz a Kárpát-medencében. Ethnográfia (Bp.), 1969.
- Gosztony (Gosztonyi) Colman-Gabriel: Dictionaire d'étimologie sumérienne et grammairale comparée. Paris, 1975.
- Gosztonyi Kálmán: Összehasonlító szumer nyelvtan. Svájc, 1975.
- Götz László: Keleten kél a nap I–IV. 1981–1984. Az ötödik kötet kiadása folyamatban
- Hérodotosz: Historien (H. W. Haussig magyarázataival). 1955.
- Komoróczy Géza: A szumir irodalom kistükré. Bp., 1970.
- Komoróczy Géza: Gilgames. Agyagtáblák üzenete. Bp., 1974.
- Klanicz Nándor: Agyag istenek. Bp., 1974.
- László Gyula: Őstörténetünk. Bp., 1981.
- Makkai J.: A tartariai (Alsótátárlaka) lelet és Délkelet-Európa újabb kőkora. Alba Regia 4. 1966.
- Makkai J.: A tartariai (Alsótátárlaka) táblácskák. Magyar Tudomány, Bp., 1970.

- Novotny Elemér: Sumer–magyar. Svájc, 1977.
- Oláh Béla: Édes magyar nyelvünk szumir eredete. Buenos Aires, 1980.
- Oláh Béla: A Nimrud hagyomány. Buenos Aires, 1985.
- Padányi Viktor: Sumir magyar nyelv. Ausztrália, 1961. Keleti Figyelő
- Perlov, Borisz: Tatárlaka üzenete. Oroszul: Tehnik i Mologyezsz, 1975/12.
Magyarul: Forrás, 1981. november
- Soproni S.: A budakalászi kocsi. Folia Archeologica, Bp., 1954. VI.
- Torma Zsófia: Sumér nyomok Erdélyben. Buenos Aires, 1972.
- Trubetzkoy, N. S.: Gedanken über das Indogermanenproblem. Acta linguistica 1. 1939.
- Varga Zsigmond: Ötezer év távlatából. Debrecen, 1942.
- Varga Zsigmond: Az ősmagyar mitológia szumir és urál–altaji öröksége. San Francisco, 1956.
- Magnus Magnusson: Ásóval a Biblia nyomában. Bp., 1985.
- Vlassa, N.: Kulturelle Beziehungen des Neolitikums Siebensbürgens zum Vorderen Orient. Acta Musei Napocensis 7. 1970.
- Vlassa, N.–Saveanu, S.: Meglátogattak-e bennünket a sumérok? Magyar Őskutatás II. 6. 1977. Buenos Aires. Románul: Magazin, 1970. dec. Bukarest
- Woolley, L.: Mesopotamien und Vorderasien. 1961.
- Zakar András: A sumer hitvilág és a Biblia. Garfield, 1973.
- Zakar András: A sumer nyelvről. Svájc, 1975.
- Zakar András: A magyar őstörténet felé. Buenos Aires, 1978.
- Zürichi Magyar Történelmi Egyesület: Magyarok őstörténete. Összefoglaló áttekintés. Budapest, 1992.

STAMLER IMRE
**SOMOGYORSZÁG
ŐSI VASTERMELESE**

A közelmúltig nem gondolt, nem mert gondolni senki arra, hogy Somogyban valamikor vaskohászat lehetett. Még akkor sem gondoltak vaskohászati rendszer létezésére, amikor a leletek megjelentek, szaporodtak. Arra pedig, hogy ezek az "ősi" leletek magyarok lehetnek, végképp nem mert gondolni hosszú ideig senki.

Az első leletekre a különféle szakemberek különféle válaszokat találtak, magyarázataik nem támaszkodtak tudományos vizsgálatokra, elemzésekre, a leletek ezért nem kapták meg a kellő figyelmet, értékelést, a fontosságot nem ismerték fel, ezért többségük teljesen megsemmisült, eltűnt. Így történt a kötcsei, részben a Kaposvár melletti és az első zamárdi leletekkel. Ez volt a sorsa a Bogátnál kiásott "kohóknak", ha valóban azok voltak, amiknek a munkások meséje mondta.

Minderről Magyar Kálmán figyelemre méltó tanulmányában olvashatunk, melyet 1983-ban írt a somogyi vasművességről. Érdeme ennek az írásnak, hogy feltételezi magyar vaskohászat létezését, ráirányítja a figyelmet egyes szolgáltató falvakra, és idézi az okleveleket, melyekben királyi kovácsokról van bizonyíték Vityán és másutt.

Véleménye szerint Somogyban a XI–XV. században lehetett vaskohászat, ebben az időben működhetek erre bucakemencék az ispánsági központok körzetében lévő, vasipari szolgáltatást jelölő helynevek környékén.

Sajnálattal állapítja meg összegzésében, hogy ebben a körzetben feltételezésre nincs sehol bizonyíték: kemencék, fúvók, szerzőmök, műhelyek stb. Mindössze fúvókát és salakot találtak csak Kaposvár mellett és Zamárdiban, Kötcsén pedig salakot.

A felsorolt leletek, adatok alapján, a tájékoztatók, munkások elbeszélése, a Kaposvár melletti vasolvasztó telep eldőzerolása-kor felvett metszet alapján a kohókat imolai II. típusúaknak határozta meg.

Úgy gondolom, tárgyilagosan megállapíthatjuk, hogy ennél többet mondani a tanulmányában felsorolt bizonyítékok alapján nem lehetett.

A frontáttöréshez telepekre, lelőhelyekre, feltárásokra, régészeti kutatásra volt szükség, vagyis egyértelmű igazolásra.

Új helyzet, új feltételezések

1986–87-ben Zamárdiban Gömöri János sürgős feltárásba kezdett, mivel az itteni, évtizedek óta ismert telep veszélybe került. Az ásatás alkalmával salakokat, fúvókat, kohók alapjait, töredékeit és egyéb leleteket találtak, melyeknek a korát az avar időkre tették s kapcsolatba hozták a Nyugat-Dunántúlon talált leletekkel hasonlóság és a közeli nagy avar temető feltárása alapján. Az itt talált kohók az eddigi vizsgálatok szerint nem magyar eredetűek, nem imolai típusúak. Nem találtak eddig olyan bizonyítékokat, melyek magyar átmenetre utalnának.

Újabb állomást eredményezett a kutatáshoz, hogy Somogyvámos határában, a Deseda melletti Bogát közelében, a hajdani Tepej falutól 150–200 m-re vassalakot találtunk. Nem hittük kezdetben, nem mertük állítani, hogy ez ősi magyar, avar kohászat nyoma. Éreztük, valami rejtélyes üzenet van a tenyerünkön, de nem tudtuk szólásra bírni, és féltünk attól, hogy azt halljuk, amit hallani szeretnénk, s nem azt, amit a leletek mondanak. Ezért szakértőhöz fordultam, majd cikkben is jelezni akartam: ezek az üzenetek messze vezethetnek bennünket, a honfoglalás korába, hisz Bogát fejedelem helyneve közelében találtuk a vassalakot. A lektor válasza az volt: "ha valaki a mezőt járja és régészeti leletek után kutat, ne képzelje magát régésznek, mert ez optikai csalódás"! Nem vitatom, nem vitattam ezt az igazságot, elhallgattam, hisz a bizonyítékom nem volt elég.

Mivel legelső próbálkozásomra nem kaptam kellő szakmai érdeklődést, sőt elutasítás volt a bérem, némán és egyedül kezdtem bizonyítékok keresésébe 1988 februárjában. A helyzet, a körülmények elemzése alapján biztos voltam, hogy valamit találni fogok és igazolni tudom feltevésem. Megjelentem újra Tepej mellett, és a gyümölcsényi határban megtaláltam kohók feltört faldarabjait, fúvót, salakok tömegét az őszi szántáson. Több he-

lyen piroslott a föld az ősi égetéstől, s fekete volt a hajdani faszéntől, a hajdani munkák által...

Ekkor biztos voltam igazamban, és újra szakértőkhöz fordultam. Hivatalosan jelentettem az első telepek létezését. A jelentés a meglepetés erejével hatott, s szövetségesekeket, ellenzéket szült. Volt, aki a bizonyítékok dacára kétségbe vonta, s van, aki mindmáig kétségbe vonja a kohók létezését, s találkoztam olyan emberrel is, aki még akkor is kételkedett, amikor a kiásott kohókat látta!

A helynevek ősi magyar volta alapján úgy gondolom, itt magyar kohók lehetnek, s meg kell vizsgálni a többi ősi magyar vezéri helyneveket és környékét, hátha ott is érvényes, amit itt igazolunk. Felmértem környékünk helynevei, földrajzi történelmi feltételei elemzésével a megye középső sávját, majd terepjárásra indultam.

Két hónapon belül, április elejére bizonyítani tudtam, hogy Somogyban feltételezhetően ősi magyar kohászat volt, vélhetően a X. században, mivel olyan helyneveknél találtam a leleteket, akiknek a neve X. századi.

Nem tudom, ha Magyar Kálmán általam sokra értékelt cikkét felfedezéseim előtt ismerem, akkor is elindulok-e vele ellentétes úton. Én ugyanis kizártnak tartottam, hogy a XI–XV. században lehetett a somogyi vaskohászat, ma is ezt állítom. Vagyis én más úton és más feltételezések, más módszer alapján jutottam el ahhoz, amihez ő is eljutott: Somogyban valóban lehetett magyar vaskohászat! István és utódai centralizált hatalma nem tette indokolttá a somogyi vastermelést. Valószínűleg igaz, hogy István uralma idején két vasipari központ létezhetett csak. A többinek a vezéri hatalom kimúltával el kellett tűnnie, a megyék a két központból megkapták a szükséges vascipókat feldolgozásra.

Nemcsak a zamárdi ásatás eredményeinek ismerete, de a Tepej helynév (mely török, talán avar eredetű!) és a közelben található lovassíros avar temető alapján az is feltételezhető, hogy talán volt itt avar és magyar egybenövés. Ez az itteni lelőhely komplex feltárását igényli. 10 hektáron vannak leletek. Gyümölcsény neve megtalálható nemcsak oklevelekben, de Anonymusnál is.

Nem kívánom cáfolni Magyar Kálmánnak azt a feltevését, hogy a szolgáltatást megnevező helyneveknél is (Vasad, Csitár, Vértés, Kovácsi, Ötvös) kell vasművesség nyomait keresni. Ezeknél a típusú neveknél az ország különböző pontján valóban vannak vasművesség nyomai, de néhány helyen kohók is. Jártam több helyen magam is, de sajnos mindhiába. A kudarc ellenére menni kívánok e helyekre, hátha találunk mégis. Nem restelleném, ha találnánk feltételezésem dacára XI–XV. századi kohókat!

Máshol, úgy tűnik, törvényszerűen találtam bizonyítékokat!

Hol vannak a vaskohászati telepek?

Eddig minden telephelyet ősi nemzetségfői, fejedelmi, duxi szálláshelyek közelében találtunk.

Ez irányította rá a figyelmemet hasonló összefüggések keresésére már ismert, feltárt vaskohászati rendszerekkel. Vajon ott kiknek a helyneve található?

Így ismertem fel, hogy a magyar fejedelmek, urak bizonyára tudatosan úgy szervezték uralmukat, hogy szálláshelyük a vastermelés közelében legyen.

Vizsgáljuk meg részletesebben a karhászok viszonyát a vaskohászattal. Feltételezéseim szerint az ő hatalmuk emelkedése és bukása jól nyomon követhető eddigi ismereteink alapján is a dunántúli helynevek és ismert telepek alapján.

Feltételezéseim szerint a legfontosabb vasművességi, vastermelői központokban kezdetben a kendek népei dolgoztak. Erre következtethetünk a kende méltóság nevének jelentéséből ("akié a Nap")!

A Nyugat-Dunántúlon lévő vaskohászati tevékenységüket két helynév igazolja: Szarvaskend és Kendszék. "Vasverőszék a Kurszán nemzetség kend-jeinek 10. század eleji települései" (Zsámboki: Magyarország ércbányászata, Közlemények, Miskolc, 1982.).

Bizonyára Kurszán halála után jelennek meg a karhászok a Nyugat-Dunántúl Vashegyének környékén, Sopron és Szombathely közelében.

Tétény helyneve a Fertő-tó keleti részénél és ettől nyugatabbra található (Györffy: István király és műve, Bp. 1983. 33.). Fia, Harka helyneve a Fertőtől délre Sopron közelében volt. Itt Gömöri János vaskohászati telepet tárt fel. Kál karhász helyneve ettől délkeletre található, olyan falvak közelében, ahol kohókat tártak fel (Repcevis, Szakony, Zsidány stb.). Bogát karhász udvarhelye Györffy kutatásai szerint a Gyöngyös patakánál volt. Ez a patak fogja közre a vasipari központot (Magyarország története, Bp. 1984. 630. o.). Ugyanitt található Bulcsu helyneve (Bucusu). Feltűnő a központ környékén a Bő helynév. Árpád leszármazottjai közül Tevel és Sur neveit találjuk e területen.

Bizonyára ez a helyzet megengedi azt a feltételezést, hogy a vezérek valóban odafigyelhettek a vaskohászatra, ellenőrizték azt, birtoklásáért harcot folytattak, s akik a legjobb területeket szerezték meg, akiknek a legjobb kohászokat sikerült szolgálatba fogni, azok a hatalmi emelkedésben sikereket értek el. Szerintem a karhászok azért tudtak versenyben lenni Bulcsu bukásáig, mert ezt a vastermelő területet birtokolták. Ez magyarázza Tétény, Bogát, Bulcsu politikai jelentőségét, különféle sikereit!

Hasonló következtetéseket vonhatunk le az Árpád nemzetség és a vaskohászatuk vizsgálatából. Feltételezésem szerint Árpád vaskohászati központja a Mecsek környékén volt. Az itteni Vashegy közelében található Árpád helyneve, Szabolcsé, Tarhosé, Tormásé, majd Gézáé, aki a Vashegy melletti Pécsváradon választott magának udvarhelyet.

Bizonyára Árpád leszármazottaié volt Nyírvasvári környéke, a bihari vastermelő központ, s más terület is. Ha a Dunántúlra figyelünk, azt látjuk, hogy Árpád fia bizonyára használta a Veszprém környéki vasolvasztás lehetőségeit, talán az e környéken talált kohók neki dolgoztak, és kiterjesztette a hatalmát Somogyra is. Három somogyi helyneve ezt bizonyítja. Feltételezéseim szerint a közelben nemcsak a zamárdi és kötcsei lelőhelyek igazolhatják a korai vaskohászatot, hanem majd azok is, amiket ezután fogunk találni.

Fia, Fajsz helynevénel megtaláltunk egy vaskohászati telepet. Gömöri János 1988-ban feltárást végzett itt, s feltárta 18 kis kohó alapjait, tartozékait, köztük olyan kohót is talált, mely mintegy 70–75%-ban teljes, és remény van a rekonstrukcióra. A sok fúvó, salak, gypvas cserepek mellett több vascipót is megtaláltak. Remény van arra, hogy az elkövetkező időszakban sor kerüljön ősi módon vasolvasztásra, és az egész telep feltáráásával azt is ki lehet számítani a fúvók megszámlálása után, hogy a telep mennyi vasat termelt működése idején!

Sur és Taksony helyneve található még Somogyban az Árpád-leszármazottak közül, és természetesen Koppányé. Különösen izgalmas feladat megkeresni a Koppány (Kupa) helynevek közelében lévő kohókat. Ha Koppány szembe mert szállni Istvánnal, bizonyára elegendő vassal rendelkezett. Helynevei Somogyban több helyen megtalálhatók, de csak a Kaposvár mellett megsemmisült telep még az igazolás esetleges kohászatára.

Kupavár mellett a Nádasdi pataknál sajnos a telepet eldőzerolták, s csak a fúvók tanúsítják a kohászat létét, és az itteni település neve: Zselic. E név jelentése vas. Itt alapította később a Győr nemből származó Atha Nádor monostorát. A Zselic összeköti ma is Somogyot a Mecsekkel. E táj neve talán nem véletlenül származik a vas névből!

Koppány Balaton közelében lévő helyneve mellett olyan nevek találhatók, mint Lelle (Lehel-Lél), Csaba, Rád, Somod és a már említett Jutasé! A vaskohászat létezésére nemcsak a Kőtcse közelében talált két lelőhely utal, hanem a Tömörd, a Tarhány, Tárkány (Táskány) helynevek, a sok törzsi helynév, a különféle szolgáltatást jelentő helynevek.

A karhászok helynevei Somogyban is megtalálhatók (Kál, Bogát, Bulcsu).

A Deseda mellett Bogát közelében találtuk meg eddig a legtöbb lelőhelyet. Ennek egyelőre az a magyarázata, hogy itt volt módunk alaposabb kutatásra.

A Deseda egyik ágánál (Gillai árok), Somogyváros határában van az eddigi leginkább felkutatott terület. Itt Költő László vezeté-

sével feltárást végeztünk. 23 kohó alapjai tárultak elénk, közülük néhány 20–30%-a, s kettőnek 45–55%-a maradt látható. Mivel itt szántásban találtuk a leleteket, kevesebb az esély épebb kohók megtalálására – de van remény! Eddig ott kerestünk, ahol a legtöbb törmelék volt a felszínen, tehát a rombolás a legerőteljesebb volt. Teljes kohókat ott remélhetünk, ahol a felszínen kevés a törmelék. Jelzés sokfelé van, a műszeres vizsgálat bizonyára segítségül áll a kereséshez, így megtaláljuk azokat a kohókat is, amikre ma nem utalnak törmelékek.

Találtunk a Deseda galambosi ágánál is leleteket, de itt mindent úgy elromboltak, hogy a kutatás nem célszerű.

A tepeji feltárást alatt álló terület Bogáttól 3 km-re van mindössze, tehát feltételezhető, hogy Bogát számára olvasztották itt a vasat. Nem elképzelhetetlen az sem, hogy a vasolvasztók avarok voltak. A Tepej helynév eredete és a közeli avar lovassír és egyéb sírok, a talált cserepek erre is feltételezést engednek.

Fel kell tárnai a Deseda másik ágánál (Csollányosi árok) egy nagy telepet. Ez is akkora, mint az előbb említett Tepej melletti, de ez még közelebb volt Bogát szálláshelyéhez, mindössze 1–1,5 km-re. Feltűnő, hogy itt a cserepek változatos tömegét találjuk a környéken. A Tepej melletti erdőt is kutatni kellene, hisz a patak másik oldalán is élet lehetett, talán telepek, lakóhelyek voltak ott.

Délebbre (3 km-re) Magyaregresen a Vasaskerti dűlő neve is vasművesség leleteire utalhat. Ettől 1 km-re, a hajdani Ders falu helyén, két vassalak-lelőhely is vasművesség hajdani létezésére ad reményt. Ezeken a helyeken is további vizsgálatokra van szükség!

Meg kell vizsgálni a Rinya melletti Alsóbogáton lévő Vasszaros táblában talált lelőhelyet, telephelyet is. Erre a közeli Ötvös falu helyneve is ösztönöz, hisz az ötvösöknek a vasművességhez is közüik volt. Ugyanígy a közeli Kutas határában található Kális helynevek, melyek talán a vasművességgel, ötvösmunkákkal foglalkozó kálizokra utalhatnak.

A Rinya mellett, Felsőbogátnál is találtak a 70-es évek elején ősi kovácsműhelyt, kovácsszerszámokat. Ezt akkor a régész rómainak határozta meg, de szerintem valószínűleg magyar volt.

Sajnos a leletek eltűntek, a lelőhelyet hiába kerestem fel, mindig vizsgálhatatlan volt a terület, mert olyan növényzet borította a szántást!

Feltűnő, hogy Bogát helyneve nemcsak a Nyugat-Dunántúlon és Somogyban található a vasolvasztó telepek közelében, de ezt tapasztaljuk Pécsen, illetve Pécsváradnál, és így van ez Nyírvasvárinál is – sőt Erdélyben is. Mindez talán jól példázza, hogy Bogát karhas miért emelkedhetett a gyula méltóságba éppúgy, ahogy ez valószínűleg Téténnyel is történt.

Fontos feladatnak tartom, hogy Kál és Bulcsu somogyi helyneveinél is keressük a vaskohászat nyomait.

Ahogy a Nyugat-Dunántúlon a vastermelő központban Bő helynév található, Somogyban is van ilyen. Bű pusztá határában, közvetlenül a Magyar Kálmán által feltárt ősi nemzetségfői központ és temető közelében két telepet találtam kohók darabjaival, salak és fúvókák töredékeivel. Három hektáron érdemes kutatni itt. Bű (Bő) Györffy szerint Somogy honfoglaló nemzetségének feje volt. Talán azonos azzal az Üsübü nevű vezérrel, aki Somogy hódoltatója, aki Árpád megbízásából Veszprémet is elfoglalta, s akitől a Szalók nem is származik, s akinek Erdélyben is leszármazottai maradtak. Mivel Bűn már a X. századi magyar tartózkodás régészetiileg is bizonyított, nemcsak a monostor, de a temetők és bizonyos települési feltárás is volt, a sokoldalú vizsgálódásra itt van a legnagyobb lehetőség. Bű falu a területbejárásunk szerint nagy kiterjedésű lehetett. Sajnos a település feltárása még nem kezdődött meg, elmaradt.

Fontos telephelyeket találtunk Somodorban, hármat is. E telepeket azonban még szeretném a feltárások előtt vizsgálni és vizsgáltatni, mivel itt fúvót és kohófalakat nem találtunk a szántáson. A kutatás itt is fontos lenne, hisz a falu neve a 13. században Sumudur volt, ami talán Somogyország névadójának felel meg. Sumudur-úr, ugyanúgy, mint az Örsúr (Örs-úr): őrsi a hajdani méltóság nevét, a fejedelmek, a törzsfő rangjának nevét: *-úr. A telepek közelében ősi temető, délre két-három km-re Tömörke pusztá található. E névben az ősi magyar kovácsok neve van

benne. Vasverőnek és tömördnek hívták valaha a magyarok a kovácsokat. Tömörke környékét is kutatni kell tehát.

Reményt látok Babócsa nemzeti központ környékén is vaskohászati leletek megtalálására. A dűlőnevek is ezt ígérik (Jada, Bő).

Úgy tűnik tehát, hogy Somogyországban valaha a vezéri helynevek közelében vaskohászat folyt, ezt igazolja, hogy egy éven belül tizenhárom helyen sikerült bizonyítékokat találni, és talán mindez nem lehetett szervezetlen, valamiféle rendszer foghatta át az itteni kohászkozást. Mik a sajátságok, mik a hasonlóságok a megyében talált telepek közt, mik a hasonlóságok, különbségek a másik országrészek telepeivel összehasonlítva, ma még megválaszolhatatlan.

Reméljük, nem sokáig.

Miért lehetett vaskohászat távol az ércbányáktól?

Szinte mindenki elképzelhetetlennek tartotta sokáig, hogy olyan helyeken, mint amilyen Somogy vagy az Alföld, vaskohászat legyen.

Nincs vasérc a közelben, mondják. Honnét a nyersanyag?

Választ kell adni e kérdésre, mert a kohók, a telepek itt vannak, és bizonyára nem véletlenül!

A vaskohókat faszénnel és gypvassal táplálták, és így keletkezett valamiféle nyersvas, vaslepény, amit tisztítottak, tömörítettek, formáltak, majd eszközzé alakítottak át.

A gypvas folyóvizek környékén keletkezett, Fajszon Gömöri János talált belőle, a későbbiek folyamán én is találtam a kohóktól távolabbra, 1,5 km-re, 5–10 kg-os rögök alakjában. Árokásáskor kb. 100 m-en mintegy 100–120 kg gypvasat szórtak félre. Feltűnő, hogy ezek a tömbök mennyire hasonlítanak a nem megfelelően kiégetett salakokra.

Mivel Tepejnél nem valószínű a gypvas, legalábbis nem olyan mennyiségben, mint amennyi a feltehetőleg több száz kohó számára kellett, elképzelhetőnek tartom, hogy a vasércet távolról szállították ide és máshova is.

Ezt egyáltalán nem tartom megoldhatatlan feladatnak. Szeke-
reken, borszákokban állatok hátán a helyszínre lehetett szállíttatni
az ércet.

A törzsszövetség idején, a X. század első felében bizonyára az
ércet éppúgy eloszthatták, mint ahogy tették a sóval. Nem a vasat
osztották el ekkor, hanem az ércet biztosították minden "ország"
számára, minden úr kohászati telepére.

Talán erre utal az, hogy a Nyugat-Dunántúlon, Somogyban,
Baranyában, Veszprém közelében az Árpádok mellett másik fe-
jedelmek, főképp a karhászok helynevei, szálláshelyeinek nyomai
is megtalálhatók, talán valamiféle bizonyítékul.

A későbbi kutatások bizonyára felelnek erre a kérdésre is.

Miért vannak a vezéri helynevek közelében a kohászati telepek?

Bizonyára az előrelátó magyar vezetők a X. században pontosan
tudták, felismerték a vasgyártás stratégiai szerepét. Pontosan
tudhatták, hogy aki megszerzi a vasgyártás monopóliumát, az
megszerzi a hatalom monopóliumát is. Így harc volt a fejedelmek
közt a jó vasérc-lelőhelyekért, még inkább az isteni tudású kohá-
szokért, mesterekért.

Közismert, hogy az ősi időkben szinte minden népnél milyen
tisztelet illette a kovácsokat. Óriási hatással lehetett a laikusokra,
ahogy az ércből vasat csináltak, ahogy az olvasztás történt, ahogy
a folyékony vassal bántak, ahogy formálták.

A fejedelem hatalma függött attól, hogy a kohászok hogy értet-
ték a dolgukat, milyen szakértelmük volt a kovácsoknak. Milyen
művészei voltak a szakmájuknak a magyar kovácsok? Ez László
Gyula írásából is kiderül. A legjobb kovácsok nem voltak képesek
megcsinálni az elmúlt évtizedekben az ősi nyílhegyek megfelelő
formáit! (László Gyula: Árpád népe, Bp. 1988.)

A kovácsoknak feltehetően kultikus szerepük is lehetett.

Mindezekért a fejedelmek úgy őrizhették, úgy becsülhették
kohászaikat, kovácsaikat, mint ahogy ma becsülik az atomtudóst,
a rakétakonstruktőröket.

Miről vallanak az ősi kohók?

A vaskohászati kutatás olyan előnyökkel rendelkezik, ami szinte páratlan. Csak a temetők kutatásával lehet összemérni lehetőségeit.

Több módszerrel viszonylag pontosan mérni lehet az időt. Ezzel értelmet és igazolást adhatunk a településeknek, a helyneveknek. Így talán remény van arra, hogy a legősibb nemzetségszálak helyneveinek gazdájáról ismereteket szerezzünk, életmódjukról, tehetségükről, a kor műszaki színvonaláról stb. Az eddig feltárt somogyi kohók, telepek máris szolgáltak meglepetésekkel, sajátságokkal – és hasonlóságokkal is.

Feltűnő, hogy mindegyik helyen sűrű a telepítés és bizonyos rendszert is fel lehet ismerni a sorokban. A kohók formája, alakja is hasonlóképpen meglepetéseket okozott a szakembereknek. Mindezekről majd a feltáró régészek a vizsgálatok után beszámolnak az érdeklődőknek. Sokan kíváncsian várjuk a magyarázatokat.

A faszenekből következtetni lehet a hajdani növényvilágra, a fák fajtáira, és sok egyébre. Az ilyen irányú vizsgálatok eredményeit is érdeklődéssel várjuk.

Elmondják ezek a kis kohók, hogy évezrede sem voltunk elmaradott, műveletlen barbár nép, mivel olyan műszaki tudás birtokában voltunk, ami megfelelt a kor követelményeinek, ami elégséges volt ahhoz, hogy népünk talpon maradjon az ellenséggel szemben, esélye legyen az élethez, a fejlődéshez, a más népekhez való alkalmazkodáshoz.

Mi legyen a feltárt kohók sorsa?

Bizonyára a telepek többségét vissza kell temetni, nem szabad szabadon hagyni, és bemutatásuk sem fontos.

A legfontosabbakat s legépebbeket múzeumokban kellene bemutatni tartozékaikkal együtt, egyes helyeken szükség lesz emlékhelyeket építeni.

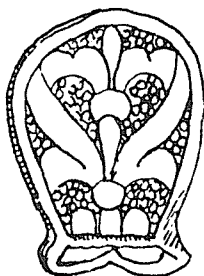
Azt is elképzelhetőnek tartom, hogy más jellegű emlékhelyeken (pl. Somogyváron) egy-két kis kohót be lehet mutatni az eredeti-

hez hasonló módon, formában. Az emlékhelyeken úgy kellene a bemutatás lehetőségeit megteremteni, hogy a tárgyak védve legyenek, de jól láthatóak is, és példázzák tiszteletünket azok iránt, akik nekünk hazát kerestek, hazát építettek, példát mutattak.

Ezt szeretném majd elérni azzal a szerveződő honismereti, a honfoglalás somogyi leleteit felkutató társasággal, amelyik most szerveződik Somogyban a honfoglalás 1100. évfordulójára készülve.

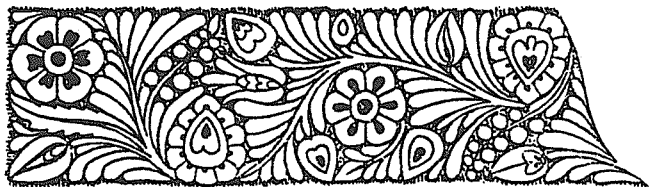
Erre az alkalomra elsősorban a vasolvasztó telepeket akarjuk megkeresni, de más nyomokat is kutatunk, mást is csinálunk a centenáriumra, nemcsak az ünneplés miatt, hanem azért is, mert a lelőhelyek többsége szinte teljesen végveszélyben van.

Remélem, mozgalmunk szövetségeseinkre talál más megyékben is.

- Magyarország története. Akadémia, 1984.
- Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémia, 1983.
- Magyar Kálmán: A középkori vasművesség forrásai és emlékei Somogyban. Iparrégészet, Veszprém, 1982.
- Gömöri János: Jelentés az 1986. évi zamárdi vaskohóásatásról. Lovasnépek vaskohászata Pannóniában. Az őshazától a Kárpátokig, 1985.
- Györfy György: Koppány lázadása S.m.m. 1970.; István király és műve. Gondolat, 1983.
- Bakay Kornél: Kaposvár földjének őstörténete a legrégibb időktől a honfoglalásig. Kaposvár, 1975.
- Tomka Péter: Kis avar néprajz. Avarok a Kisalföldön. Régészeti barangolások Magyarországon. Panoráma, 1983.
- Dienes István: A honfoglaló magyarok. Corvina, 1972.
- László Gyula: A kettős honfoglalás. Magvető, 1978.
- Földes Péter: Ha az ősi krónikák igazat mondanak. Móra, 1982.; Vallanak az ősi krónikák. Kozmosz, 1986.
- Kristó Gyula: Törzsek és törzsnévi helynevek. Magyar őstörténeti tanulmányok. Akadémia, 1977.
- Bartha Antal: Társadalom és gazdaság a magyar őstörténetben. M.ő.t. 1977.
- Somogy megye földrajzi nevei. Akadémia, Bp., 1974.
- Magyarország helységnévtára
- Erdély és a részek térképe és helységnévtára. Szeged, 1987.
- Somogy megye térképe 1855-ben
- Orbán Balázs: A székelyföld leírása. Helikon
- Dümmert Dezső: Álmos, az áldozat
- Bárdos Edit: Avar temető Kaposvár határában S.m.k. 1978.; Előzetes jelentés a pusztaberényi avar temető és Árpád-kori telep feltárásáról S.m.k. 1978.; Középkori templom és temető Kaposvár határában. Somogyi múzeumok közleménye, 1978.
- Müller Róbert: A fonyódi járás középkori településhálózata. Somogy megye múltjából, 1975.

VÁMOS-TÓTH BÁTOR
TAB

A Kiss-féle Jelentés-Adogató Szótár (Bp. 1983.) szerint TAB "talán a német Theobald személynévből ered". Majd így ír: "Kevésbé meggyőző a TAB = Szeréz török szóból való eredeztetése". A fenti értelmezgetés nem sokban viszi előbbre sem a TAB név történeti hátterének felvázolását, sem annak a magyar történelemben, népünk őstörténelmében való részesedési hozzájárulását.

Ezzel szemben a TAMANA SEGÉDTUDOMÁNY Alak+Szerkezeti Világ-Vizsgálata eddig nem-ismert, nem is sejtett káprázatos összefüggéseket tár elénk. Nézzük hát meg:

TAB+ÚR+LÓ: Sziget *Görögthonban* a Korintoszi Öbölben (38.11–22.54), de nálunk BAD+ÚR+LÓ az Erdélyi Kolozs megyében Falu neve, név+szerkezete BAD+ÚR viszont magában nálunk Nyíregyháza Telep-Bokra, de ugyanaz a BAD+ÚR Hegy Nigériában (8.20–11.23) ott a DUNA Domb és UNG+VÁR+ABA Falu szomszédságában! Ugyanaz a BAD+ÚR azután Falu *Új-Guineában* (9.17–148.14) – és ott éppen TAB+ÚR Falu (9.27–147.25) térségében lelhető meg. Abban az Új-Guineában, ahol pl. 1985-ben 38 000 évesre becsült Mezőgazdasági Leletekre (Öntözés) bukkantak. És: BAD+ÚR és TAB+ÚR ott Új-Guinea Központi Tartományában (9.00–148.00) ilyen Kárpát-Azonos Falu-Név+Szerkezetek közelében található: BA+TÁR, PÓHA, HA+MARA, TA+MATA, TÓ+MÓR. Viszont: BATÁR Falu Ugocsában, PÓHAMARA pedig TÚR+KEVE Városunk tartozéka! TAMÁN+TA aztán Somogyban Dűlő Csököly Község határában, de ugyanaz a TAMÁNTA: Falu Myarmárban, Hegy Alaszkában és Patak Kenyában. Ugyanaz a TOMORI végül gyakori Indonéziában és Japánban is.

TAB+ÚR+NOK: Oázis-Patak a Pun-Ösü KERT+ÁGÓ-Tunizsban (36.22–10.27) – ott ilyen további Oázis-Patak Bokorban: CSABA, CSIBA, KASSA, KASZÁS, MAGAR+FA, MURA, ZALA+FA, ZAJ+TI és a SZABIR Falu, majd a NÁDOR és RÁBA Hegy közelében! Idekívánczik: a Marokkói NÁDOR Kikötő-Városnál ömlik a KERT Folyó a Földközi Tengerbe – a Líbiában lévő ÁGÓ Hegytől keletre; köztük terült el az Ókori KERT+ÁGÓ Város, aminek éppen MAGAR volt a belvárosa.

Nálunk TAB része ALSÓ-TABI is; viszont TABI-TABI (Kettőzve!) Sziget a *Salamon Szk*-en (7.40–156.40) és ott ilyen közvetlen szomszédai vannak TABI+TABI Szigetének: KÁL+ONGA Sziget (7.56–156.43), GÁT+ÉRE Város (8.04–156.59), SZÓ+VÁTA Sziget (7.01–157.8). Nálunk Három KÁLONGA is van a Tiszaháton MÁNDOK Község határában, de KÁLONGA ott van az Öt Földrészt további 21 országában is! GÁT+ÉRI: Dűlő GÁT+ÉR Község része Bács megyében, SZOVÁTA pedig Helység és Víznev Erdélyben, de SZOVÁTA Patak Olasz-Etrúriában is ott az ALMA, RIGÓ Patak és TISZA+NÁNA Falu szomszédságában – és SZOVÁTA ugyancsak Patak az Óceáni Fidzsi Szigetén ott pl. ilyen további Patak-Nevek közt: NÁN+GÁTA, RÉVA, VAJNA+UTA, VAJTA+KÁLLA – megannyi Kárpát-Azonos Név+Szerkezet (NÁN+TÚ, Csaba+GÁTA, RÉVA, VAJNA+Faiva, Bán+UTA, VAJTA+Rét, Szili+KÁLLA).

TABI+BUGA Falu viszont a Kárpát-Azonos Mándi Díszjel+Szerkezetű és Magyar+Azonos Öthangú Dallam+Szerkezetű *Új-Guineai Felföldre* visz (6.00–146.00), amit csak 70 esztendeje fedeznek fel repülőről! Nos, nálunk Alsó+TABI-tól és KARA+Kút-tól BUGA+Szeg – ott Balaton+Lelle közelében – úgy 32 km-re van egymástól! Ugyanakkor az Új-Guineai Felföldön TABI+BUGA a KARA+KULA Hegy közelében, ALA+MÁNDÁ, KÁMÁN, TURA+BURA Falu társaságában lelhető meg! Viszont KARKULA nálunk Dunaföldvár része, KARABUKA pedig Dűlő Békésben, Csongoródban és Erdő Komárom megyében! Aztán: ALA+MÁND nálunk SZOL+NOK (V.ö.: TAB+ÚR+NOK/1/) tartozéka, KÁMÁN Cegléd Város része és attól északra van TURA és BURA Község! De ezzel még nincs vége: KARA+KULA Patak a még ma sem teljesen feltárt Dél-Amerikai Gajánai Felföldön ("Vízözön-Előtti" Óriás-Szobrok között) ott KARA+BUKA+BURA Patak (6.00–58.00) közelében; tőlük délre ALA+MÁNDI szintén Patak ott a TURA+KÁMÁN Hegytől keletre.

TABI magában Falu *Mekszikóban* ott a *Maják-Lakta, Mánd-Pentaton JUKA+TÁN Fél-szigeten* (21.00–89.00) Piramisok, valamint ilyen Kárpát-Azonos Név+Szerkezetek között: HUN+SZEK+TAMÁN (kettő is), KU+KULA, TAMÁN+CSE,

TEL+CSÁK Helység, BER+ÉTE+AGA Régészeti Lelőhely és a KEK+CSI Maja-Törzs! Nos; TANA+TAMÁN Domb az Időtlen Városfalairól, Csonka-Piramisáról nevezetes Csendes-Óceáni Pónape Szigeten (7.00–158.00) ott ANGI+SZÉK Telep közelében és továbbá pl. MÁND Sziget, ALA+MÓR, KÁLONGA Falu társaságában, de TAMÁN, SZÉK, MÁND, ALAMOR, KÁLONGA és KÉK-CSE – mind ott van nálunk Szat+Már-ban is. Ami KUKULÁ-t illeti: nálunk ugyanaz a KUKULA BOROTA Falu része Bács megyében, *de* ugyanaz a KUKULA Patak Etiópiában, Hegy Mongóliában, Finnországban pedig 25 KUKULA is van. TAMÁN+CSE Maja Jukatáni Falu párja nálunk a Szatmári TAMÁN és a Szatmári–Tiszaháti Kék+CSE Falu, *de* láttuk: KÉK+CSI Maja-Törzs Jukatánon ott TAMÁN+CSE Falu közelében. Aztán: ugyanaz a TELCSÁK nálunk Határ-Város az Árpádkorban a Délvidéki Macsói Bánság határán. A Majaföldi BER+ÉTE+AGA azután Ragyogó Tamana Tanú-Bizonyság: BERÉTE nálunk Szittyó neve Szabolcsban, *de* ugyanaz a BERÉTE Folyó Közép-Afrikában ott BADA+LÓ és BELE+BELE Falu közelében (7.00–16.00), de BADALÓ és BELEBELE mindkettő Bereg megyében Helység nálunk. Aztán: AGA+ÉTE Patak és Ősi Falu azon a Kanári Szigeteken (28.07–15.42), ahol röpke két esztendeje Maja-Azonos Piramisokat találunk – ott éppen a GALGA Fok és a TAMÁNKA Hegy társaságában.

KARAKUT: TAB tartozéka, de KALAKÚT: Falu a Kaukázusban (40.17–44.01) – ott ÁRPA+VÁR, CSÓT+ÚR, NÓRÁP Falu közelében – valahány ott van nálunk a Bakonyban. Aztán: TOR+VAJ is TAB része, de TAMANA+VAJ Öböl név+szerkezete Skóciában. (58.05–7.10)

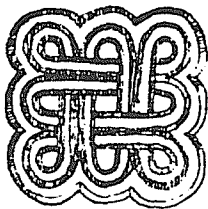
S végül, de nem utolsósorban, ott van TABÁN+TAB Oázis az *Afrikai Dzsibutiban* (11.53–42.57) ott a TORON+KAK Hegy közelében és ilyen Oázisok szomszédságában: ABA+LAJTA, EGER, GALLA, KALLA+ASSA, SZANDA. Nos, TORON+Tál megye, Hernád+KAK Borsodi Falu nálunk, ABA, LAJTA nálunk is jelöl Vízet, akárcsak EGER, GALLA, SZANDA. Bal+ASSA azután gyakori nevünk, Gar+ASSA pedig Falu Arad megyében. Aztán: TABÁN+KÜRT Líbiában Oázis (27.15–14.33), viszont nálunk AS-

SA+KÜRT Falu Nyitrában ott MANIGA és SZALAKUSZ Falu táján; de ugyanaz a MAN+IGA Falu az Új-Guineai Felföldön ott Négy GALGA Falu tőszomszédságában, de MAN+IGA Sós-Tó megint Pun-Tuniszban, majd ugyanaz a SZALA+KUSZ Város Egyiptomban (28.44–30.50) és az Asszírok utolsó Királya is SZALA+KUSZ-SZARA+KUSZ volt. (A KUSZ Végződésre jó példa: Damaszkusz Ósi Város és Tamana+KUSZ Zátony-Sziget Új-Guinea vizein /4.00–152.00/; DOMOSZ+Doga nálunk Baranyában Erdő Siklós határában, de Han+DOGA Oázis Dzsibutiban a TABÁN+TAB Oázis déli szomszédja). TABÁN azután itt TAB táján Balaton+Lelle része a JAMA Patak és BUGA+Szeg közelében, de JAMA+LELLE Új-Guineában Falu (10.30–150.30) ott TABI+BUGA Falutól délkeletre.

Honolulu, 1993. 1. 1. ABA Napján. (L.: BELENTA-BAJKÁN c. Tanulmányt).

TAB: ÓSI MAGYAR NÉV; NÉVNAPJA: 2. 9.

Megjegyzés: a zárójelben adott számok a Föld hosszúsági és szélességi koordinátái.

Henkey Gyula:

Somogy megyei magyarok *topológiai* megoszlása az 1992. XII.
31-i magyar átlagok %-ában

	somogyi őslakosok (719 fő)	magyarok új települők (548 fő)	összesen (29675 fő)
turanid	40,2	38,0	30,3
pamíri	19,2	16,6	11,5
dinári	8,5	10,9	5,7
keleti mediterrán	5,4	3,1	3,9
elő-ázsiai	2,6	2,0	5,7
kelet-balti	2,5	2,2	4,6
alpi	1,4	1,6	2,5
lapponoid	1,0	1,3	1,8
mongoloid	0,8	0,5	0,9
crô-magnoid	0,3	0,4	0,4
északi	0,1	0,2	0,4
gracilis mediterrán	0,0	0,4	0,9
uráli	0,1	0,0	0,1
atlanto-mediterrán	0,0	0,0	0,1
meghatározatlan	17,8	22,8	31,1

AJÁNLOTT IRODALOM
a ZMTE 2. Magyar Történelmi Iskola hallgatóinak

Badiny Jós Ferenc: Káldeától Ister-gamig

Baráth Tibor: A magyar népek őstörténete

Bartha Antal: A magyar nép őstörténete

Götz László: Keleten kél a nap

Győrffy György: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról

Győrffy György: A magyarság keleti elemei

Nagy Sándor: A magyar nép kialakulásának története

Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása

Padányi Viktor: Dentu-magyarai

Thúry József: A magyarok eredete, őshazája és vándorlása

Zajti Ferenc: Magyar évezredek

Tartalom

Előszó	5
Darai Lajos	
Székelyek alakultak s alkottak	9
Balás Gábor	
A magyar nyelv sorsa	85
Balás Gábor	
Keleten kél a nap	93
Götz László	
Somogyország ősi vastermelése	113
Stamler Imre	
Tab	127
Vámos-Tóth Bátor	
Ajánlott irodalom	133

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványai:

Megjelent:

- 1) A hét Őstörténeti Találkozó beszámolója
jegyzőkönyv, műsor, az előadások kivonata
(Benidorm, Zürich, London, Felsőőr/Oberwart, Altenberg, St.
Gallen, Szentendre)
fotokópiázott anyag, egyenként kb. 20 oldal
- 2) Az Első (Benidormi) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai
és Iratai
160 oldal, ebből 60 oldal angol, francia és német nyelvű
anyag
- 3) Magyarok Őstörténete. Összefoglaló áttekintés
48 oldal, írta a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület őstörté-
neti írói munkaközössége
- 4) Régi magyar ornamentika I–II–III–IV
képeslapok és üdvözlőlapok

A ZMTE kiadványai megrendelhetők:

Gondos Béla
1086 Budapest
Erdélyi u. 19.
Tel.: 113-5967

ZMTE
2. Magyar Történelmi Iskola
TAB
1993. augusztus 16–21.

